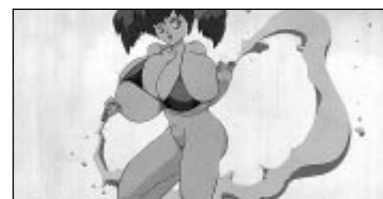

Proza devedesetih

stranice 21-28

Proza devedesetih

Pišu:
Rikki Ducornet,
Marinko Košćec,
Gioia-Ana Ulrich,
Igor Štikl, Dalibor Šimpraga,
Svetislav Basara, Jurica
Pavičić, Tatjana Peruško

stranice 21-28

Zarez

Svetislav Basara
HRIŠĆANIN PROTIV PAPAGAJA

ISSN 1331-7970

dvojednik za kulturna i društvena zbivanja • zagreb, 2. travnja 1999, godište I, broj 4 • cijena 8,00 kn

Novo porezne strahote

NAMET NA PAMET

stranice 10-11

Crkva u Hrvata

Tri savjeta don Branka

Sbutege

stranica 16-19

Razgovor: Josip Kregar

Funkcionira jedino korupcija

stranice 13-14

Razgovor:
Patrice Canivez

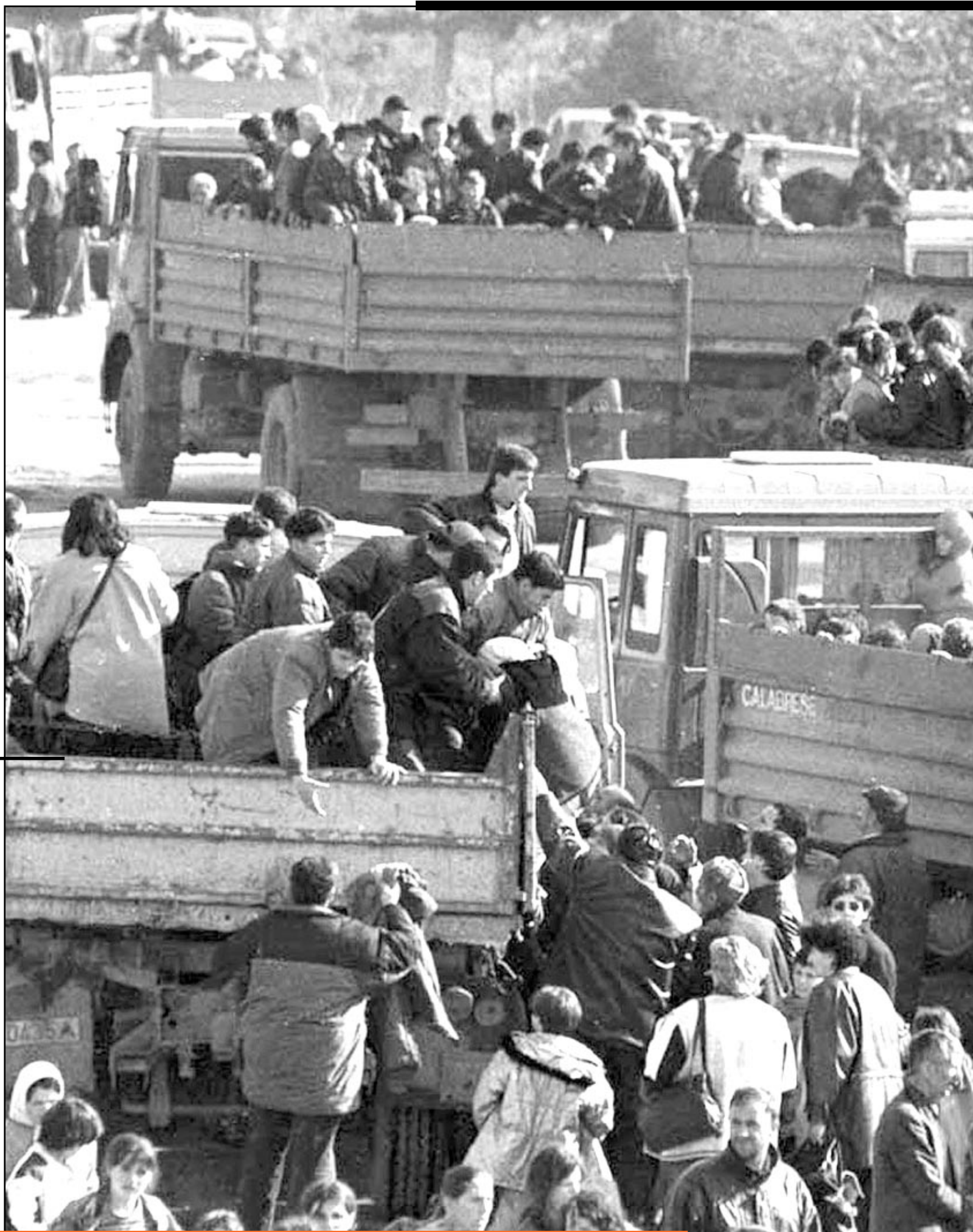
Odgojiti građanina

stranice 12-13

U spomen:
Karmen Bašić (1943-1999)

Etika uspravnoga hoda

stranice 6-7

Podupiremo pravednu borbu kosovskih Albanaca za slobodno i demokratsko Kosovo, u kojemu će biti zajamčena sva ljudska, građanska i politička prava. Za Kosovo 21. a ne 14. stoljeća!

Suradnici i urednici Zareza

U žarištu: kosovska kriza

Razorni mazohizam slavenskih naroda ▸ **Boris Maruna 3**
Pogodak poslije promašaja ▸ **Pavle Kalinić 3**

Zarezi

Info: ožujak 1999. ▸ **Agata Juniku, Sabina Sabolović, Iva Šrot, Olga Majcen 4&5**
Čestitamo, profesore. ▸ **Giga Gračan 5**

U spomen: Karmen Bašić (1943-1999)

Voljeli smo raditi s njom ▸ **Slavica Singer 6**
Vjerovala je u Hrvatsku ▸ **Aryeh Neier 6**
Etika uspravnog hoda ▸ **Vjerran Zuppa 7**
Njezin osmijeh ▸ **Nadežda Čačmović 7**
Zahvala u ime mnogih ▸ **Andrea Zlatar 7**

Politika & pravo

Pošteni izbori za Hrvatsku ▸ **Jakša Kušan 8**
Nečastivi na Pravnom fakultetu ▸ **Vjekoslav Miličić 8**
Pisci koji su prepoznali Miloševića ▸ **Mirko Galić 9**
O mladima, generaciji i koječemu drugom ▸ **Katarina Luketić 9**

Razgovori

Patrice Canivez: Odgojiti građanina ▸ **David Šporer 12**
Josip Kregar: Funkcionira jedino korupcija ▸ **Grozdana Cvitan 13**

Teme

Namet na pamet ▸ **Davorka Vukov Colić 10**
Uzbuna na Hvaru ▸ **Ivo Kasandrić 11**
Filozofski fakultet: Split ili Zadar ▸ **Mirko Petrić 14**
Mrki, bahati i neprijazni ▸ **Ivan Kuvačić 29**

Crkva i država

Govori don Branko Šbutege ▸ **Grozdana Cvitan 16**
Vjerska sloboda i demokracija ▸ **Božo Rudež 18**

Likovnost

Izložba Željka Kipkeca ▸ **Olga Majcen 19**
Brza kultura ▸ **Igor Marković 20**
Izložba Slavena Tolja ▸ **Željko Maračić 20**
Idemo na selo ▸ **Rade Jarak 35**

Glazba

Proljetni Jazz festival ▸ **Davor Hrvoj 30**
Slučaj Rahbari ▸ **Branimira Lazarin 31**

Film

Novi Oskari ▸ **Nikica Gilić, Igor Tomljanović 31**
Još manje filmova ▸ **Marcela Jelčić 32**
Protagonisti Jadran filma ▸ **Ivan Žaknić 32**
Organiziranje filma ▸ **Jurica Pavičić 33**
Meditacija o ratu ▸ **Josip Visković 34**
Strogo kontrolirane projekcije ▸ **Damir Radić 34**

Kazalište

Lako, prelako, promašeno ▸ **Jasen Boko 35**
Omaška vizije ▸ **Marin Blažević 36**
Pobjeda glumca ▸ **Nataša Govedić 37**
ASSITEJ u Opatiji ▸ **37**

Književnost, kritika

Mrkonjićevo proljeće ▸ **Dužanka Profeta 38**
O Orijentalnim pričama Marguerite Yourcenar ▸ **Srdan Rabelić 39**
O Piscu i njegovu uredniku (Ivan Aralica & Zlatko Crnković) ▸ **Dužanka Profeta 39**
O *Litterarum studia* Radoslava Katičića ▸ **Nenad Ivić 40**
O O užitku P. R. Abramsona i S. D. Pinkertona ▸ **Iva Pleše 41**
O poeziji Miroslava Mićanovića ▸ **Rade Jarak 41**

Priča

Priča ▸ **Boris Beck 45**

Domjenak

Oblizati prste od snova ▸ **Branimir Donat 44**
Stvar koncepta ▸ **Rene Bakalović 45**

Zarezi

Reagiranjia ▸ **Ante Armanini, Krešimir Dolenčić 42**
In memoriam Željku Bujasu ▸ **Mirko Petrić 43**
Najave: travanj 1999 ▸ **Agata Juniku, Sabina Sabolović, Dina Pubovski 44**
Info: časopisi ▸ **Nikola Gledić, Nikica Gilić, Dragan Koruga 46**
Eurozarezi ▸ **Srdan Rabelić, Sabina Sabolović, Gioia-Ana Ulrich 47**

Slike vremena

Predstavljamo fotografe: Boris Cvjetanović ▸ **48**

TEMA BROJA: PROZA DEVEDESETIH

Priča: Egzorcist ▸ **Rikki Ducornet (priređio Zoran Roško) 21**
Francuska proza ▸ **Marinko Koščec 22**
Prvaci njemačkog pripovijedanja ▸ **Gioia-Ana Ulrich 23**
Čvorišta hrvatske proze devedesetih ▸ **Igor Štik 24**
Teško do zajedničkog nazivnika ▸ **Dalibor Šimpraga 25**
Ragovor sa Svetislavom Basarom ▸ **Rade Dragojević 26**
O novoj prozi Roberta Perišića ▸ **Jurica Pavičić 27**
Talijanski pripovjedači ▸ **Tatjana Peruško 28**

Fotografija na naslovnici: Kosovski Albanci pri ukrcanju u kamione, Kukeš, 29. ožujka 1999. (foto: Hector Pustina/AP)

mpressum

zarez

dvotjednik za kulturna i društvena zbivanja

adresa uredništva:
Hebrangova 21, Zagreb
telefon:
4855 578, 4856 401 (kućni 159)

fax:

4856 459

e-mail:

zare@zoros.hr

nakladnik:

Druga strana d.o.o.

za nakladnika:

Boris Maruna

glavna i odgovorna urednica:

Andrea Zlatar

zamjenik glavne urednice:

Dean Duda

redakcijski kolegij:

Boris Beck, Grozdana Cvitan, Nikica Gilić, Nataša Govedić, Giga Gračan, Agata Juniku, Pavle Kalinić, Višeslav Kirinić, Tanja Kovačević, Branimira Lazarin, Katarina Luketić, Branko Matan, Jurica Pavičić, Iva Pleše, Dužanka Profeta, Dina Puhovski, Srdan Rahelić, Sabina Sabolović, Ana Schmidtbauer, David Šporer, Igor Štik, Davorka Vukov Colić

grafički urednik:

Željko Zorica

lektura:

Marko Plavić

priprema:

Kolumna d.o.o., Zagreb

tisak:

Novi list, Rijeka, Zvonimirova 20a
Tiskanje ovog broja omogućio je
Institut Otvoreno društvo Hrvatska

zarez

Cijene oglasnog prostora

	redovna cijena	u prvih 5 brojeva zarez
1/1 stranica	6600 kn	4400 kn
1/2 stranice	3700 kn	2500 kn
1/4 stranice	2100 kn	1300 kn
1/8 stranice	1200 kn	700 kn

PRETPLATNI LISTIĆ

izrezati i poslati na adresu:

zarez

dvotjednik za kulturna i društvena zbivanja
10000 Zagreb, Hebrangova 21

Želim se pretplatiti na zarez:

▸ 6 mjeseci 96,00 kn s popustom 80,00 kn

▸ 12 mjeseci 192,00 kn s popustom 160,00 kn

Kulturne, znanstvene i obrazovne ustanove te studenti i učenici mogu koristiti popust:

▸ 6 mjeseci 70,00 kn

▸ 12 mjeseci 140,00 kn

Za Europu godišnja pretplata 100.- DEM, za ostale kontinente 100,00 USD.

PODACI O NARUČITELJU

ime i prezime: _____

adresa: _____

telefon/fax: _____

vlastoručni potpis: _____

Uplate na žiro-račun kod Zagrebačke banke:
30101-601-741985. Kopiju uplatnice priložiti listiću.

Agata Juniku/Sabina Sabolović/Iva Šrot/Olga Majcen

Naranča u oblacima

Prije otprilike dva tjedna Ministarstvo kulture objavilo je imena dobitnika Marina Držića, naše najznačajnije nagrade za dramatski tekst, o kojoj su ove godine odlučivali Borna Baletić, Darko Lukić i Sanja Nikčević. Treću nagradu dijele Pavo Marković za dramu Snažni ljudi malog grada i Ivan Vidić za dramu Bakino srce. Drugu nagradu dobio je Denis Peričić za dramu Pekel na Zemlji. Najboljim dramskim tekstom ocijenjena je Naranča u oblacima Ivane Sajko, studentice četvrte godine dramaturgije na ADU.

— Naranča u oblacima je drama o mrtvim ljudima koji prekasno odluče učiniti neke bitne stvari za vlastitu sreću. To je drama u kojoj se i ljudi i anđeli prepoznaju u jednakoj situaciji — mirenju da osim nekog mogućeg, vrlo dalekog bljeska u mraku, drugog svjetla nema. Sasvim sam svjesna činjenice da se ovaj tekst može tumačiti kao tipičan primjer eskapističkog stava domaćih pisaca, što je pak fenomen koji se istovremeno koristi kao izlika da se hrvatski autori većinom postavljaju po repertoarnim rupama. Stoga se nova hrvatska dramatika i prezentira površnim, jednostranim, da ne kažem jednostranačkim, dramskim pobačajima koji onda etiketiraju sve hrvatske pisce. Stoga i nije čudno da ne postoji veći interes za nove tekstove. No, kvalitetni tekstovi postoje. Oni se, međutim, poturaju po ladicama, mogu se vidjeti većinom u brzinski sklopljenim inscenacijama ili se pak pojavljuju u tako koncipiranom repertoaru da ispadaju iz svakog konteksta te vrlo teško mogu privući pažnju redatelja ili pronaći adekvatno mjesto u recepciji publike. Još uvijek ne postoji sistem koji bi sustavno prezentirao novo hrvatsko dramsko pismo. Dovoljno je vidjeti inscenacije Krležinih Glembajevih pa dobiti dojam da hrvatska dramska književnost tone, čak i retrogradno. Nagrada poput Marina Držića meni osobno znači vrlo mnogo, ali činjenica jest da ona mijenja jedino moju intimnu situaciju. Iskreno sumnjam da je ona imala, to jest da će još neko vrijeme imati, bitniji značaj među nezainteresiranim kazališnim strukturama koje ili igraju na sigurno (što god ili tko god tu sigurnost donosio) ili pak funkcioniraju inercijom malih prohtjeva pa proizvode lijenu publiku i polovne predstave koje su ne samo izolirane od šireg kazališnog izričaja, već i od potencijala vlastite stvarnosti. Zato mlada generacija autora, ona zasićena lijevima i desnim, ne posjeduje nikakav estetski referentan okvir u kojemu bi mogla kreirati. Potrebni kriteriji vrlo se teško grade i za njih nije dovoljan samo Marin Držić jer kazalište treba mnogo više, budući se pisci ne predstavljaju nagradama, već putem kompletne strukture. No, vjerujem da se ipak nalazimo negdje na dobro sročnoj prvoj rečenici, u nekoj perspektivi prema budućoj umjetnosti. I njezinu dignitetu.

o ž u j a k 1 , , ,

Njemačka poezija u Gavelli

Uvidjevši kao jedan od najvećih problema našeg teatra činjenicu da su naši glumci »potpuno neoslobodeni i zakočeni, što se boje govoriti, glumiti i pokazati«, magistrica fonetike Dubravka Obad počela je 1996. godine opisanu situaciju sanirati angažmanom u Radionici za scenski govor pri DK Gavella. Nakon tri godine izvrsne suradnje, dogovorila je s ravnateljem Krešimirom Dolencićem da od »radnog materijala« napravi — predstavu. I tako je 26. ožujka na sceni Mamut premijerno izveden *Razgovor sa stablima* što su ga »vodili« Robert Bošković, Đorđe Kukuljica i Tanja Tušek. Riječ je zapravo o kompilaciji sastavljenoj od odabranih primjera iz novije njemačke poezije u koju su uvršteni primjerice Brecht, Enzensberger, Sachs, Kroll i Eich. Rad se temeljio na improvizaciji, pri čemu su glumci »odabirali mogućnosti među mogućnostima koje im je gospođa Obad zadala«, držeći se pritom metode njezine verbo-tonalne teorije. Neke pjesme (naročito one refleksivne), ostale su tako netaknute, odnosno naprosto su izgovorene, dok su neke druge transponirane u mizanscen. — To je poezija, govorenje poezije, glumljenje poezije, poezija sa stavom... neprepoznatljivi smo koliko i prepoznatljivi. Svima smo bliski, ali opet nekako na svoj način. Možda to podsjeća na neko davno vrijeme kada je Rade Šerbedžija radio predstavu *Kažu da je Sova bila pekareva kći* — pokušala je žanrovski definirati *Razgovor o stablima* Dubravka Obad.

100 puta Dekadencija

28. ožujka, dogodila se 100. i, dakako, svečana izvedba *Dekadencije*. Riječ je — svi se toga valjda još sjećaju — o prvoj predstavi Teatra Exit koju je prema tekstu Britanca Stevena Berkoffa režirao Matko Raguž. *Dekadencija* je pokrenula *novi val* to jest označila početak nezavisne kazališne produkcije, što je pak tada, početkom 90-ih, predstavljalo gotovo jedino svjetlo u mraku teatraliziranog nacionalnog i nacionalističkog kiča koji se, rame uz rame s općim dilatatizmom, uvlačio u sve pore kulture. Osim toga, *Dekadencija* kao iznimno uspio glumački projekt Vilija Matule, Nataše Lušetić i Matka Raguža, ohrabrila je neolicinu glumaca da napuste zahrđale kazališne institucije i da počnu režirati vlastitim glavama i glumiti prema osobnim afinitetima. *Hamper* Renea Medveška i

Barun Minbauzen Vilija Matule, primjerice, najbolje potvrđuju da je njihova odluka bila ispravna. O značenju *Dekadencije* za daljnji razvoj Teatra Exit da se i ne govori.

Nova knjižara

U povodu izlaska njihovih knjiga, Robert Perišić i Zoran Ferić su prije dvadesetak dana u knjižari Ljevak priredili performans. Da dijeljenje autograma ne bi ostalo na razini konvencionalnog čina, a i da bi se prolaznici i namjernici zabavili, odijenuli su liječničke uniforme i naoružali se kirurškim maskama i skalpelima. Osnovna ideja je, kažu, bila »spriječavanje književnih pobačaja u Hrvata«. Ovakvo nešto, kao i sve ono što ne ulazi u okvir prodaje kristalnih vaza, igračaka, cipela a u najblijem slučaju i knjiga, u takozvanim »državnim« knjižarama je za sada daleko od mogućeg. Nekim čudom i s nekim neobičnim entuzijazmom, takozvane »privatne« knjižare se još drže, a neke čak i šire. Posljednji takav primjer je antikvarijat-knjižara Jesenski i Turk, do sada smještena samo u zgradi hotela Dubrovnik. Odnedavno pak ta ista knjižara smjestila se na još jednoj lokaciji — u Vukotinovićevoj 4, to jest u zgradi Hrvatskog novinarskog doma. S obzirom na dvije a u perspektivi možda čak i tri etaže, za pretpostaviti je da će uskoro vlasnici knjižare osmisliti i neke dodatne sadržaje kojima će privući one koji puno čitaju a sve manje kupuju. Iako će se svečano otvorenje nove lokacije knjižare Jesenski i Turk dogoditi tek 9. travnja, vrata su vam već sada otvorena.

Iznova Reich

Osim što se teritorijalno proširila, Naklada Jesenski i Turk izdala je nedavno, u suradnji s Hrvatskim sociološkim društvom, prijevod *Masovne psihologije fašizma* Wilhelma Reicha iz 1933. godine, što ga potpisuju Žarko Puhovski i Nadežda Čačinović. U povodu promocije, Hrvatska udruga društveno humanističkih znanosti organizirala je i okrugli stol na temu *Masovna psihologija jučer i danas*, na kojemu su osim prevoditelja Puhovskog, sudjelovali Ivan Šiber i Gvozden Flego. Kako bi to »Goebbels danas plivao kao riba u vodi«, zašto je masovna psihologija istovremeno arhaični relikv i bitno postmodernistički fenomen, po čemu je ova knjiga loša ali značajna — neka su od pitanja na koja će *Zarez*, objavljujući najzanimljivije dijelove promocije i diskusije, odgovoriti u sljedećem broju.

Week Report

Nešto što nema veze s kulturom užem smislu riječi, a s fašizmom će tu i tamo zasigurno imati, dogodilo se u subotu 27. ožujka na www.weekreport.purger.com.

Zinka Bardić, Nataša Magdalenčić-Bantić i Silvija Šeparović, naime, ponovno rade *Week Report*. Nakon prekida s Radijom 101 i višemjesečne pauze, autorice su svoje mjesto pronašle na internetu, što će Zagrepčanima ujedno biti i jedina prilika da emisiju čuju. Ostatak zemlje prošao je bolje jer *Week Report* će *nedjeljom* emitirati sljedeće radio

stanice: Gradski radio u Osijeku, Radio Hazard u Novoj Gradiški, Radio Maestral u Puli, Donat FM u Zadru, Gradski radio Ritam u Šibeniku i Radio KL Eurodom u Splitu. BIH-slušatelji moći će *Week Report* »hvatati« na valovima Radio Neum Adriatik.

Život ili kazalište?

Iza naslova izložbe u Muzeju suvremene umjetnosti naslovljene *Život ili kazalište?* krije se potresna serija gvaševa koju je u kratkom razdoblju od 18 mjeseci naslikala njemačka umjetnica Charlotte Salomon (1917-1943). Njezino židovsko podrijetlo označilo je i njezin kratak život. Nakon što je s roditeljima bila prisiljena napustiti Njemačku, živi dvije godine na jugu Francuske i tamo stvara svoj jedini projekt. Radi se o seriji od 1325 gvaševa na kojima je Charlotte Salomon kroz izmišljena lica ispričala svoj život, uspomene i utiske o vremenu u kojem je živjela. Kroz te je gvaševe i tekstove koji prate svaki od njih, ostvarila svojevrsni scenarij imaginarnog kazališno-glazbene predstave s podnaslovom *Igra s pjevanjem*. U njima vidimo utje-

caje filma te slikarstva Muncha i Chagalla, a posebna veza teksta i slike danas nas pomalo podsjeća i na strip. Život junakinje Charlotte Kann prati se kroz tekstove-upute oblikovane u čimove i scene, s kulisama, paralelnim montažama, flash backovima i uputama za scensku glazbu — od djetinjstva do okupacije Francuske u koju se povukla. Slikarici je ta okupacija donijela smrt: trudna je 1943. uvedena u Auschwitz. Tijekom izložbe, koja se sastoji od 63 faksimila gvaševa, prikazuju se i dva video filma o životu Charlotte Salamon.

Organizaciju potpisuju Muzej suvremene umjetnosti i Goethe institut.

Melankolija grada

U galeriji Miroslav Kraljević predstavljene su fotografije i slike češke umjetnice Zdene Kolečkove. Do sada smo njezin rad imali priliku vidjeti samo u dubrovačkom *Otoku*, na skupnoj izložbi *Black and blue*. Kao okvirni koncept, plavo je simboliziralo Dubrovnik, a crno — češki industrijski gradić Usti nad Labem, u kojem su se organizatori izložbe sastajali. To je ujedno i rodni grad Zdene Kolečkove koja je tada izlagala fotografije imena njemačkih vila iz svog grada, uklopljena u neke kutke Dubrovnika. Njezin rodni grad ostaje temom i ove izložbe koja kao naslov uzima stih pjesnikinje Emily Dickinson *Safe in their alabaster chambers*. Polazeći iz nekih svojih unutrašnjih prostora, Zdena Kolečkova promatra detalje grada, vadi iz njihovih konteksta i postavlja ih kao intimne slike iz i za sjećanje.

— Ti svakodnevni detalji lišeni su atrakcije na prvi pogled, nema cjelovite priče. Isticanje fragmenta premješta pogled prema realnosti sitnih događaja. Zauzastavljeni prizor smiraja dana na praznoj ulici može u potpunosti

Charlotte Salomon: Život? Ili kazalište?, 1940-1942., gvaš

Karmen Bašić (1943-1999)

Vjerovala je u Hrvatsku

Voljeli smo raditi s njom

Karmen nije pokazivala ni najmanji strah

Aryeh Neier

Došao sam u ime Georga Sorosa i u ime mnogih ljudi iz naše mreže zaklada koji su poznavali Karmen Bašić, radili s njom, poštovali je i voljeli. Ovdje sam i zbog sebe, jer je Karmen bila moj prijatelj. Nastojat ću biti kratak, jer znam da nitko od nas nije ovdje došao kako bi slušao duge govore, već kako bismo izrazili svoju tugu, podijelili uspomene i možda se u mislima osvrnuli i na svoje vlastite živote. Sve ovo nije lako postići u prepunoj koncertnoj dvorani.

Karmen Bašić je bila patriot. Ovo je riječ koja se vrlo često zloupotrebljava i shvaća kao negativna, kako u ovim prostorima, tako i drugdje. Tako su oni koji odbijaju prigrliti nacionalizam ili neku drugu partijsku politiku često optuženi za nedostatak domoljublja od onih koji tu politiku određuju. Karmen je bila domoljub jer je imala viziju onog što bi Hrvatska mogla i trebala biti i davala je sve od sebe trudeći se da ta vizija postane stvarnost. Vjerovala je u Hrvatsku koja je tolerantna, u Hrvatsku koja je multietnička, u zemlju koja ima dovoljno povjerenja da svojim građanima dopusti osobnu slobodu u eksperimentiranju novim načinima djelovanja i novim načinima rješavanja problema. Vjerovala je u zemlju koja se zalaže za zaštitu ljudskih prava ne zato što je to neizbježan zahtjev tzv. *nove Europe*, već zato jer je tako treba stvarati.

Želim reći nekoliko riječi o našoj mreži zaklada i o ulozi koju je u toj mreži imala Karmen. Naša je mreža, vjerujem, jedinstvena. Koliko je meni poznato, niti jedna druga međunarodna donatorska organizacija ne polaže odgovornost za izdavanje financijskih sredstava u ruke građana zemlje u kojoj ta organizacija djeluje. Spremnost Sorosove fondacije da na ovakav način djeluje zasniva se na tri činioca:

Prvo, da građani u svojoj zemlji bolje znaju što treba činiti, nego što to možemo znati mi u New Yorku; drugo, da preuzimajući odgovornost u donošenju odluka o izdavanju sredstava, građani u zemlji mogu osigurati bolje vršenje poslova; i treće i najvažnije — naše povjerenje u predanost, posvećenost i rasuđivanje Upravnog odbora i izvršnog direktora. Neophodno je da baš povjerenje u izvršnog direktora bude veliko. Također je važno da to povjerenje bude obostrano. Karmen je kao naša kolegica svakodnevno donosila važne odluke i mi smo u nju imali puno povjerenja. To je povjerenje Karmen zaslužila, a tijekom godina rada, preuzimajući na sebe mnoge rizike, stvorila je u nama svijest koliko je važno da i mi zaslužimo njeno povjerenje.

Karmen je vodila hrvatsku Zakladu u vrijeme nekih od najtežih trenutaka krize u zemlji, kao i tijekom ozbiljne krize u samoj Zakladi. Veoma mi je drago što mogu izjaviti da su ove krize ugasnule. Zaklada i dalje postoji i djeluje. Pred njom je puno posla, a ja iskreno vjerujem da je sposobna te poslove uspješno obavljati. Siguran sam da se Karmen ne bi ljutila kad bih joj za ovakvo stanje stvari odao priznanje, ali sam također siguran da se ne bi složila da je to sve njena zasluga.

George Soros je u svojoj nedavnoj poruci spomenuo Karmenin hrabrost u si-

tuaciji kad joj je prijetio zatvor. Dok sam čitao izvještaje o njenom svjedočenju tijekom procesa koji se vodio protiv nje, mogao sam je točno zamisliti kako s optuženičke klupe poučava suca, opširno mu razlažući kako i zašto je tužitelj u krivu. Karmen nije pokazivala ni najmanji strah pred mogućim ishodom, jer je istinski

Slavica Singer

Rođena 25. lipnja 1943. u Zagrebu, Karmen Bašić je 1961. završila Klasičnu gimnaziju, 1966. diplomirala germanistiku i anglistiku, a 1969. indologiju na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Još za studija 1966. počela je raditi kao prevoditeljica te je obja-

li, Katmanduu i Kolombu. Po povratku u Zagreb 1974. godine predavala je kao asistent-volonter predmet Indijska poetika i književnost kavye na Katedri za indologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Godine 1976. ponovno je otišla u Indiju završiti doktorske disertacije, ali 1978. prekida boravak i zbog obiteljskih razloga vraća se

u Zagreb. Povratak u Zagreb znači i prekid njenih nastojanja da ostane u struci, da dovrši disertaciju i da se preda istraživačkom radu. Preuzela je posao u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici, a 1980. počela je raditi u Republičkom zavodu za međunarodnu tehničku suradnju u svojstvu savjetnice. Usporedo s tim, između 1982. i 1984. vodila je Sekciju za orijentalistiku pri Hrvatskom filološkom društvu. 1987. provodi neko vrijeme u Berlinu, proučavajući indijsko minijaturno slikarstvo (Muzej za indijsku umjetnost, Berlin-Dahlem). Pred raspuštanje Republičkog zavoda za međunarodnu tehničku suradnju 1992. godine preuzima funkciju koordinatorice programa, odnosno izvršne direktorice u Zakladi Otvoreno društvo Hrvatska (danas Institut Otvoreno društvo — Hrvatska), živo se angažirajući na procesima demokratizacije zemlje. Na toj dužnosti zatekla ju je prerana smrt, 22. ožujka 1999. u Alma Ati, glavnom gradu Kazahstana, gdje je sudjelovala u radu redovnog godišnjeg sastanka izvršnih direktora zaklada, odnosno Instituta Otvoreno društvo.

Karmen Bašić bila je germanist, anglist i orijentalist. Prevodila je s njemačkog i engleskog te sanskrt. Zeljela se baviti indijskom književnošću i poviješću umjetnosti, prevodenjem — akademskim radom i znanstvenim istraživanjima. Ali postala je borac za ljudska prava, jedan od najznačajnijih u izgradnji civilnog društva Hrvatske, osoba uz čije je ime vezano niz najznačajnijih institucija koje krče put demokratizaciji Hrvatske: Hrvatski helsinški odbor, Hrvatski pravni centar, nezavisni mediji, brojne nevladine institucije i institucije kulture kao što je Centar za dramske umjetnosti, Institut za suvremenu umjetnost. Karmen je ostavila dio svog života na mnogim stranama svijeta, a u svojoj životi unijela različitosti svijeta koje su je učinile slobodnim čovjekom. Bila je osoba za koju nije bilo nerješivih situacija, za koju nikada nije postojalo samo jedno rješenje. Bila je oslobođena dogmatiziranja

realnosti, kanoniziranja, principijelnosti kao osiguranja od rizika, straha od greške. Ponekad i previše, kao ovaj posljednji put kada je odlukom da ode u Alma Ati izložila sebe kao i toliko puta do sada. Radile smo zajedno posljednjih sedam godina. Njezina sloboda oslobađala je druge — i činila ih drukčijim, ne samo njezinu obitelj nego i nas u Institutu Otvoreno društvo Hrvatska. Bila je čovjek velikih poteza, strateg, ali je inzistirala na kombinaciji detalja važnih za svakodnevni život i u tome je uspijevala hvatanjem, prenošenjem i umrežavanjem u letu kreativnosti svojih suradnika. Karmen je voljela to što je radila, a mi smo voljeli raditi s njom. ☐

vjerovala u ono za što se borila. Neki od nas su brinuli zbog te očevide nebahnosti i mislili kako bi bilo bolje da je pokazala malo više sklonosti da sebe zaštiti. No upravo je ta njena samosvijest pomogla Zakladi da se održi.

Moja najveća žalost u ovom trenutku što ne sumnjam da je Karmenina predanost njezinoj zemlji, Zakladi i vrijednostima Otvorenog društva toliko preuranjeno otela Karmen od njene obitelji i prijatelja. To ukradeno vrijeme nikad nećemo moći nadoknaditi. Stoga bih htio zaključiti ovaj govor zahvaljujući se Mladenu, Goranu i svima onima koji su s Karmen bili bliski, što su nam pružili priliku da je upoznamo. ☐

vila više studija i prijevoda s područja književnosti, sociologije, filozofije. Godine 1969. pridružila se projektu istraživanja interkulturalnih veza Indije i srednjovjekovnih političkih zajednica na južnoslavenskom području. U sklopu tog projekta objavila je zapažen rad *Putnici u Indiju iz naših krajeva*. U razdoblju od 1971. do 1974. boravila je, u sklopu programa kulturne razmjene u Indiji gdje je kao lektorica predavala hrvatski jezik na Odsjeku za suvremene evropske jezike Sveučilišta u New Delhiju. U to vrijeme bila je na više studijskih putovanja Indijom te u susjednim Nepalu, Šri Lanki i Pakistanu. Živjela je kraće vrijeme u Benaresu, Madrasu, Bombayu, Manali, Dharamsha-

Njezin osmijeh

Odvažnost u mišljenju i djelovanju

Nadežda Čačinović

Q Karmen mogu pisati samo osobno. Ne zbog načina na koji smo se poznavale. Još manje zbog načelnih razloga vezanih uz kriticu da je osobno političko, iako su razmišljanja te vrste dio naše zajedničke prošlosti. Pisat ću tako zbog toga što je za sve nas Karmen Bašić bila upravo osoba. Ne čini mi se smisljeno na neutralan način izlagati što je to sve radila. Ona je to radila: na svoj nepovnljivi način.

Karmen vjerojatno nikada nije imala sreću da radi ono što je zaista htjela i što ju je zaista zanimalo, naime, da se na miru posveti svojim indologijskim studijama i srodnim područjima teorije kulture. Nije se mogla ograničiti ni na promicanje kulturnoga života, nije mogla ni pročitati ni vidjeti čak ni djelić onoga što ju je zanimalo. Ipak, našavši se na mjestu izvršne direktorice Instituta Otvoreno društvo koncentrirala se na taj posao s nizom elemenata poslovne i političke prirode, nametnuvši im na kraju pečat svoje osobnosti. Njezin rad prošlih godina doista je javna činjenica, javna po namjeri i javna po transparentnosti.

Suradnicima na poslu zauvijek će ostati u uspomeni kako se radilo. Karmen je smatrala da bi i rutinski sastanak o budžetskim odlukama trebao biti zanimljiv i nemalo je zbušnjivala nas članove Upravnog odbora očekivanjem da bude-mo, ni više ni manje, nego renesansne ličnosti. Zahvaljujući osebujujoj energiji, Karmen, koja je toliko zazirala od procedura i formalizacije, uspjela je razvijati i kontrolirati veoma složenu instituciju čiju ulogu u hrvatskom životu nije moguće precijeniti.

Karmen je uvijek bila prisutnija, življa, odvažnija pa i tvrdoglavlja no što se činilo mogućim. Pamtimo što je go-

vorila, pamtimo njezin stil, uključujući neobičan nakit i zbirku ukrašenih tenisica, pamtimo njezinu velikodušnost i spremnost da se unatoč svemu veseli životu. Pamtimo, naravno, prije svega njezin osmijeh.

Karmen Bašić je opći program Otvorenog društva doista provodila kao da alternativu naprosto nije moguće prihvatiti, kao da je posve jasno tko smo mi i tko su oni. *Mi* smo u pravu, a osim toga smo i pametniji, zanimljiviji i ljepši, usred podmetanja, laži i svake vrste zapreka. Takav stav omogućio joj je da posve uspravno prođe kroz razne vrste napada, uključujući i sud-

ski proces. Umor i tjeskoba, pa i bolest, nisu bili za javnost. Čak i prijatelji samo su u posve iznimnim situacijama mogli naslutiti cijenu što ju je plaćala.

Karmen je uvijek bila prisutna u onome što smo nekada nazivali proširivanjem prostora slobode. U prvim alternativnim ženskim grupama, u prvom neautoriziranom političkom pokretu. Svuda gdje se događalo nešto novo. Nemogućom osobom nisu je nazivali samo neprijatelji nego i prijatelji. *Nemoguća osoba*: bit će da je to naprosto sažeta oznaka za odvažnost u mišljenju i djelovanju. **Z**

Karmen Bašić govori na tribini »Kakav nam Vijenac treba?«, HND, 7. listopada 1998.

Etika uspravnoga hoda

Pustinji naših života nudi sebe, svoja značajna bogatstva u zamjenu

Vjeran Zuppa

Na kraju ostaje tuga koju podijele mnogi. Ostanu i ona sjećanja i slike koje imaju samo bliski i bližnji. Najzad, postoji mogućnost da nas posjeti san. O njegovu se sadržaju ne može nagađati. Ali taj će san sigurno oblikovati — čvrsto zagrljeni — definitivna odsutnost i krajnja prisutnost žene koja nas je vodila, jedne duše koja je napeto i vječito očekivala događaj. Valéry bi rekao: duše tigra.

Karmen Bašić doista je imala život i biografiju duše koja je napeto i koja je vječito očekivala događaj. Svaka biografija nudi neku *intimnost razumijevanja*. Biografija Karmen Bašić kaže da je bila indolog, premda i germanist i anglist. Kaže da je bila putnik, premda i suputnik. Da je bila nomad, premda i predvodnik.

Indija, Nepal, Sri Lanka, Pakistan, premda i Amerika. New Dehli, Benares, Madras, Katmandu, premda i Zagreb. Stepe i vrtovi, pustinje i oaze: kartografija Istoka, premda i arboretumi, polja, velika središta: kultura Zapada.

Biografija Karmen Bašić kaže da je njezin život imao vlastitu mapu. O volji da i ne govorimo. Otići što dalje, doći što bliže. Biti što dublje, ali ukorijeniti se iznad tla. U vjetru, u biljci, u životinji. Dakle: biti ponesena, biti potrebna, biti u razgovoru. U razgovoru se Karmen Bašić otimala Općem načelu i Ustajenom načinu. Na djelu i u djelovanju skretala je s uobičajenog puta i grozila se učina, pogotovo pomoći, bilo kojeg Centralnog automata: mita, predrasude, korijena, ideologijskog mandata, državnog aparata... Nikad je nije zanimala Budućnost, nego sve vrste budućnosti.

Jedan je veliki europski pjesnik s početka stoljeća rekao nešto od izuzetne važnosti: »Upravo zbog pomanjkanja mašte — množine duhov-

nih života — većina ljudi pripada *jednoj* strani, *jednoj* vjeroispovijesti, pa čak i *jednoj* naciji.« Karmen Bašić je nedvojbeno bila osoba s množinom duhovnih života. Karmen Bašić je bila žena snažne mašte i jednostavne etike. Njezina etika bila je jednostavna, njezina pravednost neupitna, jer je Karmen Bašić, svim svojim bićem, pripadala tkanju jedne jednostavne predaje i krajnje neobične priče.

Govori se da je najprije Ramakrishna, pa zatim Swami Muktanande, zatim Sri Aurobindo, pa zatim da su i mnogi drugi pripovijedali o nekim božanskim pticama koje letom nadvisuju Himalaje. Slobodne od zemlje, one legu svoja jaja u visoku zraku, i dok ova, s najviših visina, padaju prema zemlji, sunce ih svojom toplinom liježe. Ptici će se izleći u zraku. Osjetit će vjetar u perju i raširiti krila. No, ima ih koji nisu te sreće. Tresnu li o zemlju iz razbije- ne ljsuke izaći će mladučad koja nikada neće naučiti letjeti. Međutim, nauče hodati. Priča još kaže da se ti koji su

prohodali nikada neće riješiti nejasne slutnje o nekim mogućnostima koje su im ostale uskraćene. Priča još kaže da neke od tih božanskih ptica, koje nisu poletjele, u svom kasnijem životu, podučavaju one druge o tome koliko je za sve njih važan uspravan hod. Karmen Bašić bila je *vedri učitelj etike uspravnog hoda*. Ali, vjerojatno, zbog slutnje o tim uskraćenim mogućnostima, u svakoj njezinoj poduci i moralnoj odluci bilo je nešto sjenovitosti i neke tuge.

Kažu da postoji neka »prenosiva samoća«. Jer se straši općenitosti i to je samoća koja odvaja od drugih, ali tvrde da je sasvim izuzetna, jer pustinji, pustinji naših života nudi sebe, svoja značajna bogatstva u zamjenu.

Na ovom mjestu svećenici običavaju reći: sestro. Zbog množine njezinih duhovnih života, ali prije svega, zbog onog što je prenijela, ja ću reći: Karmen, sestro u samoći, počivaj u našoj ljubavi. **Z**

Zahvala u ime mnogih

Hrvatska bi stvarnost bez njezina uloga izgledala drugačije, još zatvorenije

Andrea Zlatar

»Ako je *Vijenac* počeo pokazivati takvu vrstu samostalnosti, da ga se Matića želi odreći, onda je i na *Vijencu* da spozna kako mu je vrijeme da se osamostaliti. Priča o tome da će njima biti teško naći prostor, novac, telefonske linije i slično, besmislena je. U posljednjih smo pet godina svi svjedoci izlazenja novih časopisa, novih listova, u malim sredinama i gradovima izvan Zagreba, da o tome nije potrebno govoriti. Stoga bih pleđirala za samostalni *Vijenac*, *Novi Vijenac* ili kakvo drugo ime, ali da dobijemo nezavisni kulturni list koji će odražavati ono što se u ovoj zemlji događa. Odnosno, možda pokušati nametnuti neku viziju koja se ne bi opterećivala realnom politikom, ili svakodnevnim politikom (...) nego biti svijest o kulturi njom samom.«

Tako je govorila Karmen Bašić na skupu *Kakav nam Vijenac treba* 7. listopada 1998, u dvorani HND-a. Govorila je u svoje vlastito ime, a ne »ispred« Instituta Otvoreno društvo, pa ipak, njezin je nastup bio osobna potvrda načela otvorenosti institucije kojoj je bila na čelu. Da nije tada tako govorila, da nas u kasnijim razgovorima nije podržavala i, dapače, poticala da se osamostalimo, da nam nije pružila mogućnost da u prostorima Instituta započnemo rad na novim novinama za kulturu, *Zareza* danas ne bi bilo. Ali sada nije to važno, nije važno što mi postojimo i zaključujemo četvrti broj toga željenog *nezavisnog lista za kulturu* u trenutku kada traje njezin posljednji ispraćaj, važno je i strašno to što Karmen Bašić više nije s nama i da posao, koji smo zajednički započeli, moramo nastaviti sami. Zato ove retke ispisujem u ime svih onih kojima je Karmen pomogla i pomagala, u ime mnogih koji su posljednjih godina svoje ideje i svoje projekte realizirali uz njezinu pomoć i pomoć Otvorenog društva. Hrvatska bi stvarnost bez njezina uloga izgledala drugačije, još zatvorenije, bez procijepa mogućnosti koje je otvarala — za druge Karmen Bašić nas je učila da su moguće stvari koje želimo, i to ne zato *ako ih budemo jako htjeli*, kako se obično kaže u dječjim pričama, već ako budemo dovoljno radili.

Ne mogu i ne želim vjerovati u sudbinu i volju višnjih, koja se morala izvršiti. Za Karmen Bašić budućnost je uskraćena. »Budućnost je ono što sam imala« — rekao bi, točno, za Karmen, jedan stari Dragojevićev stih. Za sve što je napravila možemo samo reći, muklo, hvala.

Na fotografiji koju objavljujemo s njezine lijeve strane sjede Mladen Škreblin i Vjeran Zuppa, s desne grupa mladih ljudi, mahom suradnika *Vijenca/Zareza*. Simbolični raspored onih u čijim će životima najviše nedostajati i kojima predstoji nastavljanje njezine poslove i snagu pronalaziti sami u sebi. Velika i jaka Karmen, nenadoknadiva i sada — bestjelesna. **Z**

Novi doprinosi

Namet na pamet

Dohodak od intelektualnog stvaralaštva u Hrvatskoj trenutno je opterećen dva do tri puta višim porezima nego isti dohodak u Europskoj uniji, Japanu ili SAD-u

Davorka Vukov Colić

Suradnici: Srdan Rahečić i Branimira Lazarin

Na bruto iznos autorskog honorara europski će intelektualac i umjetnik platiti petnaestak posto poreza, a hrvatskog će njegova država oderati s trideset pet posto nameta. Doda li tome osamnaest posto prireza, te još dvadeset dva posto poreza na dodanu vrijednost, neće mu ostati puno, ali ni naručitelj posla neće proći bolje. Naročito ako je naručitelj kulturna ustanova na državnim jaslama, zbog čega ne ulazi u sustav PDV-a, pa tih dvadeset dva posto ne može odbiti kao predporez, nego to za nju predstavlja konačan trošak. Ukratko, dohodak od intelektualnog stvaralaštva u Hrvatskoj trenutno je opterećen dva do tri puta višim porezima nego isti dohodak u Europskoj uniji, Japanu ili SAD-u.

Previše nameta na pamet? Ma kakvi! Kost još nije toliko oglodana, rekao bi slikovito ministar financija Borislav Škegro, da na njoj ne bi ostao još poneki zalogaj za njega. Treba samo osnovati vladino Povjerenstvo za bolju naplatu doprinosa na honorarni rad, pa će ono već izmisliti dodatnih dvadeset posto novoga nameta.

To je ukratko ono što je hrvatska Vlada (za sada, srećom, bezuspješno) pokušala nametnuti u najnovijem jurišu na već ionako ispražnjene džepove kulturnih i znanstvenih djelatnika, novinara

i studenata, predlažući nove doprinose na autorske honorare, a dr. Slaven Letica opisao kao *definitivni smrtni udarac svakom duhovnom stvaralaštvu u Hrvatskoj*.

vale su udruge i organizacije koje predstavljaju hrvatsku kulturu, znanost, medije i studente, na posebno sazvanoj presici u Hrvatskom narodnom kazalištu,

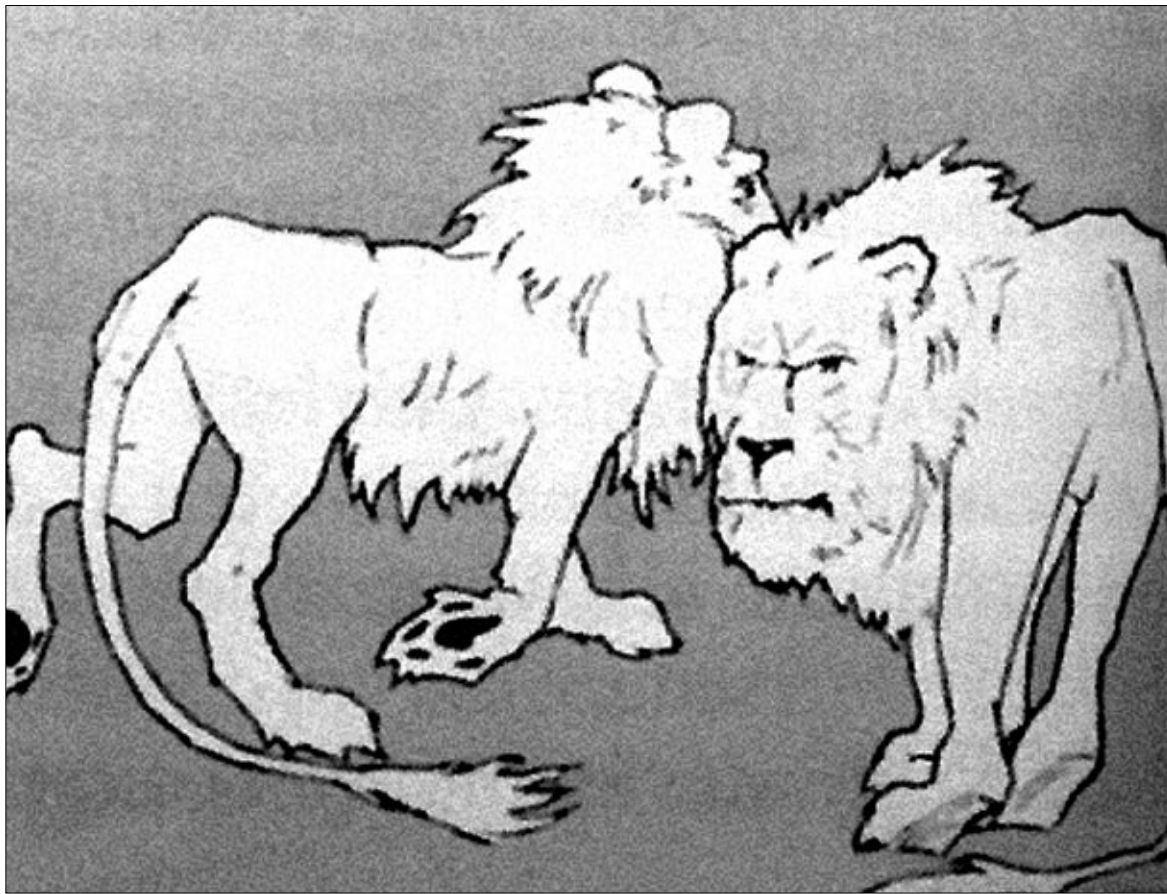
oduzeti jednu od posljednjih povlastica koju je ova, s razlogom nezadovoljna, društvena skupina do sada uživala — poručili su sudionici skupa.

Bilo kako bilo, Odbor za strateške odluke Predsjedničkog vijeća na svojoj se sjednici za sada odreklo toga oblika harača na hrvatsku pamet na račun novih poreza na cigarete i uvoznih automobila, a radosnu vijest objavio je sam

Mjera očajničke prirode

Neposredna opasnost je prošla, ali ostaju razlozi i način zbog kojih i na koji će Vlada možda već sutra pokušati nešto slično. U mračnoj gospodarskoj zbilji u kojoj trenutno na svakog zaposlenog dolazi jedan umirovljenik (sredinom osamdesetih odnos je bio tri naprama jedan), a na zdravlje svakog Hrvata godišnje utroši jedva četiristo bijednih DEM (u Njemačkoj na svakog osiguranika dolazi deset tisuća), Vlada Zlatka Mateše nije se dosjetila ničega pametnijeg nego predložiti Saboru ozakonjenje obveznog uplaćivanja doprinosa za zdravstveno i mirovinsko osiguranje na sve isplaćene autorske honorare i druge isplate po osnovi ugovora o djelu, uključujući rad studenata putem student-servisa. Objasnila je to tvrdnjom kako time samo želi natjerati poslodavce na uplaćivanje doprinosa za obvezno mirovinsko i zdravstveno osiguranje te spriječiti masovno isplaćivanje dijela plaća u obliku autorskih i studentskih honorara, budući da oni time izbjegavaju plaćanje doprinosa *na i za* plaće.

Povjerenstvo je, dakle, predložilo da se isplati honorara obveže na to da na svaki honorar uplati dvadeset posto doprinosa kao što sada plaćaju porez na dohodak, ali za uzvrat nije ponudilo nikakvo pravo građanima koji honorarno rade. Ovako predloženo, to samo znači da je ova vlast željela ubrati novac, a račun ispostaviti nekoj budućoj vlasti, koja bi morala isplaćivati mirovine, dok korisnici takvih »doprinosa« ne bi imali prava iz radnog odnosa (bolovanje, godišnji odmor, porodiljski dopust itd.), iako bi plaćali jednak iznos kao zaposleni. Plaćati doprinos, a nemati ništa od toga je protuzakonito, te Vlada od prijedloga Povjerenstva očito nije odustala iz obzira prema duhovnom stvaralaštvu, nego ju je na to naprosto natjerao zakon. Pritom je zanimljivo napomenuti da je predlagatelj pripremajući prijedlog zaobišao Ministarstvo rada i socijalne skrbi.

Šutnja groblja

»Usvoji li Sabor Vladin prijedlog, Hrvatskom će zavladati totalna duhovna šutnja«, upozorio je Slaven Letica. »bit će to šutnja groblja!« »Pokušaj nametanja novih nameta zadnji je udarac onom zadnjem ostatku intelektualnog što je ostalo u Hrvatskoj«, izjavio je Gojko Marinković, predsjednik Udruge samostalnih novinara. »Vladin prijedlog novih nameta i poreznih opterećenja na autorske honorare i studentski rad jedinstveni je udar na četiri vitalna područja javnog života, a predložena uredba u izričitoj je suprotnosti s međunarodnim konvencijama o oporezivanju autorskih honorara, te je očito protuzakonita« — prosvjedo-

koja se pretvorila u žučljivu tribinu o pogaženom dostojanstvu hrvatskog duhovnika, okupivši ne samo istaknute umjetnike i intelektualce, nego i predstavnike same vlasti, od ministra kulture Bože Biškupića do zagrebačkog pročelnika za kulturu Mladena Čuture i zamjenice ministra rada i socijalne skrbi, Vere Babić. »Osim daljnjeg urušavanja ionako lošeg životnog standarda umjetnika, znanstvenika, novinara i akademske populacije, ova će mjera izazvati kolaps kulturne proizvodnje i drastično kresati ionako kompromitantno mala sredstva za znanost. Bit će to presudan udar na medije s teškim političkim implikacijama, a akademskoj će zajednici i studentima

predsjednik Republike, obraćajući se naciji putem HTV-a. No, prviji od prvijih, hadezeovski intelektualci — okupljeni na osnivanju akademske zajednice Ante Starčević — imali su iznimnu čast to čuti već dva dana ranije od potpredsjednika Županijskog doma Sabora Ivana Aralice. Tom prigodom stranačke je intelektualce utješila i potpredsjednica Vlade Ljerka Mintas-Hodak obećanjem kako Vlada od njih neće tražiti dodatni doprinos, pozivajući ih stihovima Tina Ujevića da zauzvrat pomognu Hrvatskoj »dohvatiti zvijezde«. Doduše, neki članovi novoosnovane akademske zajednice već jesu prošle godine dohvatili neke svoje zvijezde, kada su plaće tzv. visokih

Ivo Josipović, pravnik i skladatelj, profesor na Pravnom fakultetu i predsjednik Hrvatskog društva skladatelja

Kobna greška

Glavni problem kulturnih institucija nije toliko ni nominalni iznos poreza, ni porez na dodanu vrijednost, koliko pomanjkanje stimuliranja stvaralaštva. Kobna pogreška za kulturu načinjena je u trenutku kada javne institucije u kulturi nisu postale obveznici PDV-a. To je najstrašnije što im se moglo dogoditi, jer im svi naplaćuju PDV, a oni nemaju pravo na povrat predporeza. Zbog toga mislim da bi jedna od prvih važnih poreznih mjera trebala biti proglašavanje kazališta, orkestrara, muzeja i sličnih institucija obveznicima PDV-a, pri čemu bi stopa morala biti znatno niža, po mogućnosti nulta. Državu bi to, dakako, nešto koštalo, ali nije riječ o iznosima koje ne bi mogla podnijeti. ☒

Gojko Marinković, novinar, predsjednik Udruge samostalnih novinara
Govor olinjalih odijela

Nametanje novih nameta zadnji je udarac ostatku intelektualnog što je ostalo u Hrvatskoj. Ako mislite da govorim prepolitično, moram reći u ime kolega novinara, da je to prije govor praznog želuca, poderanih cipela i olinjalih odijela. Ova je vlast doslovno bacila na ulicu više od petsto novinara. Nakon toga, osim odabranih miljenika vlasti, novinari sve više siromaše, padaju im plaće, padaju im honorari, izdavači su prisiljeni varati državu na način da potpisuju tzv. dvostruke ugovore itd. Hrvatska je potpisnica međunarodnih konvencija o izbjegavanju dvostrukog oporezivanja te one koja kaže da autorski honorari ne bi smjeli biti oporezivani s više od petnaest posto, ali do sada je država sebi uzimala 45 posto, a po novome bi se to trebalo povisiti na sedamdeset šest posto. Međutim, to ne vrijedi za Karla-Gustava Strochma,

jer će on plaćati deset posto poreza u Njemačkoj, bez obzira koliko zagrabio u naš budžet.

Nadalje, svugdje u svijetu dnevnicu je trošak, kod slobodnih novinara ona je dobit i također se oporezuje sa sedamdeset šest posto. Slobodni novinari u Hrvatskoj, slobodni su kao rudari u Walesu prije dvjesto godina. Molio bih da ova vlast prestane promatrati novinare samo kao sigurnosni problem. Bilo bi bolje da novac koji troši na prisluškivanje uplaćuje u fondove mirovinskog i invalidskog osiguranja ili da se barem dijelom odrekne svojih europskih plaća, dok nas tjeraju u Albanec. ☒

Željka Čorak, književnica, potpredsjednica PEN-a
Sonet za 42 kune

Uposljednjih nekoliko tjedana dogodile su se stvari koje su naši mediji prešutjeli, a riječ je o najbjeđnijim, najtužnijim i najsiromašnijim slojevima stanovništva lišenih gotovo polovice dosadašnjih socijalnih prava. Ti su ljudi cijeli radni vijek ulagali visoke postotke svojih

prihoda u stambene, zdravstvene i druge fondove, da bi u starosti, i ako ostanu nepomični, dobili kućnu njegu, pomoć terenske sestre ili fizioterapeuta. Imali su to pravo koje im je katkada značilo jedino zvono na vratima, jedini kruh i mlijeko, jedini susret sa živim svijetom tih pet puta tjedno puta četrdeset pet minuta. Sada je to prepolovljeno na tripud tjedno po četrdeset pet minuta, a ukoliko netko želi zadržati pomoć, mora platiti mjesečno četriristo kuna.

Osobno poznajem vrhunskoga hrvatskog umjetnika, književnika i intelektualca s četrdeset jednom godinom radnoga staža na poslu od najvišeg nacionalnoga značaja koji je upravo otišao u mirovinu visine 2000 kuna. Da bi namirio mjesečni račun za plin, mora prevesti golemi broj soneta, složenih i teških. A ustanova od nacionalnog značaja, HRT, prijevod jednog takvog soneta plaća četrdeset dvije kune neto.

Molim vas, recite mi koliko vremena, koliko života, koliko noći, koliko soneta mora prevesti taj čovjek da bi preživio i za svojega bližnjega nadoknađio četriristo kuna oduzete. To su problemi elementarnoga, duhovnoga i uopće kulturnoga dostojanstva u našoj Hrvatskoj koju smo s toliko želje i s toliko uloga uspjeli ostvariti. ☒

»Prijedlog Vlade o uvođenju doprinosa

za autorske honorare mjera je očajničke prirode. Po prirodni stvari, doprinosi ne mogu ići uz autorske naknade, jer je to druga vrsta prihoda«, kaže Ivo Josipović, profesor na Pravnom fakultetu. »Doprinosi su u pravilu vezani uz radni odnos, dok je autorski rad nešto sasvim drugo. Takvom stavu, odnosno potrebi uvođenja doprinosa vjerojatno je pomogla praksa brojnih neodgovornih direktora, koji u autorske honorare pakiraju nešto što se takvim ne može zvati. Država se time može osjećati zakintom i prevarenom, ali se to ne može riješiti kažnjavanjem poštenih. Zadatak je financijske policije i porezne uprave da otkriva takve malverzacije.«

Struganje žlicom po dnu

Na isti način Vlada je već prije nekoliko godina kaznila poštene, odbijajući odobriti porezne olakšice na donatorske priloge u kulturi (uobičajene u svim civiliziranim zemljama), jer su one, kako reče tadašnji premijer Nikica Valentić, »plodno tlo za malverzacije i poreznu evaziju!« A da je mjera očajničke prirode, i da Škegro struže žlicom po samom dnu, jasno je svakome tko prati dramatičnu gospodarsku situaciju u kojoj je sve više nezaposlenih i gladnih, a država sve skuplja. U samo dvije godine društveni bruto proizvod se povećao za stidljivih šest posto, a državni proračun za gotovo pedeset posto. Nezaposleno je 320.000 ljudi, a 132.000 radi i ne prima plaću, pa nije čudo što se kreću socijalna prava i izmišljaju novi nameti.

»Kako režim ne osigurava uvjete za novo zapošljavanje, teret isplate mirovina osiromašenim hrvatskim seniorima, kojima su Tudman i razni kutle uništili životnu investiciju, kakvu-takvu nacionalnu privredu, morali bi sada snositi svi, pa i oni koji uopće ne očekuju da im država osigurava sigurnu starost«, piše jedan komentator, osvrćući se na napušteni prijedlog Vlade. »Čak je i potkraj komunizma bilo moguće živjeti ekonomski slobodno, ne sudjelujući u regularnome državnom tržištu rada, prodajući svoje usluge i naplaćujući ih kao autorske honorare.«

Izgubljeni novinari

Međutim, u cijeloj priči o pobačenom prijedlogu do sada još nitko, pa ni novinari sami, nisu reagirali na činjenicu da je Odbor za strateške odluke Predsjedničkog vijeća u svojoj odluci o opozivu novih nameta na honorare, slučajno ili ne, od svih koji bi bili pogođeni ovakvom mjerom, zaobišao jedino novinare. Uostalom, iako su se novinari solidarizirali sa zahtjevima drugih na spomenutom prosvjedu u Hrvatskom narodnom kazalištu, njih nitko nije pozvao sutradan u Ministarstvo kulture, na dogovor o zajedničkom traženju rješenja, koje je predložio Božo Biškupić.

Tek usput, Aralica je pripomenuo kako se dodatno ne bi oporezivali honorari koji se ostvaruju izvan matične kuće u kojoj je djelatnik zaposlen, ali ako je u svojoj kući prijavljen na minimalnu plaću, a poslodavac mu ostatak zarade isplaćuje putem honorara, ho-

no-rar bi u tom slučaju podlijegao prijedlogu za dodatno oporezivanje. U vezi s tim, u toku su konzultacije u ministarstvima i Vladi, rekao je Aralica, pa se time očito želi stati na kraj izdavačima koji već godinama na taj način štede na zaposlenima.

Dakako, u uređenoj pravnoj državi takvi su problemi malo vjerojatni, a vjerojatno bi ih i sada bilo manje da za tisuću kuna plaće svome djelatniku, poslodavac ne mora izdvojiti još tisuću dvjesto kuna poreza, prireza i doprinosa. Da je poduzeće za distribuciju novina *Tisak* bilo privatizirano na pravi način, vjerojatno se ni izdavači ne bi (ili barem ne u tolikom broju) dovijali takvim rješenjima, jer ne bi u nedogled, a sada i bez nade, čekali na naplatu potraživanja. Ni danas, kao ni prije tri mjeseca, kada je premijer Mateša najavio rješenje krize s *Tiskom*, nije se krenulo dalje od početka. Jamstvo Vlade, čini se, nikoga ne obvezuje.

A prvi učinci ovakvih najava novinari, naročito *free lanceri* ili slobodnjaci (eufemizam za nezaposlene, kako kaže predsjednik Sindikata novinara, Dragutin Lučić), kojih je oko tisuću, već počinju osjećati na svojim grbačama. U panici zbog novih davanja, poslodavci smanjuju honorare do besmislenih crkavica, a onima u radnom odnosu tovari se za istu plaću sve više posla. Za razliku od tzv. slobodnih umjetnika kojima država uplaćuje doprinose, slobodni novinari to moraju sami: ako je to putem *ugovornog osiguranja*, iznos je tisuću osamsto kuna mjesečno, ako je riječ o *produženom osiguranju* (uvjet je da su prijavljeni na Zavodu za zapošljavanje), iznos je dvostruko niži, ali je buduća mirovina zastrašujuće minimalna. Ovakve oblike osiguranja trenutno uplaćuje tek desetak posto slobodnjaka, što znači da ostali od (neizvjesnih i neredovitih) honorara mogu brinuti samo za dnevno preživljavanje, pa »teško Vladi koja će tada biti na vlasti, jer će ti ljudi biti gladni«, kažu u Sindikatu novinara. No, nade li se među onih deset posto novinara netko želi u Mirovinski fond uplaćivati više od onoga što propisuje produženo ili ugovorno osiguranje i time si povisiti mirovinu, to ne može učiniti, jer mu to ne dopušta zakon!

U novinskim kućama na Zapadu tek je trideset posto članova redakcije stalno zaposlenih, dok su ostalih sedamdeset posto slobodni novinari, koji na drukčiji način plaćaju doprinose, ali za njih to ne znači manje prava u odnosu na zaposlene. Budući da će i u nas biti sve više slobodnih profesija, o čemu je na skupu u HNK jedina dala naslutiti ministrica Vera Babić, neki iz Sindikata novinara traže u propalom prijedlogu o novim doprinosima klicu mogućeg rješenja za slobodnjake. Naravno, daleko od konkretnog prijedloga kojim se samo uzima, a ne daju nikakva prava i na način da se doprinosi na honorare povećavaju na račun dosadašnjih astronomskih poreza i prireza.

Ali, u vremenima kada Škegro grebe žlicom po dnu, naivno je očekivati da će saslušati probleme drugih. Uostalom, »stjecište i zborište odgovornih intelektualaca«, kako je Akademsku zajednicu Ante Starčević ponosno opisao Vladimir Šeks prilikom njezina osnivanja, ionako je negdje drugdje. ☐

Izvaci iz pisma mjerodavnim institucijama grad Hvara Nebulozne apsurdne demagogije

Niste riješili niti jedan infrastrukturni problem, a htjeli biste ih sve zajedno razriješiti na primjeru sela Svete Nedjelje

Ivo Kasandrić

»Ovdje sam ne zbog svoje potrebe za vama nego vaše potrebe za mnom. Ovdje sam kako bismo ustoličili neke opće, a sve češće zaboravljene civilizacijske norme. Jedna od najvažnijih je svakako uvažavanje objektivnih vrijednosti koje su dio univerzalnih vrijednosti, pri čemu nas ne smije zanimati samo površno i pojedinačno određivanje činjenica. Da budem jasniji: Ne prihvaćam gradnju ceste Sveta Nedjelja — Dubovica iz više razloga, a navodim ih slijedom:

Legalist sam i demokrat i to ne samo na riječima nego činima i životnim opredjeljenjima, te najviše od svega načinom života. Način na koji se u javnosti i ispod žita, a bespravno inagurira gradnja ceste ne uklapa se u te kriterije, čak što više ne samo da se ne uklapa u njih već ih iz temelja krši. Ta nova bespravna cesta naslijedila je projekt iz bivšeg sustava što apsolutno ne prihvaćam. Zakamuflirani način na koji je želite progurati logičan je slijed bespravnosti i nezakonitosti. Grad Hvar je ogrezao u bespravnoj gradnji svih vrsta, a ta cesta je vrhunac nove devastacije okoliša. Bez svih mogućih dozvola i odobrenja, sumnjive financijske stabilnosti za realizaciju njezine gradnje, ponašajući se kao da je s tom cestom sve u redu vi kršite najtemeljnije pravo, a to je pravo na privatno vlasništvo koje je Ustavom zagarantirano. Time dokazujete da ste servis centralne HDZ-ovske vlasti čije nezakonitosti svesrdno prihvaćate jer se suštinski uopće ne razlikujete. Vaše deklarativno neslaganje i takozvano razlikovanje od te ničim utemeljene zamisli toliko je providno da postaje degutantno. Zar vam nije dosta gledati kako nam zemlja tone pod užasnim spodobama tajkunizacije, a vi te iste vrijednosti s pozicija vlasti još i promovirate na našem otoku. Ili ste se možda polakomili za mrvama koje će vam baciti novoustoličeni otočni tajkun.

U gradnji ove ceste ne vidim razvojni interes ni grada Hvara, a ni cijelog otoka, jer je ta politika koju vode plemenske poglavice nesposobne za razvoj, pri čemu im nedostaje moralnosti i kompetencija, a interesi takvih, zaogrnuti u takozvane opće interese, promoviraju samo pohlepnu grabežljivost i otimačinu. Umjesto da prelijepa i još donekle nedotaknuta priroda i dalje ostane posljednja oaza ljepote i sklada u kojoj će se razvijati elitni turizam, vi divljačko unakazivanje prirode nazivate progresom i razvojem. Što se moglo i očekivati od vas kad je pojam elitnog turizma za vas nepoznanica.

Zbog svega toga vi betonirate Paklene otoke, gradite na njima heliodrome, mijenjate izvornu prirodu uz pomoć plastične

zemlje iz Australije, a sve kako biste ustoličili novi pojam elitizma koji je izgradila novokomponirana klasa, obogaćena iz sumnjivih i nadasve kriminalnih izvora. Vi dajete prednost toj besmislenoj cesti koja nema opravdanja ni u ekonomskom ni u estetskom ni u ekološkom, a ni u etičkom smislu.

Govorite još i o izradi šezdesetmetarskog betonskoga i nakaznog lukobrana, najavljujete rekonstrukciju vodoopskrbne mreže za selo Sveta Nedjelja, a istovremeno sela Brusje i Velo Grabje nemaju ni kapi vode tijekom svih tih godina u kojima su i Hvar i selo Sveta Nedjelja imali vodu. Uostalom vi o svemu tomu govorite dok sâm grad Hvar godinama boluje od neriješenih problema školstva i zdravstva, parkirališta u sezoni, a da ne govorimo o neriješenom pitanju obale, ulazu u grad kako s mora, a tako i novom cestom. Niste riješili niti jedan infrastrukturni problem, a htjeli biste ih sve zajedno razriješiti na primjeru sela Svete Nedjelje.

Duboko sam uvjeren da su oni koji zastupaju ovakvu razvojnu politiku osobe koje žive daleko od stvarnosti, da se zanose nebulozama i vjeruju u jedan oblik apsurdne demagogije. Ne samo da vjeruju nego je i šire iako za to nemaju nikakvih ciljeva osim svojih osobnih političko-materijalnih ambicija. Žaloso je da su se u okvirima gradskog parlamenta tako delikatni problemi samo periferno spominjali, dok se vrijeme namijenjeno vijećničkim pitanjima tričavo koristi za apsurdna konfliktna stranačka prepucavanja i malogradanska samodokazivanja. Protiv vas koji vodite ovaj grad i ovu zemlju, od vas koji ste više od svega predstavnici prve generacije opismenjenih, moj otpor je, s obzirom na vašu brojnost, jednak borbi s vjetrenjačama. U civiliziranom svijetu to je borba razuma, sukob argumenata i težnja k istini. U nas to je sukob navodno jakih s navodno slabima. Ali mi imamo riječi i imamo istinu na svojoj strani. Jednog dana kada ova zemlja dostigne kvalitetu civiliziranog svijeta za kojim težimo, vi ćete snositi moralne i materijalne posljedice nanese štete i za njih ćete odgovarati, jer zaborav ima granica. Zato zapamtite, danas više nego ikada spreman sam se svim raspoloživim sredstvima boriti za doprinos demokraciji na ovim prostorima. U tom smislu angažirao sam najmjerodavnije institucije za zaštitu ljudskih prava i prava na neotuđivost privatne imovine, ali ne samo to, već i za zaštitu prava da ne tonemo dalje u provincijalni glib općeg obezakonjenja, te da konačno ostvarimo jednu pravедnu i poštenu državu, a sve njene anomalne protagoniste izvedemo pred lice pravde. Može li se novac za razvoj našeg otoka razbacivati i to u ovako teškim gospodarstvenim prilikama na gradnju nekih novih Potemkinovih sela, a ne razmatranjem i prihvaćanjem najoptimalnijih i konsenzusom dogovorenih rješenja. ☐

Hvar, uvala Dubovica

razgovor

Govori: Patrice Canivez

Demokratske institucije i autokratska praksa

Svaki političar, u bilo kojoj zemlji, mora znati da politika o kojoj se nije dovoljno pregovaralo vodi do rizika da potakne društvene pokrete i da dovede do vrlo jakih društvenih kriza

Razgovarali: Srđan Rahelić i David Šporer

Patrice Canivez, profesor filozofije politike i morala, rođen je 1957. Studirao je na Sveučilištu u Lilleu na kojem danas predaje. Autor je većeg broja stručnih članaka (o klasičnim autorima kao što su Rousseau ili Aristotel, i o suvremenim autorima kao što je Hannah Arendt) i knjiga (između ostalog *Éduquer le citoyen?*, 1990; *La politique et sa logique dans l'oeuvre d'Eric Weil*, 1993; *Eric Weil ou la question du sens*, 1998). Napisao je i desetak članaka o vanjskoj politici Francuske i njenom odnosu prema ratu u bivšoj Jugoslaviji.

Prije no što je počeo predavati na Fakultetu bavio se obrazovanjem učitelja, i otud je, kako sam kaže, proizišao njegov interes za odgoj građanina. Njegova knjiga *Odgajiti građanina?*, nedavno je objavljena u hrvatskom prijevodu u nakladničkoj kući Durieux. Tim je povodom Patrice Canivez sredinom ožujka boravio u Zagrebu, sudjelujući na promociji svoje knjige i održavši predavanje na Filozofskom fakultetu.

Zašto je, kao što u uvodu svoje knjige kažete, zamisao odgajanja građana sumnjiva?

— Prvo izdanje ove knjige objavljeno je 1990. U to sam doba bio u potpunosti uvjeren — i još sam uvijek — da je moguća etička i politička regresija u bilo kojoj zemlji, čak i u onima gdje se smatra da je demokracija vrlo razvijena. U Francuskoj također postoji krajnja desnica, ksenofobična itd.

Ideja odgoja građanina u Francuskoj se mogla činiti sumnjivom u mjeri u kojoj se odgoj može razumjeti kao indoktrinacija, kao način da se oblikuju, ukalupljaju duhovi u funkciji određene ideološke norme. Pitanje je, dakle, može li se odgajati građanina poštujući ipak njegovu slobodu?

Kako današnji intelektualac može pomiriti kulturni relativizam — o kojemu u knjizi govorite — s univerzalnošću nekib načela, primjerice ljudskih prava. Kako danas misliti bez alibija kulturnog relativizma?

— To je prilično kompleksno filozofsko pitanje. Trebalo bi ponoviti čitavu teoriju univerzalnosti ljudskih prava da bih na njega odgovorio. Ipak, možda jednostavno možemo poći od konstatacije da je *Opća deklaracija o ljudskim pravima* bila izglasana u prosincu 1948. Niti jedna zemlja nije glasala protiv, osam se zemalja suzdržalo od glasanja, od kojih je jedan dio bio iz sovjetskog bloka. To znači da unatoč kulturnom relativizmu postoji minimum principa o kojima su različite

žave i civilizacije sposobne naći zajednički jezik.

Pitanje je samo da li principe ljudskih prava svi shvaćamo na

medusobne podijeljenosti u blizini ili daljnjoj prošlosti.

S obzirom da niste stajali po strani dok je trajao rat na ovim prostorima, osjećate li začuđenje kada danas gledate Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu?

— Na analizu ovoga rata potaknuo me problem nasilja. S jedne strane, politika Slobodana Miloševića i nasilje vezano uz djelovanje JNA doveli su do razbijanja Jugoslavije. S druge strane, neke europske vlade — francuska i britanska, na primjer — odbijale su na početku rata osuditi srpsku agresiju. Odbijale su razlikovati napadnute i napadače. Za žrtve toga rata, takva procjena značila je još jedno nasilje. Zato sam se, kao građanin svoje zemlje, osobno

isti način? Pomiriti različite kulture s univerzalnošću ljudskih prava znači podržati tezu da ljudska prava definiraju principe oko kojih se sve kulture mogu složiti, čak i ako ih sve ne shvaćaju na isti način. Konkretno, ima mjesta dijalogu, raspravi, reinterpetaciji koja se uvijek mora ponovno započinjati. Upravo se to događa na međunarodnom planu. Kad treba intervenirati, na Kosovu na primjer, kad se treba angažirati na međunarodnoj razini, različite države su pozvane da se slože o određenoj interpretaciji suvereniteta, poštivanja osobe, prava itd. Taj dijalog o sadržaju koji treba dati ljudskim pravima jedan je od aspekta međunarodnog političkog života.

Osamostaljenje Kosova

Spomenuli ste Kosovo. Mislite li da će vojna intervencija Zapada imati učinka? I mislite li da se balkanska agonija koja još uvijek traje, mogla spriječiti ranijom vojnom intervencijom Zapada?

— Vojna intervencija je u tijeku mada su američki i europski predstavnici sve činili da do nje ne dođe. No Srbi su odbili svaku ozbiljnu raspravu o političkom rješenju za Kosovo i time je vojna intervencija postala neizbježna. Posrijedi je uvijek ista logika: opredjeljujući se za nasilje, Srbi pospješuju slom vlastite zemlje — Jugoslavije. Kao što je JNA izabrala nasilje učinila neizbježnim međunarodno priznanje Slovenije, Hrvatske, Bosne i Hercegovine, tako će masovna ubijanja i pljačke neizbježno dovesti do otcjepljenja Kosova i njegova osamostaljenja. Zapad ne želi ponoviti greške koje su dovele do tragedije u Bosni i Hercegovini. Ne može se dopustiti da Beograd ubija albansko stanovništvo na Kosovu, da ih protjeruje iz njihovih sela. Obratno, predstavnici zemalja europske zajednice moraju pokazati da su sposobni rješavati probleme u Europi. Zato toliko naglašavaju svoju odlučnost i jedinstvenost, za razliku od

velik broj nesporazuma i grešaka koje je u početku učinila francuska diplomacija.

Ali u Francuskoj ima učenih ljudi, slavista, povjesničara, a i nekih političara koji su upoznati s Hrvatskom. Mislim, na primjer na Paula Gardea koji je vrlo rano, 1992. napisao knjigu *Život i smrt Jugoslavije* koja svjedoči o vrlo dobrom poznavanju regije i posebno Hrvatske. Ali ima i drugih francuskih intelektualaca čiji se glas čuo, koji su puno objavljivali i pridonijeli poznavanju Hrvatske. To znači da su malo-pomalo stvari došle u ravnotežu i čini mi se da su se promijenile i na političkom planu.

Osim toga, mislim da postoji i politički faktor koji je u igri — od raspada Jugoslavije Hrvatska je postala regionalna sila s kojom je neophodno diskutirati i imati redovite diplomatske odnose, i mislim da su političari različitih eu-

ropejskih zemalja to shvatili ili upravo shvaćaju.

ropskih zemalja to shvatili ili upravo shvaćaju.
Kako biste svojim studentima, na nekom predavanju, opisali današnju Republiku Hrvatsku, u stručnim terminima (relativna demokracija, autokracija...)?
— Nisam sociolog, ni povjesničar. Bavim se političkom filozofijom. Ja studentima ne opisujem institucije u pojedinim zemljama. Moj posao je u razvijanju njihove osjetljivosti, na konceptualnoj razini, za probleme s kojima se suočavaju sve moderne države, države tzv. razvijene demokracije. To su problemi koji su vezani uz osnovne koncepte demokracije i pravne države, a tiču se odnosa između društvene pravde i ekonomskog razvoja i gospodarske uspješnosti, između suvereniteta i međunarodnog legaliteta, itd. Međutim, vi znate kao i ja da država može imati demokratske institucije i svejedno biti autokratska u praksi. Na vama i vašoj generaciji je da u svojoj zemlji razvijete pravdu i demokraciju.
U Hrvatskoj postoje podijeljena mišljenja o Haškom sudu. Smatrate li da je on politički instrumentaliziran?
— Vrlo sam osjetljiv na činjenicu da neki intelektualci dolaze iz inozemstva dijeliti lekcije hrvatskim građanima. To sigurno nije način na koji ja zamišljam svoj rad, ali jednostavno mogu reći da je Sud apsolutno neophodan. U početku rada takve institucije može biti problema u funkcioniranju ili nekih stvari

Medicinske sestre, pošтари i učitelji

Kakva je današnja studentska populacija u Francuskoj? Jesu li vaši studenti apatični i pasivni promatrači ili su aktivan dio javnog mnijenja?

— U Francuskoj su jake političke mobilizacije studenata, i ne samo studenata, već i medicinskih sestara, poštara, učitelja itd. Civilno društvo se općenito mobilizira zbog redovitih akcija koje se događaju ne prolazeći kroz uobičajeni kanal sindikata ili stranaka. To je jedan od najznačajnijih fenomena posljednjih godina. Ta mogućnost spontane političke mobilizacije poprima oblik koji mi u Francuskoj nazivamo *koordinacijom*. To znači da se studenti, profesori okupljaju, koordiniraju putem Interneta, telefaksa itd. i redovito organiziraju akcije.

Točno je da općenito može postojati osjećaj apatije jer nema mnogo ljudi u sindikatima, nema puno mladih koji bi se upisivali u pojedine stranke, ali taj osjećaj apatije vara zato što su mladi, kao i ostali dijelovi društva, sposobni mobilizirati se u odnosu na probleme koji ih se tiču. Vidjeli smo to posebno kad se radilo o Bosni: oko 300 udruženja osnovano je u Francuskoj kako bi se organizirala humanitarna pomoć. Ponekad su to bila vrlo mala udruženja, ali smo tada vrlo dobro vidjeli spontani pokret u civilnom društvu koji je, osim toga, bio vrlo kontrastan jer je reakcija civilnog društva bila različita od djelovanja i reakcija nekih političara.

Što mislite čekaju li Hrvatsku prizori poput ovog na koricama hrvatskog izdanja vaše knjige?

— Što se tiče hrvatskog izdanja, osobito sam zadovoljan suradnjom s izdavačkom kućom Durieux i s Nenadom Popovićem. Čini mi se da je to bila doista primjerna suradnja i vrlo sam im zahvalan što su mi dali mogućnost da dođem i do čitatelja u Hrvatskoj.

Što se tiče prosvjeda, ovdje ću odgovoriti općenito. Mislim da prosvjeda ovakvog tipa može biti apsolutno svuda. U Europi smo suočeni s društvenom i političkom krizom koja uvijek može dati povoda uličnim prosvjedima. Mislim da svaki političar, u bilo kojoj zemlji, mora znati da politika o kojoj se nije dovoljno pregovaralo vodi do rizika da potakne društvene pokrete koji ponekad mogu biti vrlo važni, kao i da dovede do vrlo jakih društvenih kriza. Vidjeli smo to i u Francuskoj ovih posljednjih godina. **□**

U prvome licu

Tri savjeta

Sve ono što smo od hrvatske kulture poslije Drugog svjetskog rata pa do danas namrli ili sabrali, bilo je isključivo na privatnu inicijativu

don Branko Šbutega

Što sve može podrazumijevati odgovor na pitanja: Gdje si? Što radiš? Zavisiti, naravno, od onog komu ste pitanja postavili. Pod uvjetom da nisu bezobrazna pitanja, da čovjek ispunjava minimalne uvjete za njih: nešto i negdje eventualno radi, što u Hrvatskoj može biti i vrlo bezobzirna kategorija pitanja. Neki se ubijaju od posla da se ne bi susreli sa sobom — oni pričaju još više. Radeći na skrivanju, većina ih je negdje pored nas i troši zadnje kune pozorno rasporedene na stvari važnije od obavezne kave na najjavnijim mjestima. Možda čoporativna javna mjesta i postoje zato da bi socijalno rastočeni narod sve što mora pregledao šetajući jednim jednim trgovom jednog dana u tjednu. Tamo ne treba nikomu objašnjavati zašto mu ne radi telefon i kako krade struju, gdje su se izgubili neplaćeni računi, kamo odlutali kućni ljubimci... I opet se većina pogubi na cijeli tjedan. Neki i duže. Neki i dalje. Neke mi pogubimo, a neki promijene svijet... I dok nam se čini da trošimo vrijeme, ono nas raspoređuje i prebrojava. Statistiku krije, a priča je sve manje. Dok izdavaštvo umire, pamćenja je najuputnije brisati.

Ona dva mala pitanja postavljena don Branku Šbutegi, župniku iz Dobrote u Boki cijeli su zapis o tome kamo i gdje se sve može otići i biti.

Gdje ste? Što radite?

— U sebi sam. Osim toga, planeta je velika. Ne biti u Hrvatskoj ne znači nepostojati. Činim od popa. Župa mi je grandiozno velika za jednog čovjeka. Katolika osamdesetak, a koliko vjernika nikad ih ne pitam. Dakle, vjernika puno, a pučanstva oko tri tisuće. Nezbrinutih mnogo. Zbrinute srećem na misi. Četrnaest časnih sestara i ja garantiranih smo petnaest na svakoj misi. Zavisno od veće ili manje hladnoće dodati je tome još neke. Jedan moj kolega, kad bi ga pitali o broju vjernika, odgovarao je: *Soto kvaranta*. Koliko je to bilo, i znao je samo on, ali nikako nije moglo biti *šoto* cinquanta. Naime, svi vjernici u župi bili su sabrani u onom quaranta. A imam još jedan vrlo efikasan odgovor na ta pitanja. Jedan za mene veliki duhovni autoritet, svećenik s kojim sam se dugo družio u Beču, pred odlazak me je poučio:

Iako sam čovjek nesklon dijeljenju savjeta, ovaj put ponašat ću se kao zlatna ribica pa ću ti neupitan dati tri savjeta. Prvi je savjet: vjeruj u prvou Božju zapovijed »Ja sam gospodin Bog tvoj i nemaj drugih bogova uz mene«. Drugi je savjet: kad te netko upita koliko si pričesti podijelio

i koliko ljudi ispovijedio, reci »mili-jardu, bedače!«. A treći savjet je: nastroj nikad ne imati štednu knjižicu.

može biti stalno u cijelom svom životu odsjaj božanskog autoriteta? Nitko se ne može zagrnuti plaštem božanskog autoriteta.

Pomaže li Hrvatska Boku?

Bojim se da ponekad netaktilčno ovaj svoj credo, to jest prvu Božju zapovijed izričem ili svjedočim. To čini vrlo komične obrate u mom životu i u odnosu s ljudima i u odnosu sa sustavima. Tako je zanimljivo da je danas moje hrvatstvo mnogo vrjednije, više se vrednuje od današnjih crnogorskih vlasti nego u Hrvatskoj. Upravo nedavno sam doživio jednu posve jasnu reakciju predviđenu, doduše, s moje strane. Naime, u Zagrebu su, prema sugestiji Hrvatske matice iseljenika, planirani Dani hrvatske kulture Boke kotorske u Zagrebu. Slično danima koje su održali mađarski, moliški, bunjevački i svi drugi Hrvati (ne znam više kojih sve autohtonih Hrvata ima i ne znam da li će u te dane sutra spadati i hercegovački i bosanski Hrvati). Mislim da bi trebalo da nas bar stave na ravnopravnu razinu kao Hrvate u drugim državama. Međutim, predmnijevam da Hercegovci neće to napraviti jer bi to značilo i jedno eksplicitno, a kamoli implicitno priznanje fakata koji sad postoje i političkih podjela koje su nastale. U svakom slučaju navodno smo mi Bokelji došli na red. Naravno, obratilo mi se za pomoć, poslije dugog pokušaja da se izbjegne pokucati na moja vrata. Međutim nas je tamo dolje koliko nas je, kvalificirani smo koliko smo kvalificirani i svatko ima moći koliko ima. Poslije mjesec dana pokušaja da me se zaobide (a na žalost mnogih i moju, barem sam u tim pitanjima nezaobilazan jer najveći dio hrvatske kulture koja materijalno postoji u Boki meni je na brizi), zamoljen sam da ako mogu organiziram tu manifestaciju koja bi trebala trajati sedam dana. Najurednije kako to dolikuje pristao sam pod jednim jedinim uvjetom: ako Zagreb i hrvatska država zaista žele vidjeti što su Hrvati u Boki i što je bila njihova civilizacijska razina kao i što je od nje ostalo, drage ću volje dati sve od sebe i sudjelovati u tome, ali pod uvjetom da netko sebi ne pripisuje pravo da to politički rabi ili zlorabi. Dva su me motiva rukovodila u tome. Prvi je da nitko nema pravo to politički rabiti jer nikad nitko nije ništa investirao za to. Čak ni Matica hrvatska se nikad nije udostojila poslati nam, dati ili ponuditi komplet neki svojih izdanja. Sve ono što smo od hrvatske kulture poslije Drugog svjetskog rata pa do danas namrli ili sabrali, bilo je isključivo na privatnu inicijativu. Hvala mogu reći samo onima koji su svojom dobrom voljom ili dobrohotnošću u tome sudjelovali. Mnoga od tih imena koja su sudjelovala u mom pokušaju da ipak nešto iz prostora naše matične domovine i kulture dolje stigne, danas bi u Hrvatskoj mnogim državitvornim Hrvatima bila nepoćudna, jer oni su danas za njih prononsirani jugonostalgičari ili valjda makedonojužnosrbofilili ili tako nešto

srušili na zemlju, danas mi makar i nedostojno, ali ipak budnici jedne stvarnosti (koji nismo spalivali pa makar smo malo ili ništa mogli uraditi i pomaknuti sve te gromade povijesti s njihovih mjesta gdje su se dokotrljale) mi smo nešto krivi. Očigledno i ja, iako sam najmanje u svemu političkog luka i kruha jeo, dakle, na početku rata dolje sam bio ustaša, a sad sam vrlo ugledni Hrvat. Pred istom publikom. Od onog *na križ do E viva* čovjeku se hoće vrlo malo. Meni se tu uvijek bolje događa nego mom uzoru i razlogu mog svećenstva. Njemu je bilo *Hosana sinu Davidovu* pa onda *Raspni ga*. Dolje mi se događa da se od Barabe i svih drugih apelativa ne osjećam kraljem, ali u najmanju ruku respektiranim svećenikom i čovjekom. Ovdje, međutim, čudno ali kao da postoji neki obrat. Ne u pučanstvu nego u strukturama. Na individualnom planu moji susreti u Zagrebu su lijepi, korisni, puni respekta, ali na planu države zaista mi se ništa nije desilo. Meni je hrvatska država osobno dala nešto lijepo: pravo da budem Hrvat i njezin građanin, i da koristim njezinu putovnicu onamo gdje zaista s onom naslijedenom po rođenju ne mogu ništa napraviti ili uz poteškoće koje mi ni najmanje ne odgovaraju. Pravo na slobodu kretanja smatram jednim od fun-

rope uopće. Zatim relevantna izdanja izdavačke kuće Gospe od Škrpijela koju imamo u Boki i koja pripada Biskupiji. I da dalje ne nabrajam. Dakle, konzekvenca svega toga je ona: *Ja sam gospodin Bog tvoj i nemaj drugih bogova uz mene*. Bolje je nemati dane Boke-lja u Zagrebu nego skidati Boga s neba. Cijena bi bila prevelika, je li. A daj Bože da će ti dani izgledati onako kako u Zagrebu ljudi zamišljaju Boku. Naime, možda će se organizirati dani zagrebačke bokeljske kulture u Zagrebu. Dobro.

Statistika vjere

Druga zapovijest — savjet koji sam dobio: *Kad te netko pita koliko si ispovijedio i odriješio, koliko pričesti dao, odgovori milijardu, bedače*. Zaista je budalaština koju samo ljudski um može smisliti, da je duh statistička kategorija. Duh nije svodljiv ni na matematički simbol ni na jezički izričaj. I baš zato što nije svodljiv, besmisleno ga je svoditi. Vjera je po kršćanskom nauku otaštvo, a po ljudskom iskustvu misterij. Znam da je to tautološki rečeno, namjerno tako i izgovaram jer, ovdje se nauk i iskustvo ni najmanje ne kontraindiciraju. Prema tome...

Sjećam se jedne priče o nekom hrvatskom biskupu iz vremena kad je svaki svećenik regularno morao slati biskupskom ordinarijatu statistiku svojih distribuiranih sakramenata, dakle ispovijedi i pričesti iznad svega, jer evidencija krštenja ima i civilizacijski i pravni učinak pa je prema tome nužna, potrebna i korisna. Biskup je tada pozvao jednog svećenika koji je u jednom godištu imao tristo pričesti (ljudi su se tada rjeđe pričestivali nego sada, jednom do dva puta godišnje) manje u jednoj župi u odnosu na prethodnu godinu. Biskup se najžešćim riječima revnog i zabrinutog pastira zabrinutog za dušice svojih povjerenih ovaca, izviče na podpastira, izgrdi ga zbog nerevnosti, mlakosti, zbog evidentnog pada pastoralnog elana u njemu i katastrofalnih rezultata u župi. Jadnik je jedva uspio prozboriti dvije riječi (dok je biskup demonstrirao i svjedočio svoju revnost agresijom prema ljenivcu), a to je bilo: *Preuzvišeni, oprostite. Umrla mi je bakica ta i ta koja se svaki dan pričestivala pa mi je to 300 pričesti manje u godini*.

Dakle, ankete i statistike su vrlo čudna kategorija i u banalnim stvarima, primjerice, koliko je ljubitelja sira, a kamoli koliko je ljubitelja Boga, a kamoli koliko je vjernika. Možda, ponekad, i sigurno se dogodilo da u pobožnom zahvaljivanju kruhu na jednoj večeri pobožne obitelji dubinske vjere ima više manifestacije Boga nego u najljepšim tijelovskim procesijama. Parada i duh nisu uvijek u uzajamnoj proporcionalnoj vezi. Ne kažem ni da su u obrnuto proporcionalnoj. Manifestacije duha nisu nužno manifestacije koje vidimo. Ako ih previše vidimo, sumnjivo je i ima li duha u njima. Dakle, ne znam koliko se meni u životu dogodilo vjere u Crkvi. Teško mi je mjeriti koliko se i u mojoj duši događa, a kamoli da je mjerim u tudima. Ali sjećam se jednog drugog svjedočanstva koje isto nešto govori o našim ljudskim umišljajima. Jedan moj kolega svećenik jednom je negdje u Bosni sudjelovao na velikom proštenju i misi na kojoj su na otvorenom bile tisuće pobožnih vjernika. I tamo je propovijedao jedan svećenik, a koji je praznoslovio i arlaukao i sve

Mnoga od tih imena koja su sudjelovala u mom pokušaju da ipak nešto iz prostora naše matične domovine i kulture dolje stigne, danas bi u Hrvatskoj mnogim velikim državitvornim Hrvatima bila nepoćudna, jer oni su danas za njih prononsirani jugonostalgičari ili valjda makedonojužnosrbofilili ili tako nešto

damentalnih čovjekovih prava uopće.

I da se vratim Danima hrvatske kulture Boke u Zagrebu: čini se da se neće dogoditi. Jer kad se shvatilo, ne samo u Zagrebu nego i kod nekih najnovokomponiranih Hrvata, mogu reći hit-Hrvata u samoj Boki, najprije se dogodila konsternacija, a onda šutnja. Ako Dani hrvatske kulture Hrvata Boke u Zagrebu trebaju biti s don Brankom onda Dana neće biti. Planirao sam tada dovesti u Zagreb kapitalnu izložbu restauriranog Tripa Kokolje sa Gospe od Škrpijela, koji u srpnju treba definitivno biti vraćen u crkvu. Generacije Hrvata će morati dolaziti u Boku da vide svog najvećeg baroknog slikara, a ovdje je bila sad prigoda da demontiran i restauriran bude najprije izložen u Zagrebu. Želio sam da Zagreb vidi i čudesnu zbirku dobrotskih čipaka, koja je jedna od najljepših zbirki srednjovjekovnih čipki Eu-

tomu slično, da se ovaj postiden i iznerviran sklonio u ispovjedaonicu smatrajući da je to u tom trenutku korisnije nego slušati takvu propovijed. Stigne čovjek i nakon *Hvaljen Isus i Marija* on ga zapita: *Kad je bila zadnja sveta ispovijed?* Čovjek odgovori: *Nije bila četrdeset godina.* Zaprepašten moj kolega, a znajući kako se u Bosni revno te dužnosti ispunjavaju, upita ga o tome što ga ponukalo poslije toliko vremena da skrušeno uđe u ispovjedaonicu i zamoli Boga za oprostjenje, a čovjek odgovori: *Vjerujte ova propovijed vani potresla me u dušu.* Otada je moj kolega rekao: Nikad više ništa neću mjeriti, jer očito moji kriteriji i kriteriji Duha Svetoga jako se razilaze. Eto to su statistike i to su kriteriji. Statistika je jedan kriterij i to čisto ljudski. Ja nastojim izbaciti statistiku i držati se, po mogućnosti, onih kriterija koje nisam sam smislio i koje mi samo moja pamet ne sugerira. Iako je to, naravno, nemoguće u svakodnevnom kontaktu i govoru. Ali kad se svode bilanse onda nastojim da stvarno budem daleko od sudioništva u normativima koji ih određuju.

Štedna knjižica

Najteže je što se tiče onog trećeg kriterija: *nastoj nikad ne imati štednu knjižicu.* Ne zbog moje osobne knjižice nego zbog funkcioniranja i sustava u svijetu. Jer, nažalost, suočen s materijalnom kulturnom dramom svog prostora u kojem tisuće knjiga, tisuće predmeta materijalne kulture katolika i Hrvata, crkava, kapela, tekstila, skulptura od drva i bronce i sve drugo dnevno propada — proveo sam dobar dio života, posve po prirodnoj nesklonosti, u traženju sredstava da definitivni pokop te kulture odgodim barem za moga vakta. Bojim se da nećemo baš u svemu uspjeti. Smanjeno nam stado, pauperizirano, prije dežurni ideološki protivnici, poslije nacionalna manjina, a sada realno mala vjerska grupa (makar i sa smanjenom ili skoro dokinutom osjetljivošću političkog prostora u kojemu smo živjeli — koji jesmo) ne možemo očekivati nikakvu favorizaciju ni baš neko veliko prepoznavanje kulturne vrijednosti naše povijesne baštine za aktualne vlasti. Diskretno su, ipak, reagirali na naše apele i prvu pomoć za katorsku katedralu smo dobili. Doznao sam i zaista mogu mirno posvjedočiti da je bez ikakvih pristiju sa strane Crkve, jedan sabornik nedavno u Zagrebu, po svojoj inicijativi (iako ne znam odakle mu toliki senzibilitet i osjećaj upravo za naš prostor, ali hvala mu i ovom prilikom) predložio pomoć za restauraciju katorske katedrale u visini milijun kuna. Bio je to zapadnohercegovački župan Jozo Marić. Na to je cijeli Sabor (vladajući i opozicija) zdušno podigao ruku. Zatim je gospodin Šeks ustao i pozvao poslanike na konzultacije u poslanički klub HDZ-a i prijedlog — nije prošao. Hvala tom koji je spriječio takvu nerazboritu odluku Hrvatskog sabora, koja bi još više osiromašila ionako već osiromašenu državu, njezin potkresan i dokresan budžet. Daleko sam od svake primisli i želje da hrvatski budžet strada na račun katedrale Svetoga Tripuna. U dubokom uvjerenju da će mudrost i odgovornost poslanika znati svrsishodniju investiciju, milo mi je što ne moram reći hvala na taj dar. Koji nije izglasan. Hvala i za

onaj nerazboriti impuls svih poslanika kad se spomenuo jedan tako značajan kulturni objekat, što su po tom nerazboritom instinktu tako hitro digli ruke ne misleći na teške posljedice koje će državni budžet Hrvatske imati u odnosu na to. Danas skoro ne znam da li bih trebao reći hvala i što dolazim u ovaj prostor iz Boke uvijek osjećajući da smo čisti u dugovanju. To je lijep osjećaj: niti ti tko duguje niti mu što duguješ osim neuvjetovane ljubavi, koju uostalom biramo. Nadam se da će doći trenutak kad će i ovaj prostor konačno moći nekome pomoći. Jedino što se Boke tiče ne znam da li će — s obzirom na dinamizam razvoja — u Boki više naći koga živoga kad bude došao pomoći. Ali ništa zato. Ako nas više dolje ne bude ostat će neki prostori pa nek se zasiju. Ljudi su ipak ponekad poput tikava. Možeš ih zasijati, i onda izrastu. Inače, kako bi se tako puno ateista pojavilo 1945. i 1946. kako tako puno vjernika 1990. i 1996. Kako tako puno jugovića, kako tako puno Hrvata? Kako tako puno uopće, u jednom ljudskom životu, može biti preobrazbi, rasta, uvijek novih plodova kao da nismo uvijek isto stablo? Ali čovjek ne lista prema kvaliteti stabla nego, očigledno, i prema klimi vremena. A nekada nam rode jabuke, nekad kruške, nekad trešnje... Ipak smo mi među svim vrstama najneobičnija. I zato nisam prema tim promjenama nikad imao nikakav prezir. Ponekad udivljenje ako je sljedeći plod bio bolji od prethodnog, a najčešće zaprepaštenost. Inače, ako nisi znanstvenik pa nisi otkrio novi znanstveni podatak, ima li još što da nije rečeno u medijima, dijagnosticirati nešto što nije izdijagnosticirano, bilo kao svećenik, bilo kao promišljatelj politike, kulture i tako dalje.

Zaborav je oblik sjećanja

Mislim da se u principu manje-više sve zna. Ne fali ovom

svijetu pameti, niti je dementan. Svi zapravo uvijek sve pamte samo ne koriste radosno sve ono čega se sjećaju. Zaborav je tek stilska figura nepoćudne memorije. Zaborav je oblik sjećanja, a ne njegovo odsustvo. Da ne govorimo o Alzheimeru. Meni ne bi smetalo kriterij kad bi se ljudi sjećali samo onog što im je drago. Najčešće se isto tako sjećaju onoga što im je korisno da se sjete u datom trenutku. Kompleksni su to mehanizmi. Ali uvijek imaju moralnu valencu. Kao što nema poštenih glupana nema ni pametne fukare. Biti nemoralan je ne-inteligentno.

Nije socijalno pitanje movens apsolutno svega. Da je bilo movens, ne bi se ovako stvari raspredle kako su se raspredle. Računa se da je raspad SFRJ koštao preko 250 milijardi dolara što aktivne što pasivne štete. Da je logika personalprofita sudjelovala u svemu — bez daljnjega. I ne otkrivam toplu vodu kad kažem da je pljačka građanske klase bila kolosalna. Bila je svugdje, a pogotovu u Crnoj Gori. Sad sam nedavno, zadnjih mjeseci ulazio u neke nove vile i palače. Ušao sam tako i u jednu u Kotoru u kojoj je potrošeno oko milijun i pol maraka od čovjeka koji je u godinama pred rat imao jednosobni državni stan, i nikad nije u međuvremenu napuštao državnu službu, a radio je u policiji. Dakle tko su danas bogati u tom prostoru: preživjeli banditi, preživjeli policajci i nešto političara. Dakle, tri su instance. Zašto banditi? Jer oni su naučeni krasti. Onda dio kolača dijeli s policijom koja ga nanjuši pa ga otkrije pa se on štiti. Onda oni dio kolača dijele s određenim centrima političke moći koji su opet najvičniji da dotičnog policajca maknu s njegova mjesta i eventualno tamo dovedu policajca koji će bandita i uhapsiti. Prema tome, logika je jednostavna. To je kao Moskva 1990. i 1991. Takva je situacija. Naravno u Boki samoj i u Crnoj Gori s mnogo manje te ultra so-

cijalne bijede. Najgora je kategorija penzionera, a zar nije svugdje najgora?! A najteže je stanje mladih. Oni su bukvalno bez ikakve perspektive u ovom trenutku. Za divno čudo uvijek se dovoljno novca nađe za marihuanu koja i nije baš jeftina među opijatima stvarnosti. Dakle, ta dimenzija je prisutna mnogo dramatičnije nego u Hrvatskoj. Na stranu to što unutar Crne Gore osim socijalnog pitanja postoji i nedefinirano stanje državnopravnog odnosa kako sa Srbijom tako s Jugoslavijom i tako uopće sa samima sobom. I to nimalo nije lako. Kad bi čovjek htio gledati kud će to sve ići, u kojem pravcu — kud god, treba godina i godina da se mladi ljudi oporave od zastoja koji je njihovu razvoju pričinjen. Starcima ionako ne preostaje puno godina i nema nade da će rehabilitirati svoje trajanje u preostalim im vremenima na bilo koji način. A srednja klasa, kad bi rekli i za deset godina stvari će krenuti nabolje, nema više vremena. Pauperiziran čovjek s pedeset i nešto godina više ne može ponovno stjecati status, poziciju i dignitet. Nema energiju za to. Dakle, to je stvarnost. S obzirom na broj pomoraca, zaposlenost u Boki je osigurana i s nešto malo turizma i jako puno šverca — priobalje uvijek na neki način bolje preživljava. Ali baš zato što je bolje, najgori bijednici, koji nemaju što ostaviti i što izgubiti, pristižu svaki dan. Tako da se socijalna struktura stanovništva, a to znači i svi ostali aspekti promjene (kulturne, etničke...) mijenjaju svakodnevno. Pratiti te procese skoro je i nemoguće. Samo dnevno otkrivaš neke nove fizionomije, neke nove situacije koje proizvodi pritjecanje tih ljudi. Naravno, to nije karakteristika samo tog prostora. Ono što je meni osobno žao jest činjenica što taj hrvatski, katolički sloj nigdje ne vidi svoje uporište jer mu ga nitko ne obećava. Oni koji su stigli do Hrvatske ili nisu imali što da ostave ili su imali sa čim

poći — oni su tu. Oni koji su ostali ili su željeli da ne ostave nešto što su tamo s mukom stekli, nisu mogli s nečim doći u Hrvatsku. Nisu mogli platiti čak ni kartu preko Mađarske, u ono doba, do Zagreba. A i da su stigli u Zagreb bili bi samo višak među tolikim desetinama i stotinama tisuća izbjeglica koji su to bili iz još veće nužde. Ovi koji su ostali privikli su se i pomirili sa činjenicom da žive svoju ljudsku sudbinu gdje su je živjeli i do sada, gdje su ponikli. Nije u tome njihova frustracija. Ali mi se sve čini kao da i Albanija skoro uspijeva svrnuti više pogleda na svoje ljude u Crnoj Gori (u najmanju ruku im je doturala dovoljno robe za šverc i trgovinu) nego nama naši. Jer nam je i Debeli brijeg bio zatvoren za mogućnost da možda preko kave ili cigareta uvezemo svoju egzistenciju iz Hrvatske. Znam da neki kažu da su preko Debelog brijega stigli četnici i »četnici«. Ali, došli su »oni« i preko Bajakova pa je otvoreno deset prijelaza prema Vukovaru! Nije Dubrovnik bio ni najveća ni najkrvavija tragedija, barem koliko ja znam, nego ipak Vukovar. A u Vukovaru se sve moglo. Nama je otvoreno tek sada. Nisam baš siguran ni s koliko dobre volje, ali ne mislim ni da je Dubrovniku kroz ove godine bilo bolje. Rušitelj za rušitelje, čestit čovjek za čestitog čovjeka. A zašto bih ja morao da ispaštam za one koji su krivi? Jer nimalo se ne osjećam kao Isus pa da svoju nevinost darivam razbojniku, ili da je priznajem pred nekim tko nije u stanju da je prosuđuje. Dakle, šteta. Pri tome se zaboravlja da je ulaz u samu Boku Hrvatska. Hrvatska je fizički nazočna u Boki i ništa više. S kamenjem na Prevlaci, a to nije dovoljno i tako ne bi trebalo biti.

Rizik življenja

I napokon: knjižica. Opasno je imati štednu knjižicu. Iz više razloga. Što sam stariji to sve bolje uviđam. Onaj moj Stanislav — zlatna ribica s tri savjeta zaista je bio divan dar životnog i svećeničkog iskustva. I jedna je knjižica opasna, a kamoli kad ih čovjek ima više. Jer u knjižici je iluzija moći. Pothranjuje se iluzija moći, a realno se zapravo stavlja vlastiti egoizam, škrtost, kalkulanstvo, iluzije, pogotovo kad si svećenik, pogotovo kad obnašaš neku dužnost koja živi od lika. Ne možeš prema vani biti otvoren i čist lik, koji poziva ljude na rizik življenja, a podlo se štiti šteditim knjižicama koje su najčešće uskraćene baš onima kojima su i potrebne. Čovjek ne živi od kredita nego od kredibiliteta. To najbolje znaju banke. Zato uvijek proklamiraju svojim klijentima kao osnovnu vrlinu, povjerenje. Imajte u nas povjerenje! A ja se pitam zašto bih ja svoje povjerenje dao bankama. Meni je prva stvar izgraditi povjerenje u sebe, i u život kao takav. Kad čovjek povjeruje životu ne treba vjerovati banci. Banka nije život. Nego usisivač njegovih prašina. Da sam i štedio po nekom osjećaju patriotizma i po afinitetu za prostor, sigurno bih štednju imao na Dubrovačkoj banci. I ode! Lijepo je u životu sresti pametne ribice. Sad je neko korizmno vrijeme pa mi se od svega, tako nekako, prvo predočava ona: *Ne oplakuj me, nego sebe i djecu svoju.* ☒

Zapisała: Grozdana Cvitan

Očigledno i ja, iako sam najmanje u svemu političkog luka i kruha jeo, dakle, na početku rata dolje sam bio ustaša, a sad sam vrlo ugledni Hrvat. Pred istom publikom. Od onog na križ do E viva čovjeku se hoće vrlo malo

niraju institucije, a pravna država nikako da se usavrši, stalno je na nekim popravnim ispitima i to po predobljima europskih metropola. Ne očekuje se od pape i Crkve, hrvatskog episkopata da te promjene uvedu i proizvedu, oni samo kao vrhovni učitelji, izriču *moralne sudove i etičke preporuke* te duhovno potiču i ohrabruju vjernike.

Grešne strukture

I sada dolazimo do prvog paradoksa koji je neobjašnjiv i nerazumljiv civiliziranom svijetu: Kako to da Hrvati kao pretežno kršćanski narod, s tako jakim kulturnom tradicijom i europskim horizontom mišljenja, sada kada imaju i svoju državu, unutar svoje društvene zajednice nisu kadri proizvesti željene promjene nabolje: u gospodarstvu, kulturi, demokratskim standardima? Ako se u svim izborima, kakvim — takvim, od 1990. godine do sada uglavnom glasalo PROTIV nečega ili nekoga, nije li nakon svih obmana i prijevare, bespuća i iluzija, došlo vrijeme da se i kršćani, na predstojećim izborima, bez pritisaka i ucjena, opredijele ZA određeni projekt, ZA određeni program!

Za vrijeme drugog pastoralnog pohoda Hrvatskoj, prošle godine, pohoda koji vladajući knjiže samo na svoj politički konto, papa se želio posebnom porukom obratiti hrvatskoj intelektualnoj eliti, potičući je da »*misli Europu i svremeni svijet*« u humanističkim, a ne samo domoljubnim kategorijama. Pak će im 8. listopada 1998. godine u nuncijaturi u Zagrebu kazati: »Koristim ovu prigodu za zajedničko razmišljanje o posebnom doprinosu što su ga kršćani kao kulturni djelatnici

i znanstvenici, pozvani davati daljnjemu rastu pravoga humanizma u vašoj domovini, u okviru velike obitelji naroda... Konačna svrha svakog kulturnog i znanstvenog zalaganja nikada se ne može rastaviti od skrbi za opće dobro. Drago mi je u vezi s tim spomenuti natpis što je stajao u dvorani dubrovačkog Velikog vijeća: *Obliti privatorum, publica curate* (Zaboravi na privatne stvari, skrbite za društvene). *Želio bih da se zalaganje mislilaca i znanstvenika, nadabnuto na pravim vrijednostima, sbačva uvijek kao velikodušno i nesebično služenje čovjeku i društvu...*« Pa zašto onda mnogi naši znanstvenici i umjetnici radije služe »vodi i partiji« negoli »čovjeku i društvu«? Jesu li, najzad, hrvatska vlast, a unutar hrvatskoga društva KC — danas na visini svoje povijesne i odgovorne zadaće kako to traži Vrhovni pastir, prepoznaju li pravovremeno »znake vremena« i kako promišljaju hrvatsku društvenu zbilju (dramu!) na pragu trećeg tisućljeća?

Da »grešne strukture« nisu dorasle toj zadaći, tj. da nisu u stanju artikulirati pozitivnu društvenu energiju — o tome se već dosta govorilo i pisalo. No, u sjeni te gorke, točne i nadaleko čuvene dijagnoze ostalo je predavanje nadbiskupa Bozanića u Rijeci od 15. siječnja prošle godine. Pod nazivom »Naša Crkva na pragu trećeg tisućljeća« zagrebački metropolit redefinirao je, i u skladu s koncilskim učenjem, problematizirao ustaljene relacije: Crkva — država, Crkva — politika, Crkva — društvo, Crkva — kultura, Crkva i socijalne prilike u zemlji. Reformske promjene predsjednik BKH najavljuje u dva smjera: »ad extra« i »ad intra«. A

od glavnijih zadaća ističe potrebu: da se naša Crkva suoči sa svojom prošlošću i da napravi ispit savjesti; da stalno potiče ekumenizam i međureligijski dijalog; da potiče kulturu života; da zastupa socijalnu pravdu i solidarnost; da podupire demokraciju. »*Naša Crkva*«, zaključuje mons. Bozanić, »*ne želi biti ni politički saveznik ni opozicija ni jednoj skupini građana. Ali se ne odriče ni svoga poslanja da bude proročki glas u sredini u kojoj živi i djeluje.*«

Manipulatori i obmanjivači

U obučavanju kršćana za demokraciju i predstojeće izbore, čini se ipak da je u svojim posljednjim komentarima i uvodnicima najdalje otišao Glas Koncila. Evo bitnih poruka vjernicima sa stranica Glasa Koncila prije nego se odluče dati svoj glas određenoj osobi, stranci, programu. Na početku uvodničar tog utjecajnog katoličkog glasila (u broju od 10. siječnja 1999) ne ustručava se priznati da »naše ljude naprosto treba opismenjivati za sudjelovanje u političkom životu«, jer mira na svijetu i u domovini ne može biti bez »potpune vjerske slobode, ali također ni bez istinske demokracije«. »*Ja* miru kad je građanima svejedno tko će na izborima pobijediti, pa zato sve manje izlaze na birališta...« Demokracija je najviše načelo unutar društvene zajednice, odnosno države. »Svako drugo rješenje na kraju krajeva vodi u diktaturu koja je najveća prijetnja miru u državi i miru među državama, jer cijelu zajednicu pretvara u sve napetiju bombu punu eksploziva narodnog nezadovoljstva.« Kršćanin se dakle, ni po koju cijenu, smatra uvodničar Glasa Koncila, ne smi-

je miriti s pojavama protekcije i korupcije u državi u kojoj živi. Treba se također suprotstaviti manipulacijama i izbornim zakonima, prekranju izbornih zakona kako bi »bilo koja stranka sebi zajamčila izbornu pobjedu«. U tom kontekstu čak i papa u proglasu za Dan mira upozorava »na mogućnost da saborska većina, dok je na vlasti, nametne izborni zakon u svoju korist protiv većine biračkog tijela«. Sve su to odreda poznati obrasci i prepoznatljive manipulacije koje više ne dobivaju, nadamo se, prešutni blagoslov, ali je upitno hoće li glasačko tijelo velike manipulatora i obmanjivače prozreti, prezreti i kazniti? I drugo, još važnije pitanje: je li ovakvo kršćansko poimanje demokracije transparentno i dopire li do župnih zajednica, laičkih udruga i svih onih koji u »Ime Oca i Sina i Duha Svetoga« čine pretvorbene malverzacije, zločine, prijevare, pljačke... Čini se da u našim prilikama ne može uspjeti vlasnička i politička tranzicija, bez istovremenog duhovnog i etičkog pročišćenja.

Za kršćane su, kako kaže Bono Zvonimir Šagi, *strukturalna načela demokracije: ljudska osoba (personalizam), pluralizam, traženje općeg dobra, a operativna načela demokracije: solidarnost i socijalna pravda.*

Na kraju da rekapituliramo i da vidimo kako danas, pred izbore i Veliki jubilej, u Hrvatskoj stvari stoje sa slobodama i demokracijom. Formalno i na prvi pogled — i slobode i demokracije u izobilju. I to je iluzija koju većina hrvatskih građana živi kao zbilju. Svatko može pisati, govoriti i raditi što mu drago. Ali zbog toga jedni stradaju i snose konzekvencije (za misli, riječi i djela), a dru-

gi bivaju zaštićeni; za istu stvar ili pojavu jedne se kažnjava, a druge nagrađuje. Svi smo jednaki na našoj farmi, ali neki su ipak jednakiji! Slobode i demokracije u Lijepoj našoj koliko ti drago. Ali mi smo i nadalje društvo u kojem dominiraju monoloz i dosadne filipike, a nema dijaloga i komunikacije ni unutar društvene zajednice niti sa svijetom. Mi smo uspeli u posljednjih devet godina izgraditi jedinstvenu demokraciju na svijetu: demokraciju bez procedure! Pravne institucije ne funkcioniraju, a parlamentarni život je paraliziran.

Kao što smo vidjeli, Crkva, koja misli u stoljećima, a ne mandatno, djeluje univerzalno, ali u svakoj društvenoj zajednici i konkretno, Crkva koja je i u svim predašnjim konstelacijama skrbi-la za hrvatski nacionalni identitet — uočivši »znake našeg vremena i prostora« — podučava i senzibilizira svoje vjernike za goruća nacionalna i socijalna pitanja: ljudska prava i slobodu, pravednu raspodjelu dobara, dostojanstvo i dijalog, demokraciju i pravdu.

Kako se svi društveni procesi i politički konflikti artikuliraju i razrješuju u slobodnim i otvorenim društvima te kako se državna vlast čini odgovornom u demokratskim zemljama? Jednostavno: izborima! Dakle, suzbina Hrvatske kao demokratske, pravne i socijalne države — u rukama je njezinih građana s pravom glasa. Kako građani i vlast u javnom i društvenom životu moraju postupiti? Savjesno, civilizirano i nadasve odgovorno!

Hoće li onda milijuni kršćana koji su dočekali papu dati svoj glas za demokratsku Hrvatsku, državu socijalne pravde — ili Hrvatsku kakvu danas imamo? ▣

Brojke i slova

Slova koja označavaju apstraktno, Kipke izdvaja, daje im centralnu subjektivnu poziciju i volumen

Olga Majcen

Uz izložbu Željka Kipkea *Koordinatni sustavi*, galerija Arterija, Zagreb

Relativno brzo nakon izložbe pod nazivom *Prošlost je puna otrova i opijata* u galeriji Beck, u petak, 5. ožujka 1999. otvorena je u galeriji Arterija nova izložba Željka Kipkea. I dok djela s prethodne izložbe promišljaju slavne otrove, o čemu svjedoče formule ispisane na slikama, u Arteriji je Kipke izložio djela pod nazivom *Koordinatni sustavi* što govori kako je matematika osnovni motiv predstavljenih radova. Time on nastavlja svoju fasciniranost brojevima koju je već iskazao u različitim prethodnim fazama, jer kao što sam kaže: »Riječi su brojevi su riječi su brojevi i tako redom.«

Ukoliko se prisjetimo izložbe iz 1997. godine, kada je izložio sedam sedmica kao »igru za godinu '97.« tj. sedam slika sa po sedam apstraktnih motiva na svakoj, nije slučajno što je ove, 1999. izložio baš devet slika. Slike su grupirane u tri skupine po tri rada, čime je ritmički akcentiran postav, te zatvorena tematska cjelina. Teh-

nika slika je ulje na platnu, a formati su lagano vertikalno clongirani. Obje karakteristike se nepromjenjivo protežu kroz čitav njegov opus. Na slikama u Arteriji osnovni motivi nisu brojevi nego slova. Slova iz grčkog alfabeta i abecede, koja se koriste između ostalog i kao oznake u matematičkim i kemijskim jednadžbama i formulama: X, Y, Z; N, B... Ta slova koja označavaju apstraktno, Kipke izdvaja, daje im centralnu subjektivnu poziciju i volumen. Umnoženi čovjekoliki Y, u svemir pozadine odapeti X, i detaljistički strukturirani Z koji nas podsjećaju na mikroskopski uvećani prikaz vlasni, Kipkeove su vizije suglasnika, a slova su kompjutorski generirane geometrijske forme.

Njegovo slikarstvo je eklektično u određenom smislu. Kao što se na prethodnoj izložbi u galeriji Beck referira na nekadašnje reklamne plakate u koje unosi vlastite simbole i značenja, na ovoj izložbi slike imaju iluzionistički karakter, blizak Esherovu slikarstvu. Na slici X trodimenzionalna konstrukcija koja kao geometrijsko tijelo savršeno funkcionira u svoje dvije dimenzije slike, u realnom prostoru bi bila neizvediva. Tamne glatke pozadine slova i njihova do pojedinosti izrađena različita tekstura pojačavaju dojam oprostovene formule. Koristeći likovnu prošlost Kipke pak ostaje prepoznatljiv u likovnom izričaju, koji nadopunjuje filozofskim promišljanjem, i ovaj put sam sastavljaajući popratni tekst za katalog.

Budući da je naslov (ujedno i glavni motiv) jedne njegove slike sintagma *Zlo mi je od kritičarki koje pojma nemaju* (1996), za njega se može reći da je sam svoj najbolji teoretičar. Iz slika proizlazi napisano, i na taj način dopunjuje i dodatno pojašnjava ideju izraženu slikom. U katalogu za Arteriju, Kipke se ponovno sam predstavlja. Ovaj put on ima ulogu zemljoposjednika koji označava svoj posjed. Najbolji način da se posjed označi jesu koordinatni sistemi. Putem tih osobnih apstraktnih simbola »svakojakih stupica, laž-

nih labirinata i umnoženih slova«, iza kojih nas po Kipkeovim riječima čekaju »samo pustinja, neprohodna pustinja koja ubija i najsnažniju volju.«

Nakon otvorenja u petak u raznim dnevnim listovima se polemiziralo o tome da li je istina da je veliki informatički tajkun Bill Gates, kupio slike našeg umjetnika fasciniranog brojevima, fizikom i kemijom. Interes koji je Kipke pobudio kod

Gatesa možda počiva upravo na tim iluzionističkim oprostovanim geometrijskim oblicima koje asociiraju na kompjutorsku grafiku, te fascinacijom brojevima koja im je zajednička. Ukoliko Gatesu pustinja u međuvremenu ne ubije volju, možda će mu čak, obzirom na teme kojima se Kipke bavi, njegova djela koristiti u rješavanju problema 2000. godine u računalnim sustavima. ▣

nastavak s prethodne stranice

chu praižvedena istoimena kazališna predstava. U svojem je prvijencu autorica u književnost spojila čežnju za smrću i želju za životom. Kritika je roman nazvala malim remek-djelom u prozi. Kretzen raspolaže jasnim, bogatim jezikom i dobrim osjećajem za detalje. 1991. godine objavljuje svoj drugi roman *Proba (Die Probe)* koji kritika još više hvali. Tekst romana gorči je od *Šaptačice*, ali i komičniji, hrabriji i zreliji te dosljedno prelazi u liriku i dramu. Sljedeći roman *Vi glupe babe (Ihr blöden Weiber)* Kretzen objavljuje 1993. godine, a kritika tvrdi kako je Friederiki Kretzen uspjela virtuozna igra riječima i slikama, istovremeno duhovita i nesentimentalna. Knjiga je duhovita i potvrđuje autoričin ugled kao avangardne pripovjedačice. Njezin je pogled na svijet dürrenmattovski, ali iz ženske perspektive. U četvrtom romanu *Indiander* (1996) autorica ocrtava jedinstvenu sliku svojega djetinjstva pedesetih godina. Ona nije sentimentalna i romantična, njezin je jezik rafiniran i jednostavan te obiluje aluzijama. 1998. godine autorica je objavila svoj posljednji roman *Ja sam brežuljak (Ich bin ein Hügel)*.

Želimo im najbolje

Ingrid Noll rođena je 1935. godine u Šangaju, a 1949. se s obitelji vraća u Njemačku. Nakon mature kratko vrijeme studira germanistiku i povijest umjetnosti na Sveučilištu u Bonnu. Do udaje bavi se različitim poslovima. Nakon nekoliko mladenačkih pokušaja tek u pedeset petoj godini počinje pisati. Pored priča za djecu nastao je njezin prvi roman (1991) *Pijetao je mrtav (Der Hahn ist tot)*, koji je od čitatelja i kritike vrlo dobro prihvaćen. U svojim krimićima, koje dosad nikada nije stvarala po klasičnom modelu kriminalističkih romana, Ingrid Noll jasnim, samo naizgled jednostavnim stilom govori o svakodnevnim situacijama u kojima otkriva latentno ludilo iza fasade solidne malograđanštine. Novine *Die Salzburger Nachrichten* zbog toga su je prozvale njemačkom Patriciom Highsmith. Njezini tekstovi svjedoče o životnoj mudrosti, odličnom poznavanju ljudi i razrađenom iskustvu. Kod Ingrid Noll ubojstvo nije najvažnije. Njezine su priče izvještaji o ženama koje iz jednog manje-više običnoga života postaju ubojice. Njezin se treći roman *Aptekarica (Die Apothekerin)*, za koji je 1994. godine dobila nagradu *Glauer* za kriminalističku književnost, sedamdeset sedam tjedana nalazio na top-listama bestselera, a 1997. godine snimljen je istoimeni film. U sedam godina književnoga djelovanja objavila je šest kriminalističkih romana, priče za djecu te scenarij za TV komediju (1993. godine). *Röslein Rot*, njezin posljednji roman, objavljen 1998. godine sadrži sve tipične karakteristike njezinih romana: crni humor i šarmantnu ironiju, a bezobrazna priča ima tempo i odiše neobičnom pripovjedačkom lakoćom. Ingrid Noll previše zorno, precizno i obojeno ocrtava svoje likove koje pratimo kroz sve životne krize i kojima, koliko god oni bili nemoralni, od srca želimo sve najbolje. ☑

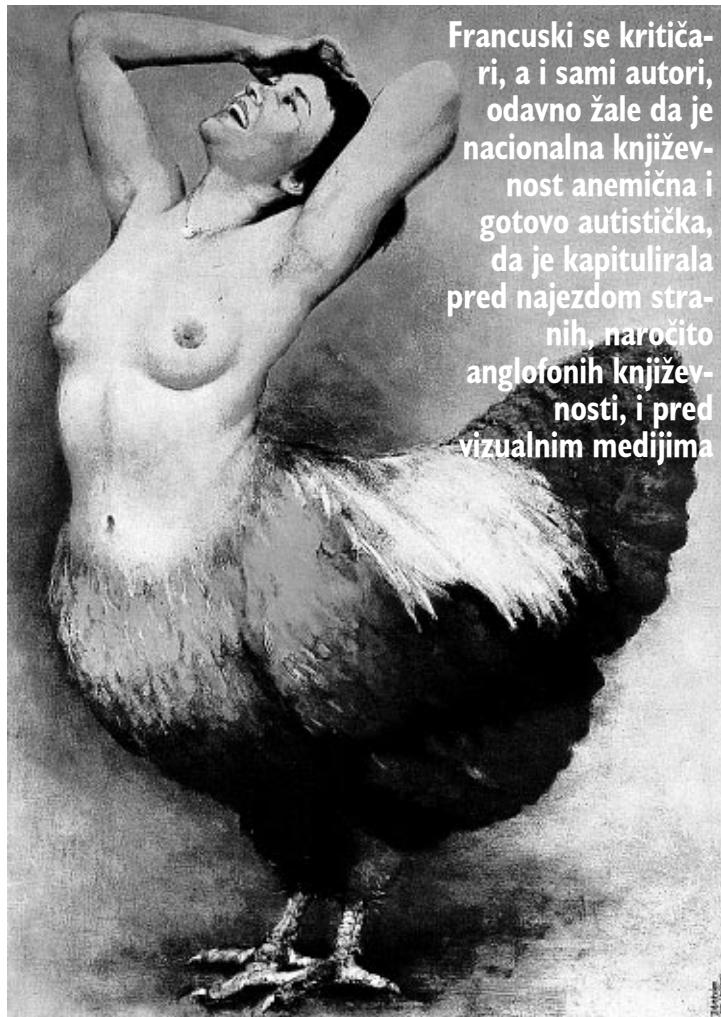
Francuska proza: smjena generacija?

Čak i ako je francuska književnost izgubila ulogu svjetionika, mnogo je zanimljivih, lucidnih i inovativnih djela

Marinko Košćec

Nova francuska proza? Camus, Sartre? Ne, recentna, nama suvremena djela. Kako, zar ih ima? Zar se u Francuskoj još objavljuje? S motrišta »naših prostora«, u drugoj smo polovici stoljeća mogli sporadično zamijetiti još samo nekoliko imena: Malraux, Aragon, Simenon, možda Marguerite Duras, možda Françoise Sagan. Claude Simon je zaradio Nobelovu nagradu, ali njega ionako nitko ne čita; u domovini je proglašen najdosadnijim piscem sve od Casimira de la Vigne. Šezdesetih se godina, uz studentsku revoluciju, dogodila i brodolomna avantura nazvana *novi roman*, no srećom se o njoj brzo prestalo govoriti. Tijekom tog razdoblja teorijske diktature nad fikcijom, romani su bili nezamislivi bez metanarativnog egzibicionizma, rasprava o (inter)tekstualnosti, dijalogizmu, polifoničnosti, otvorenosti djela, itd. Takve je naglaske gotovo nemoguće pronaći u današnjoj prozi. Sredinom osamdesetih, nakon preminuća nekoliko karizmatičkih ličnosti (Barthes, Perec, Lacan), te časopisa *Tel Quel*, francuska je avangarda i sama pristala na eutanaziju. Rasterećen ideologija, socijalnih i ontoloških preokupacija, roman je potonuo u promišljanja suprotnosti ljudske duše, u udobnost narcizma, ili se odao bezbrižnom uživanju u stilskim igrama. Od sedamdesetih do naših dana ubrzano su se brisale granice visoke i popularne književnosti. Proza se spremno podvrgnula zakonima tržišta, koje traži instant-proizvode za jednokratnu upotrebu i bacanje. Rezultat: francuski se kritičari, a i sami autori, odavno žale da je nacionalna književnost anemična i gotovo autistička, da je kapitulirala pred najezdom stranih, naročito anglofonih književnosti, i pred vizualnim medijima. Iz svega bi se toga dali izvlačiti zaključci o mraku koji se spušta, o novom analfabetizmu, itd.

Situacija je ipak malo drugačija. U Francuskoj se sve više objavljuje i čita, a i knjiga se kupuje više nego ikada (zapažena djela lako se popnu do 100.000 prodanih primjeraka). Prošle se godine pojavilo 31.495 novih knjiga, što je 15% više nego 1997. U zemlji ukupno djeluje 3.600 izdavača, a oko 3.000 pisaca objavljuje prozu; otprilike svaki deseti rukopis je prihvaćen. Neke se knjige istodobno pojavljuju u papirnatom i elektroničkom izdanju, odnosno osim u knjižari mogu se nabaviti putem Interneta; nakon upisivanja bankovnih podataka tekst stiže u vaš kompjutor. Značajno je spomenuti da biblioteka *J'ai lu* uspješnija djela ponovo objav-

Francuski se kritičari, a i sami autori, odavno žale da je nacionalna književnost anemična i gotovo autistička, da je kapitulirala pred najezdom stranih, naročito anglofonih književnosti, i pred vizualnim medijima

ljuje u jeftinom uvezu za dvadesetak franaka (isto toliko kuna). Teško je ne poželjeti da ovaj koncept nadahne naše izdavače; na takvu bi cijenu čovjek drage volje platio čak i omraženi PDV od 22 posto! Dodajmo uzgred da je u Francuskoj prosječna cijena knjiga u četiri godine pala za 12 posto. No, sve to zapravo svjedoči o hiperprodukciji i inflaciji vrijednosti, reći će skeptici. Možda; ali ako to jadno francusko stanje usporedimo s hrvatskim?

Stari lavovi

Postoji i mnogo više od brojčanih argumenata. Čak i ako je francuska književnost izgubila ulogu »svjetionika«, odnosno nešto teže prelazi granice, ako više ne proizvodi »velike« romane i nijedan autor ne objedinjuje sartriovske odlike angažiranog intelektualca, filozofa i umjetnika, ipak je u izobilju zanimljivih, lucidnih i inovativnih djela. Prisjetimo se zato nekih autora koji su već desetljećima na sceni i u nacionalnim su okvirima stekli status živih spomenika. Osim Simona, *novi roman* je nadživjelo i djelo Michela Butora, te naročito Nathalie Sarraute, koja je fenomen dugovječnosti: i u desetoj životnoj dekadi izaziva hvalospjeve kritike. Konstanta njezina stvaralaštva zanimanje je za proturječja i pukotine stvarnosti, za utapanje apsurdna postojanja u svakodnevnici, za slojevitost ljudskih odnosa i njihovo izmicanje raciji. Philippe Sollers se, nakon niza »apstraktno« avangardnih djela, razuzdanim romanom *Žene (Femmes)*, 1983) okrenuo društvenoj aktualnosti. U njegovoj fragmentarnoj, visoko stiliziranoj prozi, uvijek se sučeljavaju hedonistička putenost, usamljenička meditativnost i kritika banalnosti suvremenog svi-

jeta. Upravo se pojavila briljantna *Godina tigra (L'Année du Tigre)*, dnevnik koji je po narudžbi izdavača vodio tijekom prošle godine. Opus Pascala Quignarda u znaku je isprepli-

znat po (ekraniziranom) romanu *Ledeni mjesec (Lune de fiel)*, 1994), a ove je godine objavio dvije pripovijetke pod zajedničkim naslovom *Anonimni ljuđožderi (Les ogres anonymes)*. Kod nas je preveden i od AIDS-a preminuli Hervé Guibert, čiji provokativni autofikcijski romani razgolićuju obiteljsko okruženje, parišku elitu, te sukcesivne etape smrtne bolesti. Njegovo stilski najuspjelije djelo, *Raj (Paradis)*, 1992), objavljeno je posthumno. Spomenimo još val koji je krajem 1997. godine u prvi plan izbacio Philippea Delerma. Naslov njegove zbirke fragmenata *Prvi gutljaj piva i drugi sitni užici (Première gorgée de bière et autres plaisirs minuscules)*, 1997) mnogo govori koliko o tekstu (hedonistički i eufemistički zakupljen svakodnevnim detaljima, koji, međutim, skrivaju bogatu metaforičku i ontološku podstavu), toliko o nepopularnosti »velikih« i globalnih tema kod čitatelja. Delermov je izraz proizvod tipično francuskog duha, čija su glavna obilježja šarm, elegancija i uživanje u životnim sitnicama, njihovo uzdizanje na razinu »filozofije«.

Mladi mračnjaci

Zajedljivci će, međutim, spremno ustvrditi da je to obilje dobrih knjiga poput prašine koja nikako da se pretvori u čvrstu građevinu, a samo se takve vide izdaleka. Prosljedimo, dakle, krunskim argumentom: prošle se jeseni pojavio autor koji je zaljuljao čitateljske mase. Odaziva se na ime Michel Houellebecq, četrdesetogodišnjak je, po zanimanju agronom, informatičar i pjesnik, privatno povremeni alkoholičar i posjetitelj psihijatrijskih ustanova, a usput i potpisnik dvaju romana: *Proširenje područja borbe (Extension du domaine de la lutte)*, 1994) i *Elementarne čestice (Les particules élémentaires)*, 1998). Već je prvi nagovijestio izuzetnu književnu pojavu, no prošao je relativno nezapaženo. Drugi je, međutim, zasjenio sve što je u Francuskoj objavljeno posljednjih godina i uzrokovao hvalospjeve poput »kraj stoljeća je pronašao svojeg pisca«. Treba istaknuti da se radi o autoru koji tvrdi da uživa pisati jedino turobne i mučne priče, a svoj je program ovako artikulirao: *Svako društvo ima svoje točke manjeg otpora, svoje rane. Stavite prst na ranu i snažno pritisnite. Kopajte po predmetima o kojima nitko ne želi slušati. Po naličju dekora. Naglasite bolest, agoniju, ružnoću. Govorite o smrti, o zaboravu. O ljubomori, o ravnodušnosti, o frustraciji, o odsutnosti ljubavi. Budite gnusni, i bit ćete vjerodostojni.* Udaljenost takve poetike od Delermove mjeri se svjetlosnim godinama; Houellebecq smatra da je u književnosti stil potpuno beznačajan, jedino je važno ono što čovjek ima za reći. No osim što je majstorski nanišano u bolne točke svojeg vremena, izazvao je lančanu reakciju polemika, a one su poslužile kao detonator popularnosti. Protivničku paljbu navukle su njegove osude egoističkog liberalizma, pornoprizori koji se podruguju sâmom konceptu dobrog ukusa, te koketiranje s reakcionarnim, »politički nekorektnim«

Č v o r i š t a p r o z e d

Trivijalno i fantastično, (neo)avangardizam, esejizam, lirizam i historiografska fikcija te socijalni mimetizam, koji uključuje upotrebu skaza od nem...

Igor Štikš

Kao uvodnu napomenu vrijedilo bi reći da u ovom eseju, koji ukratko i zgrusnuto namjerava ocrtati glavne tokove nove proze, pod nazivnik *novi prozaici* svrstavamo one pisce koji su se, bez obzira na godinu rođenja, pojavili prvom knjigom, odnosno, zapaženije počeli objavljivati na stranicama književnih časopisa i novina nakon 1990. godine.

Nedvojbeno je da novelistika i kvalitativno i kvantitativno dominira proznom produkcijom ovih pisaca. Na planu forme moguće je primijetiti da određen broj autora (kao što su Marinela, Davor Mojaš ili Senko Karuza) ustrajno koristi formu *short short storyja*, no ipak se većina novih pisaca kreće u okvirima kratke priče ili novele (čak kada se, kao u slučaju *Francuske suite* Sibile Petlevski usmjeruje prema romanu), te se kao najvažniji literarni događaji unutar razdoblja devedesetih pojavljuju upravo zbirke priča: *Sarajevski Marlboro* Miljenka Jergovića, *Busbuskulai* Senka Karuze, *Bilježnica Robija* K. Viktora Ivančića i *Mišolovka* Walta Disneya Zorana Ferića. Kada se govori o važnijim tekstovima, njima bi valjalo pridodati i neka romaneskna ostvarenja Seada Mahmutefendića te prozu *Enciklopedija ništavila* Stanka Andrića.

S obzirom na to da je roman već duže vrijeme nosiva književna forma upravo su ovakva ostvarenja izazvala najviše pozornosti i književnokritičarskog interesa. Na kraju devedesetih može se reći da su očekivanja ipak iznevjerena. Naime, slaba romaneskna produkcija novih pisaca rijetko nam je pružala mogućnost čitateljskog užitka u žanru. Nekoliko romana (npr. Pavla Kalinića, Emila Stroka, Marije Papišarove, Jurice Pavičića, Igora Petrića, Ivana Zorića ili Tomislava Zajeca), od kojih su neki u vrijeme svoga objavljivanja imali i poprilično velik publicitet i blagonaklonost domaće književnokritičarske javnosti, nisu se, po našem mišljenju, nametnuli kao nezaobilazna ostvarenja nove proze. Ili, recimo to otvoreno i iskreno, nisu prešla prag iza kojeg se nalaze vrijedna i kvalitetna djela.

Trivijalno i fantastično, (neo)avangardizam, esejizam, lirizam i historiografska fikcija te socijalni mimetizam, koji uključuje upotrebu skaza od nemalog broja autora, mogu se odrediti kao najučestaliji postupci novih hrvatskih prozaika.

Trivijalno i fantastično

Emil Strok, Dinko Lucić, Igor Petrić ili Jurica Pavičić potvrđuju da trivijalna organizacija pripovjedne građe ni u devedesetima nne pokazuje znakove povlačenja. Neke ostvarenja, kao što su akcijski roman Igora Petrića *TG-5* ili urbani triler Jurice Pavičića *Ovce od gipsa*, tematiziraju izravna ratna iskustva ili traume ratnog društva, ubacujući u trivijalnu matricu socijal-

no nabijene sadržaje. Takvim postupkom, a to posebno vrijedi za Pavičića, spomenuti se autori donekle vežu na liniju utvrđenu trivijalnim romanima Pavla Pavličića i Gorana Tribuson. Pavičić će tako u zamršenoj strukturi svog trilera pobrojati i sva ključna mjesta novijeg hrvatskog društva u pozadini ratnih zbivanja, koristeći se pritom njegovim gotovo tipskim likovima (vojnik, invalid, političar, tajkun...), te prijetnim socijalnim točkama (pretvorba, osiromašenje, zločini...).

S druge pak strane autori poput Borisa Perića, Sanje Lovrenčić, Milane Vuković Runjić, Marija Sopine ili Zvezdane Jembrih okreću se fantastičnom prosedu. Možda je takav interes najprisutniji u pismu Borisa Perića, gdje se fantastično pokazuje dominantnim principom, a kao čest pokretač nekih njegovih priča javlja se i *neobično*. Za nj je također karakteristična duhovita literarizacija filozofskih činjenica (npr. neki Descartesovi uvidi ili Wittgensteinove postavke), a sam fantastični impuls vodi ga k općim mjestima takvog postupka: ustroj njegova fikcionalnog svijeta na temeljima paralogičke zakonitosti, javljanje vampira i dvojnika, korištenju funkcija ukletog mjesta ili istovrsnih predmeta. Milana Vuković Runjić, Sanja Lovrenčić i Zvezdana Jembrih tek se povremeno okušavaju u ovom žanru, a iznimku, u pravcu čudesnog, na neki način čini Mario Sopina. Nezanemarivu vitalnost, međutim, bilježi znanstvena fantastika, gdje prije svega treba obratiti pažnju na zbornike SF-proze urednika Darka Macana — *Zagreb 2004, Dnevnici entropije* ili *Zagreb 2014*.

(Neo)avangardizam, esejizam, lirizam i historiografska fikcija

Čini se da marginalnu poziciju u korpusu nove produkcije zauzima proza u kojoj se uvjetno mogu prepoznati (neo)avangardistički napori. Sudeći po kritičarskoj i čitateljskoj recepciji takvu sudbinu imaju i neka ostvarenja Željka Kipke i Seada Mahmutefendića te konceptualna proza Marija Sopine, Đermana Senjanovića i Sanjina Sorela. Mahmutefendićev spisateljski rad, prije bosanske duologije *Brci i zid*, pokazuje upravo obilježje takva tipa proze, iako ovom autoru i u romanima *Zežanje Salke Pirije* i *Cetrigalni građani* (koji čine duologiju), formalni eksperiment ostaje konstanta. U *Kelvinovoj nuli* upotrebljava modernistički postupak svojstven romanu struje svijesti, dok u knjizi *Ribe i jednooki Jack* primjenjuje samozvani koncept tzv. *apsolutnog romana*. U *Zežanju Salke Pirije* težište stavlja na izmjenu različitih diskursa (npr. novinski članak, sudski izvještaj, pismo, citat...) te narativnih strategija, koje mu omogućavaju da bosansku političku stvarnost pedesetih godina prelomi kroz ironijsku i crnohumornu optiku.

Prije zbirke *Od Obilja do Mjeseca* Željko Kipke se javio dvama naslovima (*Vodič kroz subterraneus* i *Čuvajte se imitacija*) u kojima je, u maniri svoga *istraživačkog* slikarstva, koje vlastita uporišta nalazi i u avangardama dvadesetog stoljeća, ispisivao svoje ezoteričke i vrlo hermetičke *potrage*. One se u nekoj mjeri nastavljaju i u novoj knjizi, gdje poznavanje *tarota* igra važniju ulogu, te samim tim otkrivanje slo-

Najveći se broj autora ipak okreće onome što bi najtočnije bilo nazvati realizmom, da ovaj pojam nije toliko bremenit značenjima te bi mogao navesti na pogrešne zaključke

jeva zbirke nameće određeni čitateljski napor koji nužno uvlači u interpretativnu avanturu. No, Kipke je također autor koji se ne libi duhovitosti i sofisticirane ironije.

Jedan, istina mali, dio proznog korpusa devedesetih ispunjava književnost nastala u duhu racionalnog, ekonomiziranog jezika i stila: riječ je o tekstovima koji nalikuju znanstvenoj raspravi, eseju ili nečem sličnom. U tom smislu vrijedi spomenuti *Enciklopediju ništavila* Stanka Andrića, kao i neke dijelove *Abecedarija* Petra Babića, kojima upravo okvir prozne knjige priskrbuje *ključ za čitanje*, uz čiju se pomoć takvi tekstovi razotkrivaju kao moguće parodizacije ozbiljnog tona znanstvenog diskursa. U isti mah, određeni su tekstovi ove dvojice autora, prva Andrićeva knjiga *Povijest Slavonije u sedam požara* i nekoliko dionica *Abecedarija*, uz zbirku *Miris veluta* Davora Mojaša, rijetki slučajevi tzv. historiografske fikcije.

Proza Davora Mojaša višestruko je zanimljiva. Naime, tematizacija dubrovačke povijesti, s njezinim poznatim *junacima* — od Đurđevića, Boškovića, Ranjine, Držića i ostale kompanije — kod Mojaša se smješta unutar prostora vrlo kratke priče ili, ponekad, pjesme u prozi. Formalna strana, na taj način, njegove tekstove veže uz autore koje odlikuje upravo takav pristup gradnji pripovjednog teksta te preferiranje vrlo kratkih formi, pri čemu prije svega treba uzeti u obzir Branka Maleša, Krešimira Mičanovića, Delimira Rešickog, Senka Karuzu i Marinelu. To su vrlo često proze u kojima se teži ocrtavanju osjećajne atmosfere ili se, na primjer, radi o obradi svakodnevnih, gotovo banalnih činjenica korištenjem nekih mogućnosti pjesničkog oruđa. Odvagnut izraz, brižljivo građenje i komponiranje rečenice i većih cjelina te osjećaj za ritmičko vjerojatno su i najprepoznatljivije stilske kvalitete tog tipa. Vrlo često naglašena lirizacija pripovjednog diskursa katkad biva markirana do te mjere da se neke priče doimaju, a mogu se i čitati, kao pjesničko-prozne minijature.

Socijalni mimetizam i geografska izmještenost

Najveći se broj autora ipak okreće onome što bi najtočnije bilo nazvati realizmom, da ovaj pojam nije toliko bremenit značenjima te bi mogao navesti na pogrešne zaključke. Proza koju svrstavamo pod nazivnik socijalnog mimetizma izravno se okreće društvenoj zbilji devedesetih upućujući na ratne i poslijeratne činjenice suvremenog hrvatskog društva kao svoju pozadinu. Ta dimenzija *prikazivanja* i *opisivanja* aktualne zbilje kod nekih autora ima možda najveću važnost, a s obzirom na to da takav tip prozne orijentacije predstavlja ključan model nove proze, tako on zaslužuje i primjeren naglasak.

Donekle smo na njega uputili pri opisivanju trivijalnog koncepta devedesetih. Jasno je prepoznatljiv u onim ostvarenjima koja će za građu, osim ratnih zbivanja ili problematike poslijeratnog društva (Miljenko Jergović, Igor Petrić, Pavle

Kalinić, Svetlan Vidulić, Mladen Petrovečki, Petar Babić, Jurica Pavičić, Neven Ušumović, Ante Tomić i drugi), svoj tematsko-motivski sklop crpiti iz urbanog miljea, nerijetko zainteresirana za fenomenne supkulture, droge, seksa i nasilja. Ta usmjerenost jasno je obilježena klasičnim realističkim pripovijedanjem, a kao odvojak socijalnomimetičkog tipa proze, naglašeno revitaliziran u devedesetima, pojavljuje se *skaz* (Viktor Ivančić, Borivoj Radaković, Robert Perišić, Andrej Puplin, Simo Mraović, Tatjana Gromača), koji je, uglavnom vezan za opisani urbani inventar, gotovo bez iznimke ostvarivan u gradskim govorima Zagreba i Splita. Jedan od ključnih tekstova pisanih takvim postupkom jest *priča* Borivoja Radakovića pod naslovom *Dobrodošli u plavi pakao*, isprva samostalno objavljena da bi se na kraju našla unutar korica romana *Sjaj epobe*. Ta Radakovićeva proza nudi svoje glavne odrednice prosede: subjekt iskaza često je naglašeno

Tekstovi Dalibora Šimprage i Igora Štiksa izvorno su zamišljeni kao predgovor i pogovor antologiji novih hrvatskih prozaika devedesetih godina, koja će se ovog proljeća pojaviti pod naslovom *22 u hladu* u izdanju izdavačke kuće *Celeber*. Ovdje ih donosimo u nešto promijenjenom tj. prilagođenom obliku.

Razgovor

Hrišćanin protiv papagaja

Razgovor sa Svetislavom Basarom, srpskim književnikom i političarom čiji će roman *Ukleta Zemlja* uskoro izaći u Hrvatskoj u biblioteci Feral Tribunea

Rade Dragojević

Sredinom osamdesetih jedno od najzanimljivijih književnih imena *mlade srpske književnosti* bilo je ime Svetislava Basare. Autor je to sada već kultne *Fame o biciklistima*, romana koji je dosad tiskan u najmanje deset izdanja. Iz tog vremena pamti se i njegova zbirka priča *Peking by night*, a od devedesete naovamo objavio je romane *Ukleta Zemlja*, *Mongolski bedeker* i dva sveska *Manično-paranoične istorije srpske književnosti*. Tu su zatim zbirke esejja *Drvo istorije* i *Virtualna kabala* te brojne drame. Na jesen mu izlazi treći dio *Istorije* i zbirka esejja *Ideologija belocentrizma*.

Unatoč hrvatskome kulturnom protekcijonizmu u posljednjih desetak godina, neke od tih sjajnih knjiga čitale su se i u nas. Među njima je svakako najzanimljivija *Looney Tunes*, literarizirana povijest srpske književnosti u osamdesetima, koju su kritičari okitili izrazima kao što su *postmoderna burleska*, a autoru pripisivali *rabljevski poriv za ismijavanjem i sprdanjem svega čega se takne*. U toj se knjizi Basara, između ostaloga, obrađuje i na djelo i lik Dobrice Ćosića, tzv. oca srpske književnosti, kojeg pospradno naziva *Velikim Disidentom* i ismijava njegov koncept *integralnog romana*.

Svetislav Basara je i politički aktivan, a odnedavno je potpredsjednik Demohrišćanske stranke Srbije, što ga čini još zanimljivijim. Zahvaljujući *Feralovoj* biblioteci uskoro ćemo čitati jedan njegov roman — *Ukleta Zemlja*, a o tom izdavačkom aranžmanu sam Basara kaže sljedeće: »Gospodin Frano Cetinić preneo je našem zajedničkom prijatelju Branku Kukiću želju *Feralova* uredništva da jedna moja knjiga bude objavljena u Hrvatskoj. To je jedna fantazmagorična sotija o Srbiji pod vlašću neoboljševika.«

Započeli ste kao roker. Možete li se u nekoliko rečenica prisjetiti tih godina?

— To je bilo veoma davno. Grupe u kojima sam svirao — *Punk Floyd* i *Izvesni Plim* — nisu bile šire poznate, mada smo imali dosta interesantne pesme. Mislim da niko od nas iz tih grupa nije u rocku vidio eventualnu profesiju već smo svirali da bismo se zabavili zajedno s onima koji bi hteli da nas slušaju. Profesionalizacija uvek sobom povlači gubitak neposrednosti i momenta igre. Ali, tu nedavno, na partyju povodom tristopedesetog izvođenja *Profesionalca* u Teatru *Zvezdara*, u jednom trenutku sam uzeo

mikrofon i otpеваo par pesama, što je prilično začudilo moje drugove glumce koji nisu znali da sam ranije svirao.

ma ograničeni, ali u budućnosti ne bih mogao pogledati svojoj deci u oči da nisam zauzeo aktivan stav prema kataklizmi koja je zadesila naš narod, uzgred nesrećujući i nekoliko okolnih nacija.

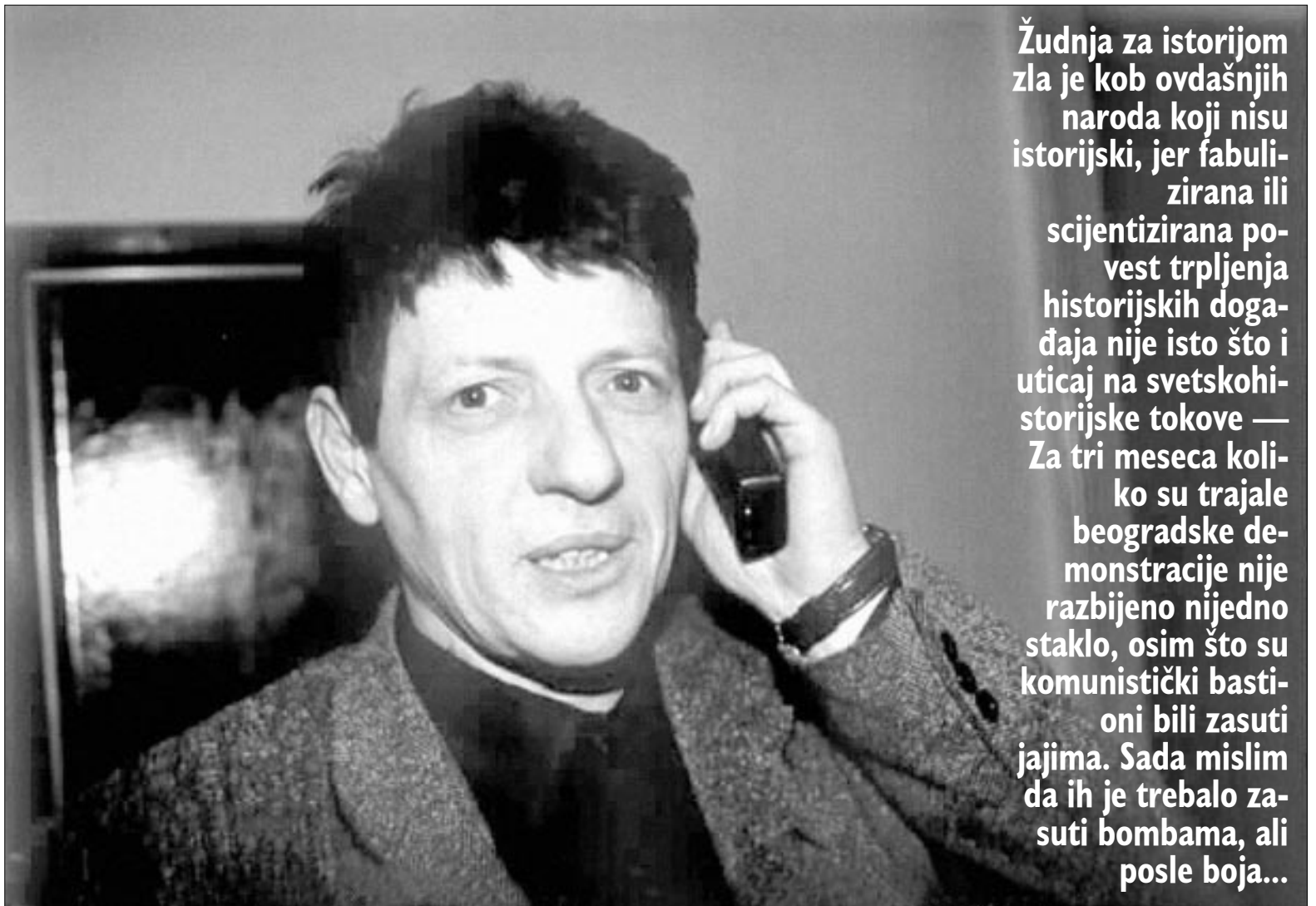
Zašto ste se uključili u rad baš demokršćanske stranke?

— Demohrišćanska stranka jedan je od derivata prvobitne Demokršćanske stranke u kojoj su se okupili svi koji nisu bili komu-

Sada je stvar dodatno pojednostavljena: tok postistorijskih događaja određuje se na jednom mjestu. Opet ću ponoviti: moj privremeni boravak u politici je kulturni, ne politički angažman. Moj je željeni cilj onemogućavanje boljševičkih i tribalnih partija. Onoga dana kada nestanu sa scene, moja će apolitičnost biti dublja od one iz 1986. Samo se nadam da to neće biti 2036.

Kriza Zapada

Kao rešenje za demokratizaciju Srbije nudite model koji je po mnogo čemu specifičan. Naime, izlazak iz neobarbarstva, u kojem se, prema vašim riječima, nalazi današnja Srbija, vidite kroz povratak na kršćanske temelje, odnosno, sekulariziranom civilizaciji suprotstavljate povratak na sakralni poredak s jasno određenim elitama, autoritetom i socijalnom bjezarbijom. Kako mislite

Žudnja za istorijom zla je kob ovdašnjih naroda koji nisu istorijski, jer fabulizirana ili scijsentizirana povest trpljenja historijskih događaja nije isto što i uticaj na svetskohistorijske tokove — Za tri meseca koliko su trajale beogradske demonstracije nije razbijeno nijedno staklo, osim što su komunistički bastioni bili zasuti jajima. Sada mislim da ih je trebalo zasuti bombama, ali posle boja...

U intervjuu danom 1986. Quorumu izjavili ste da ste duboko apolitični. Danas su se stvari ipak promijenile i vi ste se angažirali u politici. Otkad traje taj politički angažman?

— Kakve je svrhe imalo biti političan u godini 1986.? Da su stvari krenule nekim povoljnijim tokom, ja bih svakako ostao izvan politike. To je odvratna rabota. Čak i kada se vodi u nekoj od najboljih varijanti, ona je u najmanju ruku dosadna i uglavnom je teren na kome se najbolje snalaze mediokriteti, mutivode i ljudi skloni lagodnom životu na tuđoj grbači. Ali stvari su krenule onako kako su krenule. Srpski boljševici veoma su vešto sačuvali svoj partijski i represivni aparat, istovremeno inicirajući svojevrsnu revoluciju ološa u kojoj je Pandorina kutija zala bila širom otvorena. Tu su im u pomoć prišli akademici, pesnici i pjesnici, a svoju šansu su tu videli i juridivi svih vrsta. Tako se stvorio stravičan pandemij koji je za rezultat imao prljavi rat u kome su se, da stvar bude totalno crna, idioti i obogatili i načisto pobesnili. Bogatstvo sobom kao senku povlači oholost i želju da se etablira kao kulturni model. Onda se u sve to umešala *prva drugarica* Mira Marković sa svojim dnevnicima i beleškama koje spadaju u sam vrh svetskog kretenezma. Ja sam ovako razmišljao: ako ostanem po strani, vremenom ću postati kao oni. U tom smislu moj politički angažman shvaćam kao kulturnu i civilizacijsku borbu. Znam da su dometi te borbe ve-

nisti ili bar to nisu bili javno. Bilo je to jako šareno društvo i sasvim je prirodno da se iz te aglomeracije razvilo nekoliko partija. Ja sam se opredelio za Demohrišćansku stranku iz čvrstog uverenja da politika koja ne računa na Boga i na Božiju promisao završava u velikom rasulu i zlu. Imali smo, nažalost, priliku od devedesete prve naovamo da se u to empirijski uverimo.

Činjenica je da se na balkanskim prostorima niti jedan književnik, koji se uključio u politiku — od Karadžića i Arallice do Ćosića i Draškovića — nije proslavio. Zapravo, svi su završili kao opskurne političke ličnosti, a mnogi među njima su i glavni kandidati za Haag. Ne bojite li se da bi politička aktivnost mogla profanirati vas ili vaše pisanje?

— Mislim da meni takva opasnost ne preti, jer ja se krećem oko politike i u njoj, ali potpuno bez političkih ambicija u smislu da bih želeo sutra postati premijer ili ministar. Ili, sačuvaj Bože, nekakav otac nacije. U pozadini političkog angažmana gore spomenute gospode stoji razobrućena Ambicija, želja da se postane nekakva istorijska ličnost. Pritom, u svojoj devetnaestovekovnoj obrazovanosti, previjaju da istorije, u onom smislu kojim su opčinjeni, više nema ili čak da je nikada nije ni bilo u istinskom značenju. Žudnja za istorijom zla je kob ovdašnjih naroda koji nisu istorijski, jer fabulizirana ili scijsentizirana povijest trpljenja istorijskih događaja nije isto što i uticaj na svetskohistorijske tokove.

Jeste li se na neki način angažirali u tromjesečnim demonstracijama u Beogradu zimi 1996/97. godine?

— Da, od prvog dana. Bilo je to neponovljivo iskustvo. Treba zaista biti Vuk Drašković, pa sve to upropastiti i komunistima ponovo izručiti u ruke apsolutno iscrpen i namučan narod. Ta tri meseca Srbija je bila onakva karkva će, dao Bog, biti kada se zatre boljševička kuga. Nigde ksenofobije, nigde straha, nigde prostaštva. Za tri meseca nije razbijeno nijedno staklo, osim što su komunistički bastioni bili zasuti jajima. Sada mislim da ih je trebalo zasuti bombama, ali, posle boja... Za mene lično, protesti su imali dublji značaj. Uverio sam se definitivno da smo hrišćanski i evropski narod koji greca pod policijskim režimom Slobodana Miloševića i par stotina hiljada civilnih komunjera.

Kako tumačite činjenicu da se nakon tog revolta naroda u Srbiji ništa nije promijenilo nabolje, štoviše, politička se scena još dodatno radikalizirala?

— Rekoh već: iscrpenost. Osećanje da su izdani. Jer, dok stotine hiljada ljudi hoda Srbijom po čičoj zimi, vidimo naše vođe i parabiljskog Vuka Draškovića kako se krišom domundavaju s Miloševićem oko *parking-servisa* i ostalih nadoknada za izdaju. Sluga uvek ostaje sluga. Na poslednjim izborima, recimo, boljševički blok nije imao većinu. Imali su je Šešelj i Vuk. I šta su učinili: napravili su Koaliciju za pomoć opstanku Miloševića na vlasti.

da će se jedno duboko šovinizirano društvo, kakvo je u ovom trenutku srpsko, preporučiti takvim, u svojoj biti, nemodernim modelom?

— Vidite, ja u stvari nemam nikakav koncept jer, rekoh već, nemam istorijskih niti političkih ambicija. Često me ovde, a i na strani, opisuju kao pravoslavnog fundamentalistu. To su površne ocene. Baš zato što sam prakticirajući hrišćanin znam da svatko mora izgraditi osobni odnos prema Bogu i da nikakve spoljašnje intervencije niti institucije nisu u stanju da hristijaniziraju ili poboljšaju društvo. Pa tako, kada bi neka dobra vila došla sa čarobnim štapićem i rekla mi: »Hajde, uredi ovu zemlju«, ja bih to učinio na krajnje liberalan način. Hrišćanin mora proći kroz ovaj život suprotstavljajući se iskušenjima slobode aktivnom voljom, a ne putem administrativnih zabrana onih stvari koje se ne mogu spojiti s hrišćanstvom. Ima tu i jedna druga stvar: kako je usled povećanja lagodnosti života na Zapadu vera slabila, mudri ljudi su izvesne hrišćanske premise ugradili u pravne i zakonske sisteme da bi na spoljašnji način preduhitirali nesmetano bujanje zlokobnih tendencija. Pa tako, recimo, u Engleskoj imamo zakon koji zabranjuje da se zlostavljaju životinje. Po meni, to je sasvim u hrišćanskom duhu.

Doživjeli ste i mnogo kritika. Jedna od njih je iz pera Ivana Čolovića koji vam zamjera da ste na aktualnu srpsku mitotvoraku, narodnjačku i folklornu politiku odgovorili svojev-

Smiješno i karnevaleskno

Mrki, bahati i neprijazni

Teško je naći nešto što je u tolikoj mjeri bilo trn u oku našoj autoritarnoj vlasti kao što su karikature, fotomontaže i satirički prilozi u *Feral Tribuneu*

Ivan Kuvačić

Zašto moćni vlastodršci u pravilu ne podnose humore i zašto ih na sve moguće načine ometaju i progone? Obično se odgovara da je takvo ponašanje vlastodržaca posve razumljivo, jer njih brine održavanje reda i pokornosti, a humor i šala ljude opuštaju i oslobađaju. I doista, humor cvjeta u onim ljudskim zajednicama u kojima prevladava sloboda i ravnopravnost. Stoga nismo iznenađeni kada naidemo na gledalište da je demokracija utemeljena na pretpostavci koja je sama po sebi humoristična, na što će Denis de Rougemont primijetiti da ona ne može funkcionirati bez humora kao što ni stroj ne bi mogao bez ulja i skladnog rada dijelova. Uzajamnu vezu humora i demokracije posredno potvrđuje sam izgled i narav despota i diktatora. Oni su mrki, bahati, nabusiti i neprijazni. Kažu da tako mora biti, jer se njihova moć zasniva na nametanju i održavanju straha. Njima je najvažnije da ih se ljudi boje, pa stoga ne podnose opuštenost, šalu i duhovitost. No, s druge strane, upravo njihov izgled, karakter i ponašanje čine da su pogodni kao predmet izrugivanja, šala i doskočica. Chaplinov film *Veliki diktator* dobar je primjer: na temelju pokreta i mimike, bez dodatnih riječi i objašnjenja, odmah je svima jasno da je riječ o Hitleru.

Sezona lakrdija

Ako nema straha, nema bezuvjetnog pokoravanja. Prestrašeni ljudi su ponizni i pokorni, a ljudi koji se ne boje stvaraju probleme i to najviše time što je njihovo ponašanje zarazno, pa se i drugi opuštaju i oslobađaju. Tome pogoduje druženje, ispunjeno prigodnim šalama, što je svakodnevna pojava, a najviše toga ima na festivalima, karnevalima i drugim pučkim svečanostima. U povijesti ima i takvih festivala koji su poznati kao *sezona bezolada i lakrdija*. U francuskim katedralnim gradovima u srednjem vijeku cvjetale su takozvane *svečanosti ludosti*, koje bi znale poprimiti oblik potpunog preokreta svakodnevnih običaja.

Za razliku od centralne crkvene vlasti koja se uvijek odlučno protivila takvim karnevalima, pojedine mjesne crkve su ih dopuštale, očekujući da će narod, nakon što se zabavi i istutnji, biti još pokorniji. Ponašanje demokratske vlasti bliže je shvaćanju mjesnih crkava nego centralnih crkvenih vlasti. Ona dopušta mirne demonstracije, karnevale i

festivale, a intervenira onda kada prosudi da bi mogle ugroziti porredak. Drukčije je u autoritarnim državama s diktatorskim režimi-

gradskim trgovima i ulicama, s provokativnim predstavama u omladinskim i marginalnim društinama, zatim na stadionima prigodom sportskih priredbi, gdje duhovite dosjetke na račun nedodirljivog diktatora nailaze na momentalni odjek velikog broja ljudi, pa je vrlo teško otkriti inicijatore. Ovine svakako valja dodati kritičke priloge i satiričke priče, te razne karikature koje se povremeno javljaju u novinama, časopisima i drugim publikacijama te konačno brojne dosjetke, viceve i anegdote što stalno kolaju u svakodnevnom razgovorima. Za despota je, međutim, najkritičnije, kada se sporadični, duhoviti protesti sliju u masovne demonstracije i kada, u ozračju masovne opuštenosti, dođe do izražaja smjelost i maštovitost naroda. Omraženi tiranin, koji ulijeva strah i malodušnost, odjednom se pretvara u karikaturu, u lutku, koju masa ismijava i na kraju spaljuje uz opće odobravanje i oduševljenje.

Neukrotiva šarolikost života

Odavde slijedi da se ni za najveće despotije ne može reći da je

polaže megakompjutorom koji samo on programira i kontrolira. Svi njegovi činovnici i vojnici su roboti. On teži da svime ovlada, da sve sebi potčini. U tu svrhu krči šume, pregrađuje rijeke, uništava oranice i sve prekriva novim i novim slojevima asfalta po kojem se iz dvorca kreću dirigirani strojevi. To je kao neka pošast koja prijete da će sve prekriti i sve uništiti.

Tko će se tome suprotstaviti, kako to zaustaviti? Ako se računa samo na moć i silu, sve su šanse na strani despota, pa je time ne samo predviđen ishod, nego je ujedno poništena privlačnost koju pruža neizvjesnost igre. Stoga se pribjegava onome što u takvim slučajevima još preostaje, a to su mašta, invencija, lakrdija.

Lik Tužnog Viteza

Ovdje odjednom u sjećanju kao iz magle izranja lik Tužnog Viteza i njegov verbalni dvoboj s kanonikom u vojvodinom dvorcu za vrijeme ručka. Don Quijote ustaje protiv nitkova koji, zbog svog prostaštva i gluposti, nisu vrijedni da im se govori o vitezo- vima-skitnicama, a kanonik mu odgovara da se ostavi skitnje i ludosti, da se vrati kući i brine o

Zašto je Hrvatima oduzeto pravo da se nasmiju vlastitoj prošlosti?

kvim slučajevima dolazi do izražaja aktualnost teme kojom se ovdje bavimo. Stvar je u tom da se sredstva podešavaju prema materijalu: čekić je prikladan za razbijanje kamena, dok je za bakrorez potrebna igla. Tako ni brutalnom tiraninu, na vrhuncu njegove moći, život ne suprotstavlja grubu silu, već druge, suptilnije protivnike s kojima on mnogo teže izlazi na kraj, a to su mašta, invencija, dosjetke, što, ako je nošeno mladenačkom smjelošću, pravi takve proboje da ih se više ne može zatvoriti. To obično počinje s grafitima po

u njima zamrlo svako opozicijsko kretanje, kako to na prvi pogled izgleda. Svako društvo i svaka država sadrži naznačene suprotnosti. Ako je na jednoj strani kruta autoritarna uprava, koja o svemu odlučuje i sve kontrolira, njoj je uvijek, na ovaj ili onaj način, suprotstavljena neukrotiva šarolikost života.

Pojednostavljeni model njihova suodnošenja nalazimo u projekcijama znanstvene fantastike, u dječjim pričama, u crtanim filmovima. Despot stoluje u dvorcu, smještenom na brdu. On ras-

svom imanju. Na jednoj strani je predstavnik velike institucije, a na drugoj je ludi vitez koji smjelo proklamira formulu: Budite realni, tražite nemoguće. Prvi se poziva na prosječnu ljudsku pamet koja traži mirenje s realnim, praktičnim, prizemnim, a drugi prekoračuje granicu normalnog i ulazi u sferu fantastičnog, ludog, gdje je sve moguće, gdje nema svetih krava, a humor i šala izviru iz samih tokova života.

Da je ta opreka itekako živa i aktualna lako se uvjeriti ako se vratimo na domaći teren.

Zašto je Hrvatima oduzeto pravo da se nasmiju vlastitoj prošlosti?

Pod tim naslovom Robert Perišić je u *Feral Tribuneu* od 18. svibnja 1998. objavio je zanimljiv članak. Svoja zapažanja Perišić je smjestio u kontekst komparacije Hrvatske sa Slovenijom. Dok mladi Ljubljančani svoju pobjedu nad politikom i »ozbiljnim vremenima« izražavaju u autoironičnoj i opuštenoj parodiji simbola propalog totalitarnog režima, zagrebačka omladinska scena lišena je takvog humora. Kako to objasniti? »Pa tako«, kaže Perišić, »što bi, u hrvatskom slučaju, parodiranje jedne strane iznutra razorilo i drugu, njenu tobožnju opreku, jer kad bi se i Hrvati mogli opustiti i nasmijati pred svojom jugonostalgijom kako bi mogli ozbiljno gledati svog vođu u bijeloj uniformi na vojnoj paradi? Dok god ih pogled na takvog vođu ispunjava ponosom, ukočeni su i alergični na svaku opuštenost i parodiju baš zato što se ne mogu nasmijati, služe kao objekt smijeha i podrugivanja drugih koji ih promatraju sa strane. Ni sportske priredbe im ne služe za opuštanje i zabavu, već i one, u prvom redu, moraju pokazati koliko su Hrvati značajni, talentirani i izuzetni. U tu svrhu mnogo troše i ulažu, u čemu im i sam poglavar izdašno pomaže, jer na sportske i druge priredbe dolazi s brojnom svitom i pod zaštitom na tisuće policajaca, pa se događa da mala država, koja se gotovo ukočila zbog toga što stalno promatra svoj vlastiti pupak, i koja u skladu s tim oduzima pravo svojim građanima da se nasmiju na vlastiti račun, dolazi u fokus na međunarodnoj sceni kao objekt smijeha i zabave. Dodajmo da je to neizbježno i pravedno, da tako mora biti, jer onaj tko nije u stanju da se smije na vlastiti račun, može biti siguran da će to drugi učiniti umjesto njega.«

Kako gruboj sili i nadutoj oholosti suprotstaviti šalu i lakrdiju? To nije uvijek ni lako ni jednostavno. Za to su potrebna uporišta u vidu malih otočića slobode i opuštenosti, koje valja pronaći u moru opće poslušnosti. U početku to može biti i naivno i nemoćno, no tijekom vremena će se pokazati da je odabran pravi način koji daje najbolje rezultate.

I doista, što može učiniti moćni diktator kada se nade nasuprot duhovitoj dosjetki ili karikaturi? Ne može ih neutralizirati jer je krut, nesnalazljiv i umišljen. Još manje ih može uništiti. Svakim pokušajem da to učini sâm postaje smiješan, što dosjetku i šalu samo širi i jača. Teško je naći nešto drugo što je u tolikoj mjeri bilo trn u oku i podizalo tlak našoj autoritarnoj vlasti, od njenog početka do današnjeg dana, koliko su to činile i još čine karikature, fotomontaže i drugi satirički prilozi u *Feral Tribuneu*. Pa ipak, unatoč mnogobrojnim pokušajima da se taj satirički tjednik likvidira i ukloni sa scene, u tome ne samo da se nije uspjelo, već naprotiv, time se znatno pomoglo da se održi i proširi njegov utjecaj. □

g | a | z | b | c

hod slučaja Filharmonija — u Hrvatskoj politički mrtav.

Držimo da su glazbene kritike, porijeklo, prihodi, stil, pa i

Direktor Filharmonije tvrdi da se »ne slažete s dovođenjem mega-zvijezda«, ali nikada niste javno objasnili taj stav.

— Gospodin Ramušćak misli da ne podržavam koncepciju dovođenja skupih umjetnika. To nije točno, jer je dirigentu takav koncert pravi užitek. Ali, »velike zvijezde« ne smiju zasjeniti obične, takozvane male koncerte i probleme glazbenika u orke-

zatvorenih vrata. Zašto ste inzistirali na apotekarskoj točnosti početka?

— Poznato mi je da zagrebačka publika ima problema sa prihvaćanjem točnog početka. Zato sam prije šest mjeseci odlučio polako uvoditi drukčija pravila. Ali, koncert Barbare Hendricks morao je početi na vrijeme zbog radio-prijenosa, što sam saznao neposredno prije koncerta. Morao sam početi točno u sekundu.

Jedan dio glazbenika orkestra tvrdi, iako kuloarski, da ste se prema njima ponašali kao tiranin, dok drugi kažu da su »napokon radili s profesionalcem«.

— Kad sam bio asistent Karajanu, shvatio sam da ga glazbenici nikada nisu podnosili poneđjeljom i utorkom. Srijedom su ga već tolerirali, voljeli su ga četvrtkom, a obožavali petkom. Kad dirigent učini i najmanju pogrešku, od osamdeset sudaca ispred njega, neki će ga sigurno htjeti objesiti. Možda nisam udovoljio kriterijima svih glazbenika iz orkestra, ali ne mislim da ih je mnogo. Znam da postoji četiri do pet ljudi iz orkestra koji mrze raditi i ne podnose disciplinu. To je doista problem, ali nije moj. Osim toga, dobio sam pismo od jednog od najboljih mladih članova orkestra u kojem me moli da se vratim, jer »samnom odlazi i najmanja nada u bolju budućnost mladih svirača u Filharmoniji«.

Komentari vaše ostavke su mabom kuloarski, odnosno nitko od svirača iz orkestra nije javno komentirao događaj. Čulo se, međutim, da ste ostavku podnijeli jer vam je »sigurno ponuđen bolje plaćen posao«.

— Nekoliko sam puta posebno naglasio: nitko mi nije ponudio »bolji« posao, niti bih ga prihvatio da je takva ponuda postojala. Osim što nisam siromašan, to je pitanje časti. To mi ne dopušta moja perzijska krv. S druge strane, gospodin Ramušćak mi nije odgovorio na moje otvoreno pismo, niti je samnom razgovarao o ostavci koju sam dao. O pismu uopućenom meni, a objavljenom u novinama, saznao sam od novinara. Osobno nikad nisam primio niti jedno slovo od direktora kuće u kojoj sam radio. Također moram reći da gospodin Ramušćak nije iznio niti jednu nekorektnu ili neistinutu stvar. Sudeći po pismu, on je gentleman kakav je i bio u vrijeme naše suradnje. Međutim, povrijedio me način njegove ophodnje samnom, kad sam se pobunio zbog kranjeg neprofessionalizma na kojem »Filharmonija« gradi karijeru. Uvjeravam vas, s ovakvim na-

činom rada, orkestar samo nazaduje. Također vas uvjeravam, ja sam izuzetno emotivan, ali nikako naivam čovjek. Poznat mi je način kako se financira kultura u vašoj zemlji. Orkestar, upravu kuće i mene kao šefa-dirigenta plaćaju porezni obveznici. Da to kojim slučajem plaća privatnik, odmah bi me pitali zašto sam otišao. Ovakvo izgleda da nikoga zapravo nije briga.

S Filharmonijom ste potpisali ugovor na tri godine s otkaznim rokom od godinu dana. Budući da ste podnijeli ostavku koju Uprava, vama osobno, nije niti komentirala niti pribavila, kako ćete se ponašati ubuduće?

— Prvo moramo raščistiti sljedeće. U Filharmoniji dobijam plaću kao da sam gost-dirigent, a ne šef-dirigent, na što sam pristao ne žaleći se, jer je dolazak u Hrvatsku bio moj izbor. Ali, morate znati da sam prvu sezonu radio ne potpisavši bilo kakav ugovor, što bih isto tako tolerirao, da ne znam na koji način se sklapaju »ugovori« sa gostujućim dirigentima. Gdje još postoji ozbiljna koncertna kuća u kojoj se program oblikuje prema afinitetima ciljanog dirigenta, a postojeći šef-dirigent, koji je najodgovornija osoba u cijeloj kući, ne zna za neke ugovorene angažmane vlastitog orkestra? Štoviše, o jednom takvom angažmanu Filharmonije sa novim gostom-dirigentom, saznao sam iz tiskanog programa KD Lisinski. To je nedopustivo i uvredljivo.

Ipak, ne pada mi napamet da kršim zakon i ne poštujem obaveze koje sam prihvatio. Dakle, iako ne želim više raditi kao šef-dirigent, radit ću kao dirigent, odnosno odradit ću onoliko koncerata koliko piše u ugovoru.

U kojem slučaju biste se ipak vratili na staro mjesto? Kakvo je, po vama, idealno rješenje ovog slučaja?

— Kao profesionalac i kao čovjek, ne mogu preuzeti odgovornost u Filharmoniji kakva je danas. Program za sljedeću sezonu, u čijem oblikovanju nisam sudjelovao, primitivna je improvizacija koja izlazi pod mojim imenom, što neću dozvoliti. Program sezone trebao bi biti ozbiljna stvar kojom se bave profesionalci. Gospodin Ramušćak, kojeg cijelim kao čovjeka, je nekompetentna osoba za posao kojeg obavlja. Kad bi odstupio i svoje mjesto prepustio nekome tko to zna raditi, vratio bih se u ulogu šefa-dirigenta. ☐

Razgovor: Alexander Rahbari Nekompetencija kao razlog odlaska

Program za sljedeću sezonu, u čijem oblikovanju nisam sudjelovao, primitivna je improvizacija koja izlazi pod mojim imenom

Branimira Lazarin

Ako netko svira i šuti u Hrvatskoj, zaključuje se da čovjek korektno obavlja svoj posao, bio on simpatičan ili manje simpatičan. Kad pak taj kaže *non serviam* i to argumentira vlastitim, kićenim ili manje kićenim stilom, publika odjednom manje sluša, više gleda i gubi moć prosuđivanja. Polupani lončići, reklo bi se.

Alexander Rahbari je kao sadašnji šef-dirigent Zagrebačke filharmonije uglavnom imao image općeg mjesta u matičnoj kući. Par pluseva, par minusa i glazbene kritike oko kojih se nisu vodile polemike. Međutim, nakon što je svoju ostavku stavio na stol Andelku Ramušćaku, poznatom direktoru i voditelju Filharmonije, postao je *dojdek* kojemu smetaju loše kritike, tiranin koji nema razumijevanja za građanske manire dolaska na koncert, emotivac koji davi vlastitom junačkom epikom i tako dalje.

Argumenti zbog kojih je Rahbari odlučio otići bili su manje važni, jer su apriori nerazumljivi, dakle dosadni. Tako s jedne strane stoji direktor Filharmonije Andelko Ramušćak, koji nije odgovorio, komentirao niti argumentirao Rahbarijev postupak, osim što je »neugodno iznenađen i zatečen« ipak naveo Rahbarijevu plaću od 30.000 kuna mjesečno, posumnjao da maestro ima drugi, bolje plaćeni angažman i odlučio da mu se osobno više neće obraćati. Ministarstvo kulture prešutnim konsenzusom reklo je isto što i gospodin Ramušćak, pa je na drugoj strani Rahbari, bez obzira na argumente svoje ostavke, istom vrstom konsenzusa i bez obzira na krajnji is-

ime, u krajnjoj konzekvenciji, posve irrelevantni u usporedbi s argumentima ostavke koju daje čovjek na odgovornom i kulturnjački vrlo cijenjenom mjestu, pokušali smo barem djelomice razjasniti nejasno.

Ostavku ste dali iako tvrdite da »nemate problema s ljudima iz uprave, niti s ljudima iz orkestra, ali imate sa sistemom«? Na kojim sve razinama se mogu tražiti problemi toga »sistema«?

— Nije riječ o problemu cjelokupnog sistema: u profesionalnom orkestru morate imati jednog biznismena koji se brine o financijskim stvarima, a ne o umjetničkom programu. Uz njega morate imati intendanta ili umjetničkog direktora. U Zagrebačkoj filharmoniji takva podjela rada ne postoji, i tu leži osnovni problem.

Ne smije se sve podrediti jednom gala-događaju. Osim toga, Filharmonija bi kao ozbiljna kuća morala podmirivati troškove osiguranja instrumenata, što ne radi. Takve stvari treba najprije riješiti.

Moram još jednom istaknuti da sam kao šef-dirigent ulagao maksimalan profesionalan, ali i ljudski trud, da se radi ozbiljno. U Hrvatsku nisam došao da napravim karijeru, čak sam prihvaćao nižu plaću od onih koje su mi nudene na drugim mjestima. Nisam došao da mi bude ugodno, došao sam jer ovdje postoji nevjerovatno mnogo mladih, talentiranih ljudi koji trebaju pomoć nekog poput mene.

Upravo je nedavni koncert jedne zvijezde, pjevačice Barbare Hendricks, razljutio zagrebačku publiku koja je velikim dijelom ostala ispred

CONTINENTAL MEGASTORE

vam predstavlja

Vraški blues

Branimira Lazarin

Chuck E. Weiss: *Extremely cool*

Kad Tom Waits za nekoga kaže da pjeva »kao da ga goni sam vrag«, to u najmanju ruku zaslužuje provjeru. Chuck E. Weiss, Waitsov idol i lider boemske scene L. A.-a, snimio je prvi album nakon osamnaest godina. U skladu sa životom kojeg vodi, legendarni Chuck E. nije se opredijelio za određeni žanr, ali se sasvim sigurno odlučio našaliti sa svima koji ga »negdje moraju smjestiti«. Chuck jako dobro zna parodirati, slušatelj

treba prepoznati kad igra ozbiljno. Njegov band čine muzičari koji nepogrešivo udovoljavaju pravilima *noir-jazza*, rocka, njuorleanskog R&B-a i distorziranog bluesa à la Waits. Chuck E. naravno ne voli eksperimente, voli provjerene ritmove i rime crnačkog slanga. Bila bi to antologija staromodnog i pretencioznog *cool* tipa, da isti nije toliko vješt. Koproducent

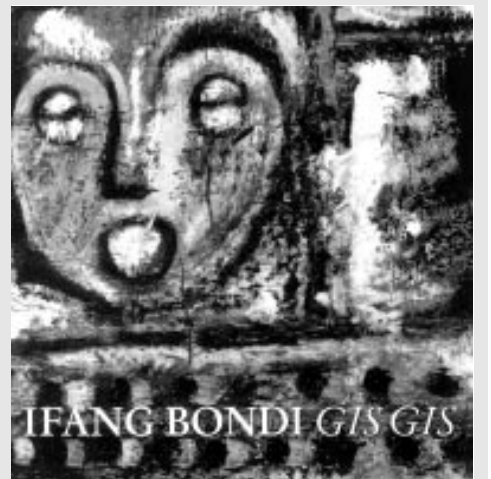
ovog CD-a je, treba li naglasiti, Tom Waits.

Osnovna životna potreba

Dina Puhovski

Ifang Bondi: *Gis gis*. MW Records, 1998

Već izluzane formulacije *spoj tradicionalnog i suvremenog* ili *spoj afričkog i zapadnog* ipak su potrebne za opisivanje bogatstva albuma ovih gambijskih veterana. *Gis gis* znači *vizija*, a na ovom albumu ostvarena je najrazličitijim ritmovima i instrumentima — od tradicijske žičane kore i afričke violine, preko ksilofona — *balafona* i drugih afričkih udaraljki, do flaute ili bas-gitara. Iznad šarene podloge nalaze se pak pjesme koje obrađuju različite teme: prijateljstvo, evropsku ksenofobiju ili štetnosti nepropisnih lijekova, u naslovnoj pjesmi koristeći i *rap*. Snimke

gambijske glazbe, kojom se bavi posebna glazbenička kasta, vjerojatno vjernije odražavaju vlastitu kulturu nego što to snimke iz drugih krajeva čine za svoju, jer se u Gambiji, kako upozorava skladatelj Badou Jobe, na glazbu gleda kao na osnovnu životnu potrebu, neodvojivu od ostatka života. ☐

g l a z b o c

Heineken Presents Springtime Jazz Fever

Davor Hrvoj

V eć pogled na program ovogodišnje jazz groznice, održane od 14. ožujka do 2. travnja u B. P. Clubu, dao je naslutiti da u jazzu nema krize koja potresa sve segmente našeg društva. Možda zato što je jazz, kao kultura uskog kruga ljudi, zatvoren u klubove i povezan nekim čudnim, bezvremenskim i bezdaljinskim kanalima sa svijetom jazz. Austrijski multiinstrumentalist Oscar Klein, pračen blues sastavom Joschima Paldena, predstavio se na ovom festivalu kao veliki poznavatelj tradicije jazz i blues glazbe i oduševio publiku u B. P.-ju. Samo nekoliko dana kasnije svirao je na jazz festivalu u Njemačkoj, gdje se predstavio u sasvim drukčijem kontekstu svirajući kao gost uz New York Swing Trio. Za profesionalnog jazzista, još jedno iskustvo i uzbudjenje, prije nego posao. No, svijet jazz i organizacija ovakvih priredbi ipak nisu izdvojeni od naših ekonomskih poteškoća. Za ovako bogat i kvalitetan program prije svega treba zahvaliti naporima organizatora, Bošku Petroviću i njegovoj maloj ekipi. Dvije su osnovne stvari zbog kojih se, u vrijeme kad sve propada, u B. P. Clubu ništa ne mijenja, zbog kojih, dolazeći u klub, imate tu privilegiju da dolazite na Zapad, toliko priželjkivanu destinaciju koji su jazzisti dosegli. Prva je entuzijizam i ljubav prema poslu koji rade, a druga vrhunski profesionalizam, jer nova jazz groznica priprema se od danas. No, postoji nešto što je kriza pogodila, a što nije uspio spriječiti

niti vrhunski program, a to je slabiji posjet.

Značaj ovog festivala predstavljanje je domaćih jazz glazbenika, koji su svoja

umijeća pokazali na jesenskom 1. hrvatskom jazz saboru u istom prostoru. Ovom prilikom, uz svjetske jazz zvijezde, nastupili su Boilersi, trio Matije Dedića, Elvis Stanić Group i kvartet Tamare Obrovac, sastavi koji dostojno mogu predstavljati hrvatski jazz u međunarodnim razmjerima. Uz spomenutog Kleina, oduševio je N. H... Pedersen sa svojim triom u kojem svira sve bolji gitarist Ulf Wakenius. Iako je Pedersen čest gost kluba, bio je to pravi potez jer sa svojim triom funkcionira besprijekorno, a improvizacije koje svaki put iznova svira upravo u B. P.-ju uzbudljivije su od bilo kojih odsviranih s Oscarom Petersonom ili nekim od velikana s kojima je svirao. Trubač Lew Solloff (Gil Evans, Miles Davis, Frank Sinatra...) i saksofonist Richard Buckley (Van Morrison), koji je, nastupivši prvi put u klubu, bio je najveće, ugodno iznenađenje festivala. Svojom su predanom i intenzivnom svirkom oduševljavali publiku, ali i inspirirali kolege iz BP Club All Stars s Boškom Petrovićem na čelu. Ova suradnja se nastavila jednim koncertom u Sloveniji, što je očito indirektno utjecalo na indisponiranost gitarista Phillipa Catherinea koji, iako je svirao sa svojim triom i svojski se trudio, nije pokazao umijeće dostojno imena. »Lijepo je kad je Boško u klubu«, izjavio je Catherine dan nakon koncerta. »Jučer je bilo čudno, jer sam prvi put svirao u klubu bez njega i nešto je nedostajalo. Nešto što ne mogu objasniti. Ako vlasnik jazz kluba nije u njemu, sve postaje drukčije, jer se gubi taj duh.«

Zaljubljeni Oscar

Nikica Gilić

N ije tajna da je posljednjih godina u američkoj i svjetskoj kinematografiji nenadano ojačala romantična struja, pa filmovi o manje ili više prokletim i nemogućim ljubavima vrlo dobro prolaze i kod publike i kod glasača američke Akademije. Nakon filmova kao što su *Engleski pacijent* i *Titanic*, ove je godine *Zaljubljeni Shakespeare* (*Shakespeare in Love*) engleskoga redatelja Johna Madдена pobrao lovorike, osvojivši sveukupno sedam ružnih čelavih kipića.

Uz Oscara za najbolji film, ova je igra sa Shakespeareovim životom i tekstovima osvojila i nagradu za najbolji originalni scenarij (Marc Norman i Tom Stoppard), najbolju glavnu žensku ulogu (dražesna je Gwyneth Paltrow odglumlila Shakespeareovu muzu), sporednu žensku ulogu (Judy Dench kao Elizabeta I), scenografiju, najbolju glazbu u mjuziklu i komediji, te za kostime. No, *Zaljubljeni Shakespeare* nije jedina točka u kojoj je romantična priroda američkih slikopisnih pregalaca došla do izražaja: filmu *Život je lijep* (*La vita è bella*) Roberta Benignija dali su tri Oscara, što je lijep uspjeh za evropski film snimljen na talijanskom jeziku.

Osim očekivane nagrade za najbolji film nastao izvan engleskog govornog područja, u Italiju odlazi i Oscar za najbolju originalnu glazbu u drami (ponosni je osvajač Fellinijev skladatelj Nicola Piovani), a Benigni je nagrađen i za najboljeg glavnog glumca. Premda se tematski veže i uz Spielbergovo *Spašavanje vojnika Ryana* (*Saving Private Ryan*), *Život je lijep* srca je Amerikanaca vjerojatnije osvojio sentimentalizmom, porukom da ni u najodvratnijim situacijama ne treba gubiti vjeru u život. No, premda sentimentalizam ni Spielbergu nije stran, njegov je film osvojio pet Oscara zbog drugog kriterija koji na dodjelama Oscara tako puno znači, a dijelom je vjerojatno ipak pomogao i Benigniju. Riječ je, dakako, o kriteriju važnosti teme.

Što dakle reći o spomenutoj priči o tome kako je Tom Hanks dobio zadatak spasiti vojnika Ryana, jedinu majčinu uzdanicu nakon pogibije ostale braće na različitim bojišnicama Drugoga svjetskoga rata? Kao prvo, Spielberg je (nakon *Schindlerove liste*, još jednog »važnog« filma) osvojio drugog Oscara za najbolju režiju, pa sada može mirna oka gledati svoj odraz u zrcalu te reći: ja sam pravi umjetnik, a nisam samo zabavljač. Osim toga, premda ga je *Zaljubljeni Shakespeare* istisnuo iz mnogih kategorija koje su mu se smiješile, *Ryan* je ipak osvojio i nagradu za najbolju kameru, zvuk, zvučne efekte te za montažu, a tatica Spielberg je slavi prišao i kao producent filma *Zadnji dani*, nagrađena u kategoriji dokumentarnoga filma.

Napokon, nepravedno bi bilo kada ne bismo naveli ostale važnije Oscare.

Veteran James Coburn nagrađen je tako i za minuli rad i za sporednu mušku ulogu u *Gradu zločina* (dostupnom i na našem videotržištu), a Bill Condon osvojio je nagradu za najbolji adaptirani scenarij zbog rada na filmu *Bogovi i čudovišta* (radi se o platonskom odnosu homoseksualnoga horor-redatelja Jamesa Whalea i njegova mlada te zgodna prijatelja). Oscarom za najbolju pjesmu okičen je dugometražni crtić *Princ iz Egipta*, maska je donijela nagradu filmu *Elizabeth*, a najbolji su vizualni efekti, prema sudu američkih profesionalaca, oni u romantičnoj fantaziji *Ja ću budan sanjati*. Vrijedi k tome spomenuti kako je nagradu za životno djelo osvojio Elia Kazan (autor filmova kao što su *Tramvaj zvan čežnja* i *Na dokovima New Yorka*), prema mnogim komentarima moralno upitni žbir, doušnik u makarističkome lovu na komunističke vještice.

Oscar je, dakle, još jednom dokazao svoju multikulturalnost, jer među nominiranim i nagrađenim filmovima i sineastima nalazimo obilje Britanaca, Talijana, Australaca, Brazilaca i deklariranih homoseksualaca, premda će se američki Crnci vjerojatno buniti što su opet loše prošli u ovoj igri. No, budimo realni, sve je to nebitno, jer dodjelu ne gleda cijeli svijet ni zbog politike ni zbog umjetnosti ni zbog impresioniranosti lovom koja se oko Oscara vrti. Riječ je jednostavno o vrhunski kičastom pop-kulturnom spektaklu, na trenutke vrlo nalik pjesmama koje Tonči Huljić posljednjih godina štanca u Evrovizijskim natjecanjima. ☒

Smijeh i holokaust

Igor Tomljanović

Život je lijep (*La Vita è bella*), Italija, 1997, režija: Roberto Benigni

S mije li si umjetnik uzeti slobodu i snimiti komediju o Holokaustu? Uz nešto manje krute političke korektnosti i malo više želje za razumijevanjem, nije teško vidjeti kako je Benigni, baš kao i Chaplin u »Velikom diktatoru«, humor iskoristio kao moćno oružje za raskrinkavanje apsurdna nacističke ideologije i bestijalnosti njezine provedbe. Priča o šarmantnom konobaru (Benigni) smještena u Italiju neposredno pred početak Drugog svjetskog rata započinje poput nježne, tipično talijanske komedije karaktera u kojoj junak Guido pokušava rigidnome fašističkom činovniku preoteti vjerenicu (Braschi) i baš kad mu to uspije, a žanr romantične komedije počne iscrpljivati vlastite mogućnosti, Benigni zbivanja prebacuje pet godina unaprijed, u posljednju ratnu godinu u kojoj Guido zajedno s petogodišnjim sinom i suprugom biva transportiran u nacistički logor. Iako se nagli obrat u prvi mah doima pomalo nespretnim, Benigni vrlo brzo natjera gledatelja da na njega zaboravi i zaokupi ga nastojanjem glavnog junaka da svog sina zaštiti od okrutne stvarnosti u kojoj se našao, uvjeravajući ga kako je riječ samo o igri u kojoj natjecatelji pokušavaju pobijediti skupljajući bodove, a prva je nagrada pravi tenk.

Trezveno gledajući Benignijeva priča teško bi prošla test uvjerljivosti, baš kao što bi njegov umekšani prikaz života u konc-logoru mogao razbjesniti one koji su se u njima uistinu našli, no »Život je lijep« nije »Schindlerova lista« niti ima

Spielbergovske pretenzije. Benignijev film nije film o Holokaustu i koncentracijskim logorima, već priča o ljudskoj degradaciji i skromnom pokušaju jednog oca da svog sina zaštiti od nje i tako očuva njegov fizički i psihički integritet. Sprdajući se s razdražljivim nacistima Benigni ne umanjuje njihovu okrutnost, već ukazuje na njihovu grotesknost, a kad se ismijava priči o plinskih komorama i sapunima napravljenim od ljudskih leševa koju mu je sin ispričao, on zapravo ne negira njezinu vjerodostojnost, već sprdnjom dodatno potcrtava bešćutnost koja je posve nepojmljiva normalnim ljudima. Benigniju nije potrebno eksplicitno prikazivanje užasa genocida — umjesto Spielbergovih on problem emocije tretira zdravorazumski, apsurdistički i farsično, a poanta je nerijetko mnogo jasnija i snažnija.

Brojne nagrade po svoj prilici premašuju sam umjetnički doseg filma, no u vremenu u kojem konstrukcije gotovo redovito odnose pobjedu nad imaginacijom, nepatvorena emocionalnost, toplina i Benignijev raskošan komediografski talent čine se neobično zaraznom kombinacijom od koje je, na sreću, malo tko cijepljen. ☒

TRADE MARK

Heineken®

PRESENTS

SPRINGTIME

JAZZ

FEVER 1999

Tajfelte RECORDS

B.Blood

ZAIBER, TRILANA 2, TEL. 001 000

RADIO MAESTRAL

95.4

Pula

Narodni trg 9

telefon 052/217-713

fax 052/217-795

Organiziranje filma

U tipično hrvatskoj dvojbi između tajkunskog *take-overa*, koji može imati za posljedicu slom proizvodnje, i sovjetskog podržavljenja po modi jesen-zima '47 zaista nema dobrog rješenja

Jurica Pavičić

Hrvatska politika u kinematografiji (ako takvo što uopće postoji) u prvom je kvartalu 1999. dospjela na ozbiljnu kušnju.

Prvi joj je teški udarac zadao gospodarski slom prikazivačke mreže. Karlovac, Pula, Vinkovci, Šibenik i Karlovac samo su neki od hrvatskih gradova koji su u prvom kvartalu '99 izgubili svoje posljednje kino ili im bar kratkoročno prijeto takav ishod. Erozijska prikazivačke mreže dio je, dakako, sveukupne krize likvidnosti u Hrvatskoj. Ali ona je, barem malo, i grijeh politike u filmu koja se nije potrudila izjednačiti PDV-ovski status kino i kazališne ulaznice i osigurati jasniji status kinoprikazivača u odnosu prema lokalnoj (samo)upravi.

Drugi udarac stigao je iz Dubrave. Razvoj situacije u Jadran filmu prilično je jasan: ulazak Vinka Grubišića i Krešimira Dolenčića u Nadzorni odbor i smjenjivanje Ivana Bekavca jasan je smjerokaz kamo nesuđeni nacionalni filmski studio ide. Ide tamo gdje bi ljudi koje vode hrvatski film (preciznije: povjerenik Antun Vrdoljak) ponajmanje htjeli — k privatizaciji, da ne kažemo tajkunizaciji. Višegodišnje nastojanje Vrdoljaka i njegovih istomišljenika da JF pretvore u javno poduzeće, odnosno Nacionalni filmski studio, doživljava očigledni krah. Grupa poduzetnika oko Nova produkcije sve čvršće dominira vlasničkom strukturom i upravnom fizionomijom tvrtke iz Dubrave, i teško je reći je li to gore ili bolje od onog što je želio Vrdoljak. U tipično hrvatskoj dvojbi između tajkunskog *take-overa*, koji može imati za posljedicu slom proizvodnje, i sovjetskog podržavljenja po modi jesen-zima '47 — zaista nema dobrog rješenja. Ono što je u ovom slučaju bitno jest da hrvatska politika u kulturi na ono što se na Dubravi događa ili će se dogodati nema nikakav utjecaj: štoviše, sudbina Jadran filma kroji se izričito protiv volje i preferencija Ministarstva.

Treća pljuska hrvatskoj politici u filmu jest zbrka oko osnivanja Filmskog centra u Zagrebu. Treba ovaj put priznati da su za kaos oko središnje kulturne filmsko-prikazivačke institucije krivi ponajprije strukovni *insideri* koji su se prilično trudili jedni drugima podmetati noge i raditi iza leđa. Dok su Zagreb i država prigrlili inicijativu oko središnjeg nacionalnog art-kina, sukob je izbilo između skupine inicijatora i Državnog arhiva, odnosno Hrvatske kinoteke. »Mina« koju su Mato Kukuljica, odnosno arhiv, podmetnuli budućem Centru na-

žalost se svodi na najobičniju otičinu oko kvadrata prostora i samo potvrđuje davnu tvrdnju Ladislava Galeta da su za loš sta-

jedlog lobirali su i redatelji, i cehovske udruge i filmolozi. On je bio, kako je kazao jedan od njegovih predlagača redatelj Hrvoje

nistarstvo ima i troši za iste poslove sada. Nota bene, takav bi institut, ako bi radio kako treba, čak i zgrtao novce, odnosno pribavljao hrvatskom filmu koprodukcije od kakvih je u cijelosti u devedesetima živio jugoslavenski film. Vrdoljak je također primijetio kako instituta ne može biti jer

redatelja (recimo, predlaže se da ta udruga promiče i razmjenjuje filmove koje države proizvede). Kao odgovor na prijedloge za osnivanje Instituta za film prepravljenoj zakonski prijedlog uvođi Upravu za film koju bi vodio povjerenik. Takvo tijelo možda bi doista donijelo nešto više profesionalne sustavnosti u vođenje hrvatskog filma, ali ne mijenja ono bitno. I takva uprava bila bi neautonomna državna služba, a ne nevladino tijelo. Etastički vuk čud ne mijenja lako.

Zakonski prijedlog kakav postoji sada još uvijek je anakron, prestatistički i implicitno cenzorski. Kontroverze i nelogičnosti starog zakonskog prijedloga i u novom su »preživjele« pomnije češljanje. S novim se prijedlogom glavnina struke ne slaže baš kao ni sa starim. Da stvar bude gora (ili bolja?) do izbora nema napretek vremena i teško je vjerovati da će Vlada izići pred Sabor s ovako dvojbenim prijedlogom uoči isteka mandata. To je možda i sreća u nesreći, jer će nova administracija — ma kojih političkih boja bila — imati odriješene ruke i već gotovi prijedlog Zakona, a neće morati eliminirati tek doneseni.

No, da bi se u Hrvatskoj stvarno promijenila politika u filmu, potrebne su ideološke i mentalitetne pretpostavke. Na film, kao i na kulturu u cjelini, država treba prestati gledati kao na robu za izlog, legitimacijske skupe ukrase. Netko bi morao shvatiti da je opstanak kino mreže u Hrvatskoj puno važnije pitanje nego hoće li se godišnje snimiti pet ili šest filmova. Netko bi morao shvatiti da filmovi nisu »državni interes« i međunarodno promidžbeno oruđe, nego interes poreznih platiša koji imaju pravo u kinu slušati svoj jezik i gledati filmove koji govore o njihovim situacijama i ambijentu. Netko bi morao shvatiti da je film nakon sto godina već dovoljno star, dostojanstven i sijed da ga se može porezno izjednačiti s ostalim uslugama u kulturi — izriječkom, s glazbom i kazalištem. I da mu se može dati primjerena znanstvena, prikazivačka i obrazovna popudbina: filmski centar, znanstveni institut i sustavno izdavaštvo.

Začarana devetnaestostoljetnim poimanjem kulture, hrvatska vlast nije sposobna za takav mentalitetni skok. Dok u Sloveniji ministar otvara spomen-ploču punk grupi, u nas se administracija dodatno trudi petrificirati austrougarsku hijerarhiju kulturnih ustanova i disciplina.

Što kratkoročno možemo očekivati? Obruč oko Antuna Vrdoljaka i njegove projekcije (preteška riječ!) razvoja filma, čini se, sve se više steže. U ovom trenutku protiv njega je filmski ceh. Protiv njega je politička oporba. Protiv njega je poslovni lobi koji baca oko na Jadran film i koji je voljan podržati organizacijsku reformu u kinematografiji, samo da sam ne bi bio dotaknut. Protiv njega je i lijep dio HDZ-a, jer se Vrdoljak dotakao u hadezeovske pretvorbene mezimce, a zbog antipatija koje navodi na sebe postaje je i neugodan gromobran stranci.

Šteta je samo što se sve to događa prekasno. Nažalost, kao i u drugim područjima života, i u filmu je deset godina izgubljeno i nova će Hrvatska morati počinjati ispočetka, samo u puno gore materijalnom okruženju. Ne zvuči li vam to poznato? ■

Uspomena na bolje dane Jadran filma

tus filma u Hrvatskoj krivi i sami filmski ljudi.

Posljednja neugodna pljuska nacionalnoj politici u filmu tiče se (ne)suđenog Zakona o kinematografiji, kojeg Hrvatska ni nakon devet godina višestranačja još nema, a gotovo je sigurno da ga neće dobiti do izbora.

Zakoni i Vrdoljaci

U ovih je devet godina kružilo nekoliko prijedloga Zakona o filmu. Onaj koji još uvijek važi kao službeni, sačinjen je u osnovnim crtama 1996. i predstavljen službeno iste godine u Puli. Zakon, čiji je ideator bio Vrdoljak, temeljio se uvelike na podržavljenju Jadran filma, premda je već ujesen iste godine taj paragraf »nestao« iz Zakona učinivši ga dijelom besmislenim. Taj prijedlog Zakona bio je vrlo loš. Osim što je u pojedinim segmentima bio nelogičan i kontradiktoran, imao je dvije temeljne slabosti.

Prva je što se previše temeljio na *wishful thinking* logici, odnosno zakonskom propisivanju lijepih želja — recimo, da se u Hrvatskoj mora snimiti šest filmova, da se moraju uvoziti umjetnički važni filmovi, da hrvatski film mora biti na repertoaru zastupljen s bar 10%. Druga je što je bio doista sovjetski centralistički. Bitne odluke u kinematografiji donosila bi paradržavna tijela pri Ministarstvu: povjerenik i tročlano povjerenstvo. Nacionalni filmski program s odabranim budžetima i naslovima odobravala bi Vlada i Sabor, a poluneovinsnom stručnom gremiju (tzv. Vijeću za kinematografiju) preostala bi samo savjetodavna uloga. Takvom je ustroju kinematografije nedostajao još samo Tito na Brijunima, pa da bude kompletan.

Spomenuti je prijedlog odmah izazvao žestoko protivljenje struke. Ona se za divno čudo uspjela dogovoriti i koordinirano djelovati. Napisan je protuprijedlog, prijedlog Ministarstva razorno je kritički analiziran (među ostalim i u starom *Vijencu* i *Hrvatskom filmskom ljetopisu*), a za novi pri-

Hribar »kopija skandinavskih ranih osamdesetih, i samim tim prije povijesni roman nego *science fiction*.« Temeljio se na tako banalnom i na Zapadu općepoznatom *quango*-sustavu (quasi-non-governmental organisation). Dakle, postojao bi Nacionalni filmski institut (fond, zaklada...) koji bi bio financiran od Vlade, ali u kojem bi struka vodila glavnu riječ. On bi objedinio na jednom mjestu sve poslove oko filma koji su sada raspršeni po raznim službama: izbor i financiranje filmskih projekata, međunarodni plasman i koprodukcije, filmsko iz-

Hrvatska ima samo dva doktora filmologije, što je zaista vrhunsko i tipično vrdoljakovsko proizvođenje magle, jer je i laicima poznato da nije riječ o znanstvenom institutu, nego imenjaku filmskih instituta u Britaniji i skandinavskim zemljama. Vrdoljak kao Vrdoljak: u intervjuu za »Slobodnu Dalmaciju« u kojem se očitovao o prijedlog Filmskog instituta uspio je toliko toga izmisliti, iskriviti i izblefirati, da je u očajnom zdvajanju jedan domaći redatelj kazao kako je u osam kartica intervju »istina jedino to da je Fellini Talijan.« Među ostalim »istinama« Vrdoljak je tako u Slobodnoj kazao kako su Fellini i Bergman stvarali i bez takvih instituta (pažljivije čitati špice, Tonči!), da je Novi val upropastio franuski film koji je danas gori od češkog (usput: Francuska proizvodi 150 filmova godišnje i jedina je europska zemlja kinematografija koja drži gotovo 40% svog tržišta). Usput je stigao reći to da Zakon o filmu nije pisao i da scenarije koje financira ne čita. Pa i to da za povjerenički posao ne prima ni kune. Pa, ako ništa ne radi — i zašto bi?

Austrougarska hijerarhija

A tko onda čita zakone i scenarije? Dok je kod scenarija stvar jasnija, nije sasvim izvjesno što o svemu tome misli onaj koji bi bar zakone morao čitati: ministar Biškupić. U jednom je neformalnom razgovoru on navodno kazao kako mu se prijedlog ustroja kinematografije s Institutom kao središtem sviđa, ali da je kod nas prerano za takvo što i da je to »prijedlog za 21. stoljeće«, nakon čega je upozoren da 21. stoljeće dolazi za — osam mjeseci.

Potaknuta prigovorima, stručna služba ministarstva napravila je tijekom posljednjih mjeseci popravljenu verziju »svog« Zakona. Ona se od prve verzije razlikuje kozmetički. Unesene su neke hvalevrijedne nove potankosti (recimo, na listu festivala pridodan je i splitski). U nekim rješeljima novog Zakona vidi se dodvoravanje svojeglavoju udruzi

Dok u Sloveniji ministar otvara spomen-ploču punk grupi, u nas se administracija trudi petrificirati austrougarsku hijerarhiju kulturnih ustanova

davaštvo i naobrazbu, brigu oko prikazivaštva, distribucije i festivala.

Ta tričava i tako poznata *non-profit* — *non-government* metodologija hrvatskoj je vlasti mila koliko i rataru poljski miševi. Škegrin zgrtački monetarizam i Vrdoljakov nacionalni etatizam na takve centre cehovske autonomije gledaju s jednakom »simpatijom«: i za jedne i za druge, strukovna autonomija može biti samo drugo ime za rasulo, rastrošnost, samovolju i mogući neposlus, manjak nadzora i nepoštivanje »državnog interesa« i »državne politike«. Antun Vrdoljak je sebi svojstvenom smjesom šarma, poluistina i evidentnih laži objasnio kako bi »institut počeo novaca za bar dva filma« što je nonsens. Institut bi u svojoj maksimalističkoj varijanti mogao šljakati s ne više od dva-tri zaposlena i umjerenom kvadraturom, a ne bi koštao više od činovništva i materijalnih troškova koje Mi-

p o e z i j a

Djevojčica u bijeloj haljinici

Dušanka Profeta

Nagrada *Goranov vijenac* i nagrada za mlade pjesnike *Goran* ostale su naš pjesnički *Oscar* i nakon propasti države u kojoj je cijela priča o *Goranovu proljeću* imala i pomalo političku pozadinu. Dodjela nagrada ostala je slična programu iz prethodnih godina utoliko što se i dalje dodjeljuje na rođendan Ivana Gorana Kovačića, prvoga dana proljeća, u njegovu rodnom Lukovdolu. No, ove je godine glavni i odgovorni za organizaciju manifestacije postao nakladnik, knjižar, pjesnik i esejist Branko Čegec (41), dobitnik *Gorana* 1980. za zbirku *Eros-Europa-Arafat*. On je odlučio smjestiti pjesnike, organizatore i predstavnike sedme sile u autobus i odvesti ih na mjesto događanja. Jedino što je moglo pokvariti proljetnu *feštu* bila je kiša, no i vremenska prognoza išla mu je na ruku. U sunčano nedjeljno jutro na Kaptolu okupili su se uzvanici, i, kad su se svi lijepo razmjestili i raskomotili, tik pred kretanje, prosuo se šapat: »Gdje je Mrki?« I baš tada, preko prazne Bakačeve, i pustog trga pred katedralom, laganim korakom, s rukom u džepu stiže Zvonimir Mrkonjić, dobitnik ovogodišnjeg *Goranova vijenca*.

»Pjesnici su čudenje u svijetu«, pa i u Lukovdolu, vidi se na licima momaka koji na središnjem trgu piju jutarnju kavu i gledaju čudnu svitu koja mili iz autobusa. Posljednji sam put u Lukovdolu bila prije petnaestak godina, kao i moja redakcijska kolegica Iva Pleše, i obje konstatiramo da je tu vrijeme stalo. Domaćini su ljubazni i gostoljubivi, no oni koji tu žive i u dane kada nije početak proljeća, gledaju nas onako kako su vjerojatno Indijanci gledali iskrcavanje Španjolaca na svoje obale. I ne moraju glasno izgovoriti ono što misle — Zagreb je kriv za sve. Prije predviđenog početka programa običaj je postaviti vijenac na pjesnikov grob. Kameni amfiteatar okupan je suncem, skidaju se jakne, djeca u blizini igraju nogomet — sve u svemu idila. U pet do jedanaest jedan od domaćina dolazi i kaže: »Da okreneš cijelo selo nećeš naći pedeset metara produžnog kabla.« Ništa od kabla, ništa od prirode, program seli u Vatrogasni dom, u zgradu koja je prema potrebi kino, kazalište i prostor za zabavu, i kojoj je hitno potreban novac za obnovu, jer će se u protivnom nagrada *morati* dodjeljivati na otvorenom. Kolegica Pleše opet se pokazuje nezamjenjivom u detekciji antropološko-etnoloških detalja, poput drvenih stolica s izrezbarenim srcem na naslonu, te dvije metalne peći u koje se tijekom programa ubacuju drva, a lijeva uz to u nepravilnim razmacima dimi i stvara *specijalne efekte* oko voditeljice Aleksandre Mindoljević. No *Goranovo proljeće* postoji zbog poezije, a poezija se danas gotovo ne čita, a pogotovo je ne čitaju oni koje nazivamo *obični* ili *mali* ljudi, i zato je dirljivo vidjeti bakice s maramama na glavi, malu djecu u krilima roditelja, ljude koji su prekinuli posao u vrtu, kuhanje ručka i došli slušati pjesnike. Program teče lako i bez zastoja, nema treme i nerbove, neki su svoju dužnost shvatili ozbiljno pa su u odjelima i kravatama, neki u kaputima i balonerima, neki u trapericama. Dorta Jagić pobire veliki pljesak, no prije toga je šokirala kamermane jer je tik nakon preuzimanja pobjedničke diplome otišla sa scene, no začas se vratila. »Nisam znala kud ću s tom diplomom.« — komentirala je kasnije. Najveći pljesak dobiva Zvonimir Mrkonjić koji još jednom potvrđuje svoju poslovičnu skromnost i u riječima zahvale govori o Goranovu djelu. Mrkonjićeve pjesme čitaju Sanja Marin i Zlatko Ožbolt, a jednu u čast laureata uglazbljenu, pjeva Iva Percl. Program završavaju *Zagrebački dječaci* koji su himnom i započeli 36. *Goranovo proljeće*. No, za društvo iz autobusa program još nije završen. Neslužbena potvrda da su nagrade pravedno dodijeljene konstatira se uz mladi luk i janjetinu u motelu *Vrbovsko*. Predstavnici zbora *Ivan Goran Kovačić* dokazuju da mogu pjevati i punog želuca, pa uz zvučnu kulisu *Marijane* i *Letovanića* saznajemo kako je Dorta dobila ime. »Sanjao sam jednu malu djevojčicu u bijeloj haljinici koja se penje uz stepenice i na svakoj stepenici kaka. A dolje stoji puno ljudi i viče: Dorta! Dorta! I kad se rodila, dali smo joj to ime.« — priča Dortin otac. Zvonimir Mrkonjić nema ni trenutka predaha, i izjavu za *Zarez* daje u hodniku između ulaza u motel i blagovaonice. *Quorumovci* sve češće pogledavaju na sat — treba stići na snimku utakmice Dinamo-Hajduk. Rezultat saznaju putem, pa odustaju od žurbe. Ostaje još jedno zaliječivanje sretnog povratka, u zagrebačkom *Potepubu* gdje zaključujemo da su pjesnici doista čudenje u svijetu — stalno kreću kući, a nikako da stignu. ☐

Nagrađeni na 36. Goranovu proljeću

Goranov vijenac — Zvonimir Mrkonjić
Nagrada *Goran* za mlade pjesnike — Dorta Jagić

Nagrada za najbolje literarne radove učenika osnovnih i srednjih škola: *Osnovne škole* Daria Komadina (Opatija), Monika Kovaljesko (Zagreb), Karmen Žagar (Prezid); *Srednje škole* Mari Leko (Split), Luka Šeput (Osijek), Borislava Blašković (Pula)

Dorta Jagić, dobitnica nagrade Goran za mlade pjesnike

Jeste li očekivali nagradu?

— Da, kako ne bih očekivala nagradu!! Prijavila sam se i prošle godine, ali je to bilo pomalo besmisleno. Ove godine moja je poezija doista sazrela. Osjećala sam da je zaokružena i da ima neku težinu i kvalitetu, s istim idejama koje su bile i u zbirci od prošle godine, ali nisu bile razrađene. Za ovu sada sigurna sam da je dovoljno zrela za ulazak u svijet objavljenih knjiga.

Da li bi vas veselilo da je nagrada pomalo i novčana?

— Kao nešto sekundarno — naravno da bi me veselilo. Kako se kaže: »Nema se para, nema se s čim.« Bilo bi jako lijepo da svi pjesnici dobiju nešto novaca kako bi mogli živjeti od onoga što rade. No, od prve se zbirke valjda ni ne može očekivati neki novac.

Branko Čegec, predsjednik Goranovog proljeća

Jeste li zadovoljni ovogodišnjim Goranovim proljećem?

— Mislim da s onim što je prethodilo samoj manifestaciji mogu biti vrlo zadovoljan. Ako je riječ o nagradama, dodijeljene su doista onako kako bih ja želio da budu dodijeljene, i *Goranov vijenac* i nagrada *Goran* za mlade pjesnike. Što se tiče organizacijskog dijela, ove sam godine na njega, nažalost, mogao vrlo malo utjecati. Bio sam manje-više svjestan toga da ćemo dodjelu nagrada odraditi na isti način kao i prethodnih godina, odnosno da će to biti jedna tipična, konvencionalna, konfekcijska priredba, u kojoj su svijetle točke samo dobitnici nagrada. Ipak, sve je imalo određen dignitet, barem na toj razini da se do-

bitnike predstavi na dostojan način. Ali, bilo bi mi jako drago da smo mogli unijeti neke izmjene i nadam se da ćemo sljedeće godine imati više mogućnosti, prije svega više novaca za njihovu realizaciju.

Najavili ste novi ciklus i novu koncepciju Goranova proljeća. O čemu je riječ?

— Društvo *Ivan Goran Kovačić* formiralo je novi odbor i na njemu je da odluči kakav koncept manifestacije želi. Što se mene tiče, posve sam siguran da program treba osloboditi onih balastnih situacija kakve smo u programima ovoga tipa navikli gledati — da nužno moraju pjevati neki zborovi, da nužno moraju nastupati neki pjesnici koji nemaju veze s programom, i tako dalje. Dobitnici nagrada su oni zbog kojih se događa *Goranovo proljeće*, i oni ne smiju biti neki popratni sadržaj. Mislim da će se sigurno dogoditi i neke druge promjene, prije svega sudjelovanje većeg broja pjesnika. Ovog časa ne mogu reći ništa određeno, jer bi to bilo preudiciranje odluka odbora. Postoji, međutim, mogućnost da se osim dodjele nagrada u Lukovdolu program proširi na događanja i u nekoj drugoj regiji ili gradu te da traje dva ili tri dana. Moram ipak reći da nisam sklon hodočašćenju raznim *putovima*.

Zvonimir Mrkonjić, dobitnik Goranova vijenca

Ima li nešto što biste željeli reći o nagradi, a još vas nisu pitali?

— Što da čovjek kaže. Ja sam cijeli život pisao pjesme ne misleći na nagrade, ne misleći na priznanja. To su bile pjesme koje su ponekad išle suprotno od čitatelja, suprotno od publike, suprotno od recepcije koja ide niz dlaku... A na kraju čovjek vidi da se ipak, ako si nešto iskreno napisao, to pročita u pravom smislu, u smislu onoga što si mislio da možeš napisati kao svoj intimni stav koji je važan za određeni povijesni trenutak. Mislim da odatle i ova nagrada, te da ona čita pravu dimenziju moga opusa koji nikada nije računao na priznanja, na olako shvaćanje, olako prihvaćanje — nego na otpor, na refleksiju, na spoznaju. Eto, u tom smislu jako sam sretan i zadovoljan. ☐

Pjesme

Nadrogirani stol

Dorta Jagić

u našoj prepunoj kući
pod bijelom ravni stropa
jedna drvena ravan
svađe i klimave sloge
stoji mirno i kljuca
na četiri tanašne noge
šuti i mirno mantra
u položaju hatha joge
u kontrastu s nama
s dostojanstvom doge

u našoj prepunoj kući
iscrpljeni stol uzima droge

Usud od sroka

Zvonimir Mrkonjić

Fatalnost sroka sapinje Hrvata:
u boju bješe produžetkom ata,
baštinik glavni kuge, glada, rata,
vječno siročje kojem fali tata.

Nek svećenstvu breme celibata,
narod je voden šutnjom enigmata;
draža mu češće sva srebra, sva zlata,
no potraga za kvintesencom blata.

Taj podmet žaca i generalatâ,
znalac zanata, ma i bez alata,
uklet: da jezik vlastiti svojata.

Mrak na očima stijeg mu je inata,
pamćenje omče nastavlja kravata,
narudžbom bratskom prijeti mu
salata!

Bespuća filološke zbiljnosti

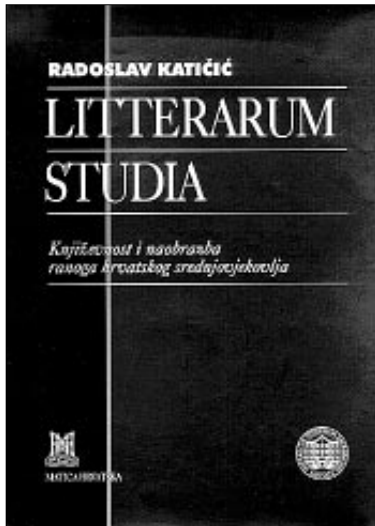
Oko Katičićevih *Litterarum studia* stvorena je, i prije izlaska, vještım plasiranjem govorkanja što se u nas zove marketingom atmosfera grozničavog očekivanja

Nenad Ivić

Radoslav Katičić: *Litterarum studia. Književnost i naobrazba ranog hrvatskog srednjovjekovlja*, Matica hrvatska, Zagreb 1998.

rakterističan za kulturnog antropologa: radi se tu, s jedne strane, o policentričnom istraživanju, uspostavljanju delikatne ravnoteže između tradicionalno razdvo-

vi, kontinuiteti i diskontinuiteti između kasne antike i srednjovjekovlja najčešće ovise o problemu koji se proučava: ono što sa stajališta političke povijesti može djelovati kao lom, kao na primjer odnos građskog stanovništva prema pridošlicama koji su se smjestili u njegovu zaledu, sa stajališta agrarne povijesti djeluje kao kontinuitet. Katičić olako prelazi preko svega toga: ako tome dodamo iritirajući običaj davanja pseudoobjašnjenja (npr. kad na str. 181. govori o uputi dalmatinskim gradovima da podavanja umjesto bizantskom strategu daju slavenkim vladarima voljeli bismo znati iz kakvih mjesnih prilika izlazi, kako Katičić kaže, taj kompromis koji osigurava miran život) i neprecizno navođenje literature (voljeli bismo znati na kojoj se točno stranici nalaze stavovi što ih autor preuzima), razočaranje postaje to veće: umjesto simfonijskog orkestra znanosti, iz *Litterarum studia* izvija se samo tanki zvuk seljačke frulice, monodija međusobno nepovezanih tekstova koji se time što su opisani istom rukom i skupljeni među tvrdim koricama čudotvorno preobražavaju u književnost i naobrazbu ranog hrvatskog srednjovjekovlja.

jenih i katkad oštro suprotstavljenih znanstvenih disciplina, a s druge, o umijeću prepoznavanja posebnosti u subrimskom svijetu i preživljavanja rimskog u posebnostima njegovih nasljednika. Nakon radova Johna Schieda i Jespera Svenbroa o kulturi teksta i antropologiji čitanja u antici mi danas mnogo više znamo o ulozi, nastanku i poimanju teksta u predmodernim društvima, tim više što nam suvremena antropološka istraživanja madagaskarske kulture nude analognu sliku; Madagaskar međutim nije Rimsko carstvo i tko može reći gdje u našim analizama završava Madagaskar i počinje nešto što možemo smatrati uvjerljivom interpretacijom rimskih praksi? Guillelmo Cavallo i Robert Chartier svojim su istraživanjima običaja čitanja pokazali da unatoč promjenama društvenosti — nestaju gradske elite i kultura se seli na dvorove i u samostane — rimski običaj *recitatio* preživljava, jednako kao i čitanje bez micanja usana do modernog doba: ali slika javnog čitanja koju nam na primjer nudi Chrétien de Troyes različita je od slike koja se može naći u Plinija Mlađeg i ta promjena ne govori samo o promjeni običaja već i o promjeni poimanja sastavljanja teksta i njegova stvaratelja: dok se među rimskim elitama tekst vidi kao, barem djelomično, kolektivni rad gdje publika korigira autora, u Chrétiena, koji je isticao prijenos, *translatio* znanja iz antike u njegovo doba, tekst postaje djelo pojedinca, predložak za čitanje koji ne podrazumijeva svjesnu intervenciju publike.

Seljačka frulica

Ovakva pitanja ne more Radoslava Katičića u njegovoj obimnoj raspravi o književnosti i naobrazbi ranog hrvatskog srednjovjekovlja. Čitatelja koji u njoj traži novine čeka recikliranje već odavno objavljenih rasprava. Čitatelja pak koji u njoj traži svježinu pogleda očekuje razočarenje: odavno znamo da se u tim davnim dobima moramo zadovoljiti frulicom tamo gdje bi željeli čuti cijeli simfonijski orkestar, kako je za viteške romane trinaestog stoljeća davno isticao Jean Frappier: tekstova ima malo i svi mogu poslužiti. Katičić s pravom ističe važnost kasne antike za razumijevanje ranog srednjovjekovlja ali odavno isto tako znamo da lomo-

diciju mijesha osebujna interpretacija teksta. Ona se tiče prijevoda (str. 68) epigrafskog spomenika navedenog u CIL 3.2197, posvećenog jednoj oslobođenici gdje se prvi stih koji glasi *Florente aetate depressere ueneficae* prevodi kao »u rascvatenoj dobi potisnule su je otrovnice«. Osebjnost proizlazi iz toga što je nakon djelovanja tih otrovnica *liberta* bolovala godinu i pet mjeseci — teško je povjerovati da nakon ujeđa otrovnica iz naših krajeva netko tako dugo boluje — te što *uenefica* na latinskom znači vješticu ili čarobnicu kao što uostalom ispravno prevodi Rendić Miočević kojeg Katičić uredno navodi u bilješci ali ne slijedi. Interpretacija upozorava upravo na ono što je iz Katičićeva naoko obuhvatnog pregleda kasnoantičke kulture izostavljeno: različite magijske prakse kojim su se služili i kršćani i pogani a koje, ako je suditi po Katičićevu tekstu, u našim krajevima nisu postojale: prema njemu, postojali su pogani i kraj njih kršćani kojima je, nakon mnogobrojnih mučenja Konstantin dao da dišu. Takva slika onog što Katičić zove duhovnošću kasne antike krajnje je reduktivna i ne odgovara našem znanju o tom razdoblju odavno nazvanom dobom tjeskobe (Dodds).

Katičić je nesumnjivo dobar književni kritičar. O tome svjedoče sudovi koje donosi o tekstovima u kojem se tradicionalizam interpretacije mijesha s tendencioznom prepričavanjem sadržaja kao u slučaju analize mučenja Sv. Kvirina, u kojem su prema lijepom običaju *passiones*, pogani prikazani kao krvoločni a kršćani kao čudotvorci. Ali upravo ta pasija, gdje Kvirin ne biva odmah pogubljen već pogubljenje mora biti potvrđeno višom sudbenom instancom, upozoravajući na analogni davnji slučaj Plinija Mlađeg koji u svojim pismima traži od Trajana upute za ponašanje prema tvrdoglavim kršćanima u Bitiniji, pokazuje da je, usprkos progona kršćana, kasna antika predstavljala vladavinu zakona gdje, usprkos želja, niži činovnik ne može izvršiti smrtnu presudu kako mu se sviđa, a čak i progonjeni kršćanin mora proći odgovarajuću proceduru: umjesto kršćanske pasije, radi se tu o vladavini zakona koja u ovim krajevima nije dostignuta ni u našem vremenu.

Katičić je nesumnjivo posjednik velikih historijskih znanja: o tome svjedoče vješto sročeni povijesni uvodi interpolirani među nizovima tekstova. Međutim i u njima ima pogrešaka: jedna se odnosi na bitku kod Hadrijanopola koja se nije odvila, kako autor kazuje, 379. godine već 378. godine; druga na navodno usmrćenje Romula Augustula, kako tvrdi autor, unatoč tome što u bilješci navodi sasvim protivno mišljenje komesa Marcelina s kojim se inače slaže Jordan u Getici. Ne radi se tu samo o eruditskom zanovijetanju: čak i najokorijeliji povijesni relativist i postmodernist nikad ne dovodi u pitanje akuratnost činjenica: one mogu značiti svašta ali moraju biti točne.

Nadalje, svaka od ovih pogrešaka postavlja zahtjevnije pitanje: što su epigrafski spomenici uopće značili Hrvatima? Teško je zamisliti Tomislava ili Mutimira kako čita natpise na Marusicu; čak se ni srednjovjekovni intelektualci poput Tome Arhidakona ne služe natpisima. Pisana kultu-

ra i naobrazba kasne antike onakva kakvu je Katičić predstavljao nije Hrvatima značila ništa pa nije ni mogla igrati ulogu u ranom hrvatskom srednjovjekovlju. Slično je i sa mučenštvom svetog Kvirina: način na koji su suvremenici Dioklecijana vidjeli mučenike ipak je različit od načina na koji ih vide suvremenici Karla Velikog. Konačno smrt ili penzioniranje Romula Augustula isto tako došljacima iz osmog ili devetog stoljeća nije mogla mnogo značiti: umjesto da zbir tekstova predstavi kao kulturu, trebalo ju je kontekstualizirati kao iskustvo kulture gdje je kontinuitet uvijek istodobno lom i diskontinuitet, kao klizanje i reorkestraciju kasnoantičkih tema, vrijednosti i ponašanja. I upravo to, možda protiv njegove volje, otkriva najveću kvalitetu Katičićeve rasprave: ovako postavljeno pitanje kontinuiteta i diskontinuiteta potpuno je neupotrebljivo i predstavlja kulturnopovijesni pseudoproblem.

Politika i filologija

Spomen Kvirina upozorava na još jednu, mnogo opasniju redukciju kojoj Katičić podvrgava svoje gradivo. Radi se o svodenju kasnoantičkog nasljedja na reduciranu sliku kršćanstva: kasna antika je mnogo više od poganstva i kršćanstva i kad su pri njezinom kraju Hrvati doprili do jadranskih obala, oni su došli u kontakt sa stanjem koje je imalo malo veze s razdobljem od rimskog osvajanja do petog stoljeća: mnogo više nego s pisanom riječju, oni su se susreli s drugačijim načinima održavanja i uspostave vlasti, različitim ovisnostima među ljudima itd. Kršćanska redukcija što za hrvatsku kulturu čini odgovornim isključivo biskupe može se svidati Kaptolu ali to ne znači odmah dobru povijest koja odgovara dokumentima i njihovom suvremenom čitanju.

Oko Katičićevih *Litterarum studia* stvorena je, i prije izlaska, vještım plasiranjem govorkanja što se u nas zove marketingom atmosfera grozničavog očekivanja: konačno će publici biti predložena kvaliteta sinteza ranog hrvatskog srednjovjekovlja i to njegovih kulturnih aspekata što je za naciju ponosnu na svoju tisućugodišnju kulturu neobično važno. Očekivanja milenarista nisu bila iznevjerena: ako ih ta rasprava svojim opsegom ne odvrati od čitanja, oni će u njoj naći mnogo više od tisućugodišnje kulture: hrvatska kultura počinje od prapovijesti. Naći će, međutim još nešto, na prvi pogled nevidljivo: potvrdu da se hrvatski kulturni prostor od starine poklapao sa aspiracijama politike trenutne hrvatske vlasti. Konačno, potvrdit će svoje intuicije da je hrvatski narod od uvijek bio kršćanski i da je kršćanstvo najvažnija silnica njegove kulture. Tako gledana, ta rasprava, iako je samozatajno pisana od 1983. godine, u stvari predstavlja političku knjigu: kao i inače kod Katičića, filološka analiza u, kako veli, najširem smislu, podrazumijeva često prizemnu dnevnu politiku. Hrvatska je kultura dobila ono što je trebala samo stopedeset godina prekasno: uz sve svoje eruditske kvalitete, dnevna politika umotana u erudiciju o ranom srednjovjekovlju mnogo više nalik na rasprave koje su se pojavljivale u prvoj polovici devetnaestog nego na kraju dvadesetog stoljeća. ▣

Javno čitanje

Bavljenje bilo kojim aspektom kulture ranog srednjovjekovlja, hrvatskog ili nekog drugog, nije lagan posao. To zna svatko tko se iole ozbiljnije pozabavio vrhuncima poput Kasiodora i Boecija ili skromnim potankostima poput stanja kolona ili pravila korištenja zajedničkih zemalja. Zahtijeva znanja povjesničara, akribiju klasičnog filologa, hrabrost teoretičara, maštovitost književnog kritičara, sposobnost usredotočenja na fragment svojstvenu mikrohistoričaru i široki zalet ka-

Doba tjeskobe

Katičić je nesumnjivo dobar klasični filolog; to je posebno dobro uočljivo u poglavlju posvećenom kasnoj antici gdje se u eru-

Seksualnost

Uživanje u užitku

Psiholozi s Kalifornijskog sveučilišta Los Angeles, veliku prednost u dvojnosti ljudske spolnosti daju — užitku. Dapače, tvrde: »Ljudi su stvoreni za uživanje u seksu!«

Iva Pleše

Paul R. Abramson i Steven D. Pinkerton, *O užitku: razmišljanja o naravi ljudske spolnosti*, preveli Andriana Anić-Antić, Tina Bezjak, Snježana Delalić, Tihana Kvočić, Vesna Modrić, Iva Mrša, Iva Šrot, Aleksandar Štulhofer i Vesna Zmire, Naklada Jesenski i Turk i Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb, 1998.

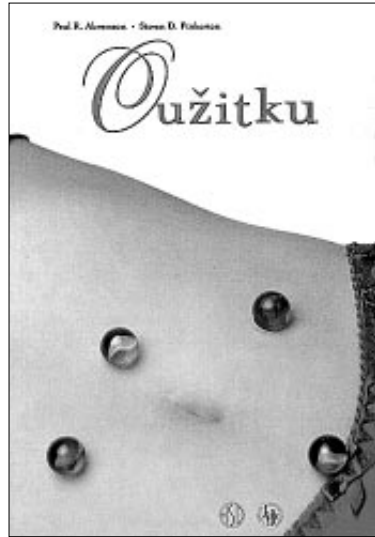
*Ti čuvaš nevinost svoju,
no čemu brinuti?
Kad se nađeš u Hadu
ljubavnika tamo biti neće.
Samo za nas žive
ljubavne su radosti.
U Aberonu nismo
do pepeo i kosti.*

Eskulap

Kada vam netko kaže da je dobio pismo, košaru, trojku iz matematike ili da je, na primjer, dobio na lutriji, velika je vjerojatnost da ćete odmah shvatiti o čemu je riječ. Kada vam pak poznanica šapne na uho: *dobila sam*, nisam sasvim sigurna hoćete li znati što vam želi reći. Ja nisam znala. Razumijevanje neizrečenog objekta ovisi, čini mi se, o regionalnoj pripadnosti: barem sam nekoliko zagrebačkih djevojaka čula kako izgovaraju ovu rečenicu i sasvim se dobro međusobno razumiju. Mnoge riječke djevojke, primjerice, upotrebljavaju drugačiju formulu kada govore o istome. Riječ je, vjerojatno pretpostavljate, o menstruaciji. Jednom je ona *stvar* (dapače, stvar u množini kao u izjavi *imam stvari*), jednom pak *menga*, *crvena armija* ili nešto slično, a ponekad je i nema — kao u rečenici *dobila sam*.

Znanstvenici se već odavno bave neizgovorenim i pronalaze razne kulturološke i ine razloge postojanju tabuiziranih riječi — nije mi namjera kopati po skrivenim strukturama i znanstveno precizno odrediti zašto se menstruacija ne spominje, odakle potreba ili pak navika da se ta riječ zamijeni nekom drugom, i kakva je regionalna, dobna ili neka druga raširenost pojedinih zamjenjskih izraza. Samo sam željela podsjetiti na riječi vezane uz spolnost zbog kojih se ljudi ponekad neugodno osjećaju, koje im teško prelaze preko ustiju, a od kojih je *menstruacija najbezbolnija* — koliko god ona kao fiziološki proces mogla biti bolna. Naravno, moglo bi se ovdje govoriti i o ponekad skrivenom i potisnutome patrijarbalnom diskursu koji nipošto nije rezerviran za muški spol, a koji nešto poput menstruacije smatra *prljavim*. Nedavno sam čula nekog pravnik kako se prisjećajući događaja iz djetinjstva: »Moja majka nije smjela ući u konobu s vinom

kada je imala *ženske dane*. Otac je mislio da će se vino pokvariti i vjerujem da je bio u pravu. Ni ja ne volim tada biti blizu žene.« I

danas će vam prodavačica u dućanu — osobito ako ste muškarac — brižno zamotati paket uložaka u papir ili kartonski omot — *da se ne vidi*. A što se tiče — uvjetno rečeno — patrijarhalnoga diskursa, pada mi na pamet hrvatski naziv za vanjski dio ženskoga spolnog organa: *stidnica*. Čini mi se suvišnim objašnjavati ga.

Stvoreni za uživanje u seksu

Hrvatski pak izraz za *vaginu* vodi nas posredno do jedne od glavnih teza ili tvrdnji knjige *O užitku*. *Rodnica* jest dio »porodajnog kanala«, ali, kao što kaže Marijan Košiček — jedan od prvih naših autora popularnih knjiga o spolnosti i seksualnosti — »žene rađaju samo nekoliko puta u životu; postoje žene koje nikada ne rode. Ipak, rodnicu redovito upotrebljavaju u drugu svrhu — za snošaj s muškarcem« ili, recimo općenito, za seksualni čin. Zašto se onda muški i ženski spolni organi i seksualnost uopće vezuju uvijek uz pitanje reprodukcije? Osim što ukazuju na to da su *seks zbog užitka* i *seks zbog reprodukcije* dva odvojena aspekta, dvije različite funkcije spolnosti, Paul R. Abramson i Steven D. Pinkerton, psiholozi s Kalifornijskog sveučilišta Los Angeles, veliku prednost u dvojnosti ljudske spolnosti daju — užitku. Dapače, tvrde: »Ljudi su stvoreni za uživanje u seksu!«

Mogli bismo se pitati čemu toliko buke oko tako jednostavne istine. Čitanje knjige, ili pak bolje razmotreno ljudsko seksualno iskustvo, pokazat će da o jednostavnosti ne može biti riječi. Već i sama činjenica da je tekst započet pričom o menstruaciji, koja je ponajprije vezana uz biološku i reproduktivnu stranu spolnosti, može pokazati koliko su asocijacije povezane s *produžetkom vrste* jake kada se radi o seksualnosti. Sjetite li se lekcija o spolnosti u osnovnoj ili srednjoj školi — ako ste ih uopće imali — priznat ćete da je svaki anatomski opis spolnih organa i procesa vezanih za njih završavao — oplodnjom. O užitku vam nisu govorili.

Tak Tak i Kar Kar

Nedavno je u jednim našim dnevnim novinama objavljena fotografija lutkica sa spolnim organima. Vijest kaže da su lutke Tak Tak i Kar Kar izmišljene kao modeli za spolni odgoj djece

Hong Konga, a da su ih nedavno počeli prodavati i u Americi. Dobra vijest, dakako, jer o spolnosti je dobro razgovarati, a vlastite spolne organe korisno je — i ne samo korisno — upoznati. Ali za našu je priču važno još nešto: lutka koja predstavlja ženu nosi ime koje simbolizira obitelj i povezana je pupčanom vrpcom s još jednom lutkom: malom bebom. Lutak nosi ime koje, kako vijest kaže, na kineskom znači moral, odnosno dobar odgoj. Poruka je vrlo jasna: spolni organi i spolni odnos služe odraslima da osiguraju prenošenje svojih gena na potomke koji će onda sretno živjeti, po svoj prilici *dobro odgojeni* u obitelji i po vladajućemu moralu. Abramson i Pinkerton dakako ne negiraju da je jedna od funkcija seksualnosti produženje, odnosno opstanak vrste, ali

Vilim Svečnjak: U zanosu, oko 1948.

umjesto reprodukcije u »centar« seksualnosti — ako takvo nešto uopće postoji — postavljaju užitak čime uvelike mijenjaju perspektive razmišljanja o seksu i djelovanja u njemu. Reprodukativan seks čini zapravo samo manji dio seksualnih aktivnosti, a reprodukcija se javlja kao moguća pratnja pojava užitka. Njezino isticanje kao najvažnije ili vrlo često jedine prirodne funkcije spolnosti proizlazi velikim dijelom iz židovsko-kršćanske tradicije, kažu autori, kao što je slučaj i sa stigmatiziranjem svih oblika nereproduktivnih seksualnih čina.

Iznoseći vlastitu koncepciju seksualnog užitka i prateći njegovu evoluciju, kalifornijski psiholozi pokazuju zanimljiv evolucijski put od seksualnog užitka kao garancije reprodukcije (jer užitak motivira, unatoč brojnim smetnjama, penilno-vaginalni odnos koji može dovesti do oplodnje) do seksualnog užitka koji je svrha i cilj sam po sebi, a koji kao takav može za danas predstavljati »prednost za vrstu u cjelini«. Za razliku od nekih naših domaćih glasnogovornika i zagovornika reprodukcije, Abramson i Pinkerton smatraju da je velika prijetnja čovječanstvu upravo nenapućenost Zemlje i da nereproduktivni seks tu prijetnju može ublažiti.

Sličnim je argumentima Chris iz TV-serije *Život na sjeveru* nastojao homoseksualnu ljubav prikazati kao evolucijsku prilagodbu. Iako se s Chrisom ne moramo složiti — jer homoseksualnost je po svoj prilici oduvijek bilo i ne postoje pokazatelji po kojima je ona, barem kao orijentacija ako ne i kao praksa, u porastu — zanimljivo je bilo vidjeti šok na licu, u kretanjima i govoru Mauricea Minnifielda, predstavnika

svih američkih konzervativaca. Abramson i Pinkerton, koliko mi se čini, nemaju namjeru šokirati, već otvoreno i upućeno razgovarati o mnogim kulturnim, psihološkim, biološkim i drugim aspektima seksualnosti i to na temelju povijesnih i kulturoloških zapisa, medicinskih i psiholoških istraživanja, promatranja životinjskog svijeta. Riječju, oni razgovaraju o homoseksualnosti, pornografiji, prostituciji, spolnim bolestima, seksualnim frustracijama, seksualnim radostima, masturbaciji, fantaziji, užitku i ljepoti seksa kao takvog.

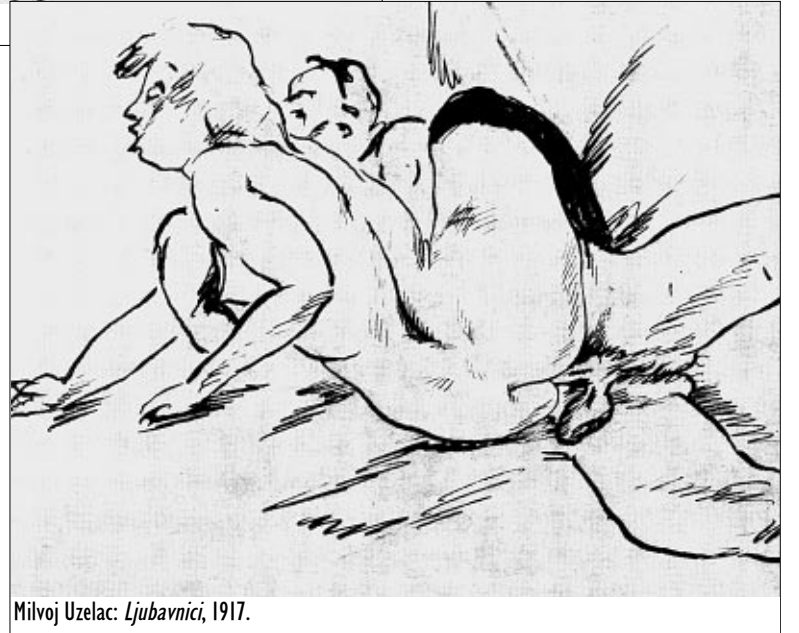
Moćna sila

Knjiga *O užitku*, objavljena na engleskom 1995. godine u izdanju Oxford University Pressa, podijeljena je na šest tematskih poglavlja, s uvodom i epilogom,

Pinkerton nipošto ne žele minorizirati bolest, ali smatraju potrebnim izgraditi novi diskurs o njoj. »Takav koji će široko prihvaćenu jednadžbu *seks = AIDS* zamijeniti jednadžbom *seks = užitak*.« U toj jednadžbi važno mjesto zauzima kondom, ne kao podsjetnik na smrt i bolest, već kao »simbol ljubavi prema partneru i simbol brige prema njevogu/njezinu zdravlju.« Kao takvog su ga, pretpostavljam, hrvatski izdavači priložili knjizi, iako, nažalost, ne i recenzentskom primjerku.

Pornografija, kao što se može pretpostaviti, u Abramsona i Pinkertona nije nikakva grozomorna društvena bolest, već samo jedan od aspekata seksualnosti (oni se, naime, priklanjaju mišljenju po kojemu pornografija nije u vezi sa seksualnim nasiljem). Ipak, kako primjećuje Aleksandar Štulhofer, urednik hrvatskog izdanja i pisac predgovora pod naslovom *Sex is fun, ali i mnogo više od toga*, njihova je obrana pornografije uistinu strana (osobno se u nju nisam uspjela previše uživjeti). Štulhofer to tumači nadasve razvijenim antipornografskim pokretima u SAD-u i brojnim sudskim procesima koji pornografiju smještaju u kontekst slobode govora.

Završavajući knjigu razmatranjem mogućnosti *virtualnog seksa* u kojemu osoba neće trebati drugu osobu, već samo dobar CD-ROM, Abramson i Pinkerton, ne zgražavajući se nad *high-tech koitusom*, ipak prednost daju živom,

Milvoj Uzelac: Ljubavnici, 1917.

izuzetno bogatom bibliografijom, bilješkama te kontekstualnim rječnikom uz jedno od poglavlja i dodatkom pod naslovom *Matematički modeli prenošenja HIV-a*. U poglavlju koje slijedi nakon *konačnog obračuna s reprodukcijom*, autori se bave pitanjem društvene kontrole seksualnosti (represijom, propisivanjem pravila seksualnog ponašanja, tržištem i marketingom seksualnog užitka) ne čudeći se što religijske ili političke elite, koliko god se trudile i kakve god represivne mjere provodile, nikada nisu uspjele spriječiti »moćne sile spolnog užitka.«

Izvore i putove moćne sile i svega joj pripadajućeg autori dalje traže u biologiji, to jest u mozgu, genima, hormonima, ali još i više u psihologiji i kulturi. Bave se tako i homoseksualnošću i heteroseksualnošću (treba možda reći, kao jednakovrijednim oblicima seksualnog izraza), *trećim spolom*, fetišizmom, orgazmom itd.

Ni u poglavlju o AIDS-u ne zaboravljaju temelj svoje teorije seksualnosti: *užitak*. Abramson i

pravom, dobrom, *društvenom seksu*.

Iako se ne može reći da je seksualnost u nas potisnuta u skriveno kutke intimnog života — dapače, ponekad se čini da sve vrvi seksom, od glupavih reklama za sve i svašta do preciznih i smiješno pragmatičnih časopisnih uputa o *točkama* čijim se pritiskom postiže orgazam — o njoj se ipak malo razgovara. Ne mislim pritom na raznorazne seksualne ispovijedi i hvalisanja već na brojne moguće načine »dekomercijaliziranog«, znanstveno utemeljenog, ali istovremeno »privlačnog«, ne smrtno ozbiljnog razgovora. Parafraziramo li Štulhoveca, *knjiga o užitku je fun, ali i mnogo više od toga*.

Seksualni nam je užitak prirodan, ali su utjecaji kulture na njezga beskrajno veliki. Zato se užitak i doživljava i uči, a društveni i kulturni kontekst uvelike određuje hoće li netko u užitku uživati ili će ga sramom i osjećajem krivnje negirati. Kalifornijski psiholozi veselo nude ono prvo. ■

u s p o m e n

Osobno sjećanje

Protiv stereotipa

Željko Bujas (1928-1999)

Mirko Petrić

Nakon gotovo čitavog desetljeća života u svijetu u kojem se nije najbolje snalazio, sredinom ožujka 1999. godine zauvijek nas je napustio ugledni leksikograf i lingvist, profesor Filozofskog fakulteta u Zagrebu i dugogodišnji voditelj poslijediplomskog studija amerikanistike u Dubrovniku, dr. Željko Bujas. Posljednje desetljeće svog života proveo je daleko od svojih studenata i studentica, strukovnih kolega i kolegica, zagrebačkih i dubrovačkih predavaonica i seminara: obnašao je dužnosti hrvatskog ambasadora u Velikoj Britaniji i saborskog zastupnika na stranačkoj listi HDZ-a, a u sve kraćem vremenu za leksikografski rad posvećivao se dovršavanju svog životnog djela, enciklopedijskog hrvatsko-engleskog rječnika.

Nekoliko je razloga zbog kojih se u devedesetima osoba poput pokojnoga profesora Bujasa nije mogla osjećati dobro niti okolini pružati ono što joj je u svim prethodnim razdobljima svoje zrele znanstvene dobi nesebično pružala. Riječ je o osobi koju je u njezinoj autentičnoj punini bilo nemoguće zamisliti izvan komunikacije s drugima, svakodnevnice akademske rasprave, neiscrpane inicijativnosti i želje da se pomogne mladima; na koncu, o osobi kojoj intelektualni i akademski format nije dopuštao život izvan dodira s najvišim znanstvenim kriterijima i recentnim civilizacijskim dostignućima, osobi koja se — iako to verbalno možda nikad ne bi priznala — osjećala *out of place* u minijaturalnom i akademski klaustrofobičnom okviru jedne od desetaka državnica nastalih u razdoblju nakon pada Berlinskog zida.

Tijekom devedesetih, profesor Bujas činio je ono što mu je njegova socio-kulturna i generacijski uvjetovana percepcija svijeta govorila da se očekuje od osobe njegovih sposobnosti i političkih uvjerenja. Otrpio je i odšutio boli koje je u svom kratkom politič-

kom djelovanju pretrpio, a koje je očekivao ili duboko u sebi predosjećao čim je pristao aktivnije se uključiti u javni život: od onih

je u vremenu prije nas, generacije koja ga je slušala u osamdesetima, značilo pojaviti se na nastavi u *jeansu*, nositi bradicu u stilu Buffalo Billa, tijekom predavanja slobodno šetati među klupama i vrlo slobodno razgovarati sa studenticama i studentima. Mi, generacija ranih osamdesetih, sjećamo ga se kao osobe koju se za konzultacije o nekom akademskom ili osobnom problemu u svako doba moglo nazvati kući i koji nam je sve što je imao (publikacije, informacije, vlastito znanje i iskustvo) nesebično stavljao na raspolaganje. Sjećamo ga se, isto tako, kao osobe koja je uvijek dovodila u pitanje stereotipe i koja se nije libila u nastavi na više ili manje akademski način nominirati političke sadržaje, i to u doba kad je za tako nešto bila potrebna poprilična doza građanske hrabrosti.

Ono što bi danas i studentice i studenti početnih godina sociologije shvatili kao »politiku životnog stila« i eminentno političko ponašanje, sredina u kojoj je djelovao nije, međutim, tako razumljiva, nego je to ponašanje bila skloni pripisati blagoj osoboju ekscentričnosti. Isto tako, mnogim njegovim kolegicama i kolegama do danas nisu posve jasne namjere i akademska svrhovitost interdisciplinarnog studija amerikanistike, koji je u naponu akademske snage u čitavoj bivšoj Jugoslaviji prvi promovirao upravo profesor Bujas. Uspostava zasebne Katedre amerikanistike pri Odsjeku za anglistiku zagrebačkog Filozofskog fakulteta, na kojoj je — uz kolegije iz američke književnosti i drame — Željko Bujas predavao američki engleski, američko društvo i vodio seminar iz američke civilizacije, bila je naime tek uvod u ono što je — u institucionalnom smislu — najveći njegov doprinos povijesti zagrebačkog Sveučilišta: do danas nedovoljno shvaćeni i valorizirani interdisciplinarni studij amerikanistike u Dubrovniku, uz druge tečajeve pri Interuniverzitetskom centru možda nešto najbolje čime se u kasnim osamdesetim hrvatska znanost mogla predstaviti svijetu.

Pritom ne mislim na ukupne znanstvene rezultate studija, koji su se na koncu pokazali razmjerno skromnima, nego na model njegove organizacije koji i do danas ostaje primjerenim. Uz vlastito znanje i energiju, profesor Bujas u taj je studij investirao znanstveni ugled i organizacijske sposobnosti čitavog zagrebačkog Sveučilišta, te cjelokupni kultur-

no-povijesni kapital matične sredine, dobivajući zauzvrat akademski pogon atraktivan i važan daleko izvan njezinih okvira.

Profesor Bujas najprije je, uz pokretanje Katedre za amerikanistiku u Zagrebu, organizirao i nekoliko probnih dubrovačkih seminara američkih studija, na kojemu su uz zagrebačke angliste sudjelovali i zainteresirani profesionalci iz drugih sveučilišnih i nesveučilišnih disciplina i zanimanja, te amerikanisti s Indiana University i Kalifornijskog sveučilišta iz Los Angelesa (UCLA). Nakon što je stvorena kritična masa zainteresirane studentske populacije iz krug znanstveno-nastavnih privrženika zamisli, te donacijama Indiana University opremljena amerikanistička knjižnica, pri Centru za poslijediplomske studije Sveučilišta u Zagrebu u Dubrovniku je pokrenut i studij za stjecanje zvanja magistra amerikanistike. Uz magistrski rad, uvjet za postizanje tog akademskog stupnja bilo je pohađanje i polaganje najmanje osam kolegija iz područja koja su sezala od prava, ekonomije, političkih znanosti i sociologije, do lingvističkih i drugih klasično filoloških kolegija. Rad se odvijao u semestralnim dvotjednim sesijama, sa sudjelovanjem uglednih amerikanista iz inozemstva (Daniel Aron, Berndt Ostendorf, Paul Levine), te stručnjaka koji su se bavili amerikanističkim temama na raznim odsjecima zagrebačkog Sveučilišta i na drugim sveučilištima u ondašnjoj Jugoslaviji (najčešće na anglističkim odjelima sveučilišta u Ljubljani i Sarajevu).

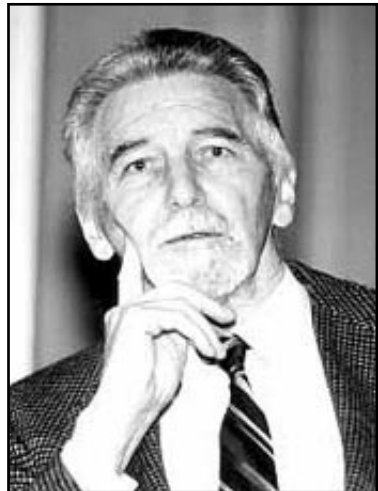
Enciklopedijski hrvatsko-engleski rječnik

Tako je u gradu Dubrovniku i na tradiciji zagrebačkog Sveučilišta, hrvatskoj i jugoslavenskoj studentskoj populaciji prvi put bio ponuden model studija koji se na nekim američkim koledžima naziva *liberal studies*, i to uz odgovarajuću znanstvenu razinu, za naše prilike neobično razvijen osjećaj identiteta osobite studentsko-profesorke zajednice, te adekvatno zastupljenu međunarodnu komponentu. Od tih akademskih društvenja i rada koji su omogućili i ondašnji propagandni interes američke vlade za istočnoeuropske zemlje i bivšu Jugoslaviju, te razina materijalnog standarda populacije koji je postojao u tzv. Markovićevo doba, profesor Bujas nije očekivao znanstvenu proizvodnju koja bi iz temelja izmijenila svjetsku amerikanisti-

ku. Upravo suprotno, nadao se da će interdisciplinarnost, slobodan izbor ponuđenih metodologija, te njihova inovativna primjena u raznim granama humanističkih i društvenih znanosti, u ovoj sredini stvoriti nove standarde, odnosno omogućiti joj približavanje međunarodnim standardima i izrastanje na novu znanstvenu razinu.

Trinaest godina nakon osnutka studija i neposredno nakon smrti profesora Bujasa, krajnji ishod je sljedeći: amerikanistička knjižnica u Dubrovniku uništena je bombardiranjem Interuniverzitetskog centra u Dubrovniku 6. prosinca 1991, studij je premješten u Zagreb gdje tavori u prilikama znatno skućenijima od nekadašnjih, a magistrsku diplomu stekao je tek malen broj nekadašnjih polaznika. Pokazalo se da inicijativnost, akademska spremna i nadarenost jednog čovjeka nisu dovoljni da bi se do kraja iznijela jedna zamisao i iz korijena promijenili standardi što ih u nekoj sredini nameće i izvanznanstveno okružje. No, usprkos tome, može se reći da su svi polaznici i polaznice studija, od onih koji su ga završili do onih koji su odustali u raznim trenucima burne prošlosti posljednjeg desetljeća, od svog akademskog rada s profesorom Bujasom neizmerno profitirali, i u osobnom smislu i u smislu prenošenja stečenih znanja i standarda rada u sredinu u kojoj djeluju.

Nitko tko je s profesorom Bujasom radio i tko je profesora Bujasa osobno poznao ne može zaboraviti njegovu spremnost za pomoć, njegovu toleranciju i razumijevanje drugih ljudi, kao ni njegovu u najboljem smislu riječi duboku nekonvencionalnost. Uspomena na ove njegove osobine pratit će nas i nakon njegove smrti, kao što nas je pratila i u posljednjem desetljeću, kad se u akademskom smislu posve povukao na svoj leksikografski otok i u svakom slobodnom trenutku radio na preko milijun ručno ispisanih leksikografskih kartica nastalih tijekom dugih godina osamljeničkog rada na enciklopedijskom hrvatsko-engleskom rječniku. Njegov izlazak iz tiska nažalost nije dočekao, kao što nije dočekao ni trenutak da se — nakon izlaska rječnika — posveti onome što je, po vlastitim riječima, u starijoj dobi jedino želio raditi: u svojim izlizanim trapericama i modroj vjetrovci sa simbolom UCLA šetati obalom Raba poslije kiše i s velikim interesom proučavati *kašete* koje je na žalo izbacilo jugo. ■

vezanih uz njegov zapravo introvertiran karakter i njemu primjereni nelagodu od javne izloženosti, do latentnog osjećaja o iznevjeravanju vlastite leksikografske i predavačke vokacije.

Osnivač amerikanistike

Politikom se, međutim, profesor Bujas bavio i znatno ranije, često na način koji njegova životna sredina nije ni shvaćala kao politiku. Napisi i novinske vijesti objavljene u povodu njegove smrti iznijele su niz podataka o njegovu leksikografskom i lingvističkom djelovanju, ali ne govore o njegovu osebnom predavačkom stilu i ne spominju ono što je smatrao svojim najvažnijim institucionalnim postignućima: osnivanju zasebne Katedre za amerikanistiku na Odsjeku za anglistiku Filozofskog fakulteta u Zagrebu i interdisciplinarnoga poslijediplomskog studija amerikanistike u Dubrovniku. I jedno i drugo bile bi eminentno političke činjenice.

Željko Bujas stupio je, naime, na akademsku scenu i dosegao akademsku zrelost u doba Hladnoga rata i sve razrađenijeg jugoslavenskog »trećeg puta« u blokovski podijeljenom svijetu, pa njegovo ponašanje i njegovu institucionalnu djelatnost valja interpretirati u tom kontekstu, u nekim nijansama već sada teško razumljivom mladim generacijama. Tek nam uspomene suvremenika ili neki zapisi pisaca naraštaja *krugovaša* mogu dočarati što

Knjižara Meandar

Opatovina 11, HR-10000 Zagreb
tel/fax: 01 4813323
e-mail: meandar@zg.tel.hr
<http://www.meandar.hr>
Najprodavanije knjige od 19. do 26. ožujka 1999.

fiction

1. Hanif Kureishi, *Intima*, Celeber (122,00 kn)
2. Hanif Kureishi, *Buddha iz predgrađa*, Meandar (160,00 kn, s popustom 120,00 kn)
3. Zvonimir Mrkonjić, *Vlati trave*, Meandar (60,00 kn, s popustom 42,00 kn)
4. Marguerite Yourcenar, *Alexis*, Zid-Sarajevo (97,60 kn, s popustom 68,63 kn)

5. Leonard Cohen, *Divni gubitnici*, Feral Tribune (122,00 kn, s popustom 100,00 kn)

non fiction

1. Boris Dežulović-Predrag Lucić: *Antologija suvremene hrvatske gluposti*, Feral Tribune (122,00 kn, s popustom 100,00 kn)
2. Ivan Supek: *Mene tekel fares*, Naklada MD — Nacional (97,60 kn, s popustom 80,00 kn)
3. Rastko Močnik, *Koliko fašizma*, Arkzin (79,30 kn)
4. Vesna Pusić, *Demokracije i diktature*, Durieux (85,60 kn)
5. Marina Gržinić: *U redu za virtualni krug*, Meandar (160,00 kn, s popustom 136,00 kn)

Knjižara Meandar osim na vlastita izdanja čitateljima *Zareza* omogućuje popust 10-30% na knjige, umjetničke kataloge i časopise

hrvatskih i bosanskih nakladnika: BOSANSKA KNJIGA, DEMETRA, DURIEUX, DRUŠTVO POVJESNIČARA UMJETNOSTI, FERAL TRIBUNE, FIDAS, FILOLOŠKO DRUŠTVO Filozofskog fakulteta Zagreb, GALERIJE GRADA Zagreba, HRVATSKA SVEUČILIŠNA NAKLADA, IRIDA, IZDANJA ANTIBARBARUS, IZDAVAČKI CENTAR RIJEKA, KLOVIĆEVI DVORI, KONZOR, KRIZAK, LUNAPARK, MARJAN EXPRESS, Međunarodni centar ITI, MH Dubrovnik, MH Osijek, MOZAIK KNJIGA, NAKLADA CID, NAKLADA MD, NAPRIJED, NOVA STVARNOST, POLITIČKA KULTURA, SARA 93, STARI GRAD, ŠKOLSKA KNJIGA, V. B. Z., ZAVOD ZA ZNANOST O KNJIŽEVNOSTI Filozofskog fakulteta u Zagrebu, ZID — Sarajevo, ZNANJE

KNJIŽARA MEANDAR — MJESTO VAŠE INTELEKTUALNE UTVJEHE

Koliko se puta kritičar književnih djela i sam iznenađeni kako svako novo čitanje nekog ranije znanog teksta, donosi brojna i uglavnom neočekivana iznenađenja. Poneka naoko bezazlena priča odjednom postaje povijesno svjedočanstvo, a neki, isprva posve privatni doživljaj i događaj postaje općevrijedna društvena činjenica. Nedavno smo Igor Mandić i ja predstavili u Društvu hrvatskih književnika drugo izdanje romana *Epitaf carskog gurmana* suvremenog pripovjedača Veljka Barbierija koje je u međuvremenu doživjelo i tri izdanja i to u najpopularnijoj njemačkoj džepnoj biblioteci te se ne može reći da nam nije svijetom pronijelo slavu, a da je pak, posve naravno, u nas ostalo i nadalje nepoznato i nepročitano. Možda bi priča o drevnom Rimljaninu koji je obožavao jesti hranu spravlenu po posebnim kuharskim receptima bila samo bizarna da se u svakoj priči fantazija nehotice i nesvjesno ne splete s brojnim nitima koje tvore životno tkivo. A tek kada te niti pokušavamo raplesti biva jasno da smo uhvaćeni u mrežu značenja koja nam više ne dopuštaju da budemo samo puki čitatelji.

Prije raspada

Prije šesnaestak godina, dakle u vrijeme kada su bivšu Jugoslaviju potresale prve nestašice, kada su samoupravljači počinjali shvaćati da se u bolju budućnost može stići tek ukoliko posjedujete bonove za benzin koje nam je podarila Milka Planinc, kada je postalo jasno da se časkanje uz kavu u kafićima može isto tako zamijeniti čakulanjem u redu u kojem su poklonici kave stajali da bi je mogli kupiti dvadeset dekgrama, kada su preko noći nestale brojne reklame za najrazli-

čitije deterđente jer je na putu u blagodati besklasnog društva odjednom bila posve dovoljna reklama ako vam netko dojavio da je čarobni bijeli prašak stigao u trgovinu, pojavila se ova knjiga i po svemu sudeći nimalo ravnodušna prema spomenutim činjenicama. U knjižarama se knjiga pojavila nešto kasnije, tj. početkom sljedeće, čuvene orwelloske 1984. godine, pa je i to znakovita činjenica. U ozračju koje je prethodilo raspadu jednog globalnog i lokalnog totalitarnog ustroja svijeta Barbieri piše roman u kojem stapa nekoliko književnih modela da bi iskazao svoj stav prema zbirci koja bijaše svjetska, ali ništa manje i hrvatska. Kao vješt i dobar pisac, a ništa manje i znalac u *kužini*, kao suvremenik onog doba nije čitao samo kuharske recepte i uvode u *političke kulinje*, nego je Kafku ne samo pročitao nego i svakodnevno proživljavao i preživljavao i to prema djelu o kome pišem činio utaman.

Ljubav prema mudrim knjigama, ali i kuhinji, te njenim javnim vrlinama i tajnim porocima povela ga je i do čuvene *De re coquinaria* Rimljanina Gaviusa Apiciusa čiji su se napatci za kuhanje u raznim prijepisima sačuvali do danas i tako su dostupni ne samo onima koji uživaju u vrlinama klasične grčke i rimske

književnosti, već i onima koji su vjerovali da se putem pisane riječi kroz vrijeme i prostor mogu prenositi misli filozofa, svjedočanstva povjesničara i emocije iskazane u klasičnim formama i metrima, ali ne samo one nego i svekolika duhovna i materijalna iskustva i spoznaje. Među djela takve naravi pripada i spomenuti priručnik za kuhanje koji je Barbieri kao vrsni kuhač prošio da bi vidio kakve su to delicije spravljali rimski kuhari i što se to

učinio Sokrat, nego si je dao spraviti *medenog pržoprasca s mlincima* ili *porcellum tractomelium* na poseban način, ali ne zapisavši recepturu.

Umjetnik u jelu

Knjiga koja je pred nama dvostruki je epitaf. Epitaf hrani dostojnoj štovanja, i epitaf ljudskoj individualnosti. Prvi je sročeno u vrijeme dominacije *brze hrane* koja navjećuje kometsko približavanje sudnjeg dana, a drugi posljednjim trzajima privatnosti u ovo doba koje razgolićuje svaku privatnost.

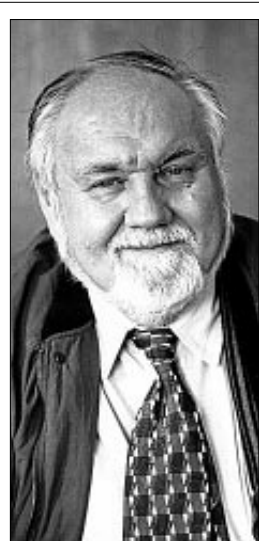
Pred nama je dnevnik gubitka slobode i jedna osobna agenda kako se stječe odvažnost da se brani pravo na sebe, a to znači i na vrline i na poroke, koje uostalom nikada ne određujemo mi nego uvijek drugi. *Epitaf carskog gurmana* je spomen-slovo naoko simbolično, naoko u alegorijskom slogu sročeno, jer kako se o slobodi može na različite načine pisati, očito se i sloboda može živjeti drukčije no što se to obično misli, preporuča i, na kraju, dozvoljava...

Zato Barbieri mijenja perspektivu. Njegovu junaku ne oduzimlju pravo da jede, njemu osporavaju da se hrani bolje i drukčije. Spoj nadahnuća je neobičan. Rimski jelostrasnik, nešto pučkiji, ali i rafiniraniji Lukul,

danas nama znan tek po apokrifnim kuharskim receptima, uzor je Barbierijevu književnom junaku. On ne jede da živi, nisam siguran da je njegova prava deviza *živim da bib jeo*; čini mi se da ga najpotpunije određuje stav *živim da bib si spravljao jela* koja su dobra ne samo zbog toga što su ukusna, nego i zato jer je različita od hrane koju vare drugi.

Isprva pod paskom, biva uskoro osuđen na konzumiranje orveloske, od države programirane i u konzerve sortirane hrane ali presuda je zapravo izrečena na smrt. Barbierijev junak ne želi biti Kafkin umjetnik u gladovanju i on se odlučuje za smrt kakvu si je *priuštio* njegov daleki uzor Apicije: priprema si predvno jelo kojim će se otrovati. I dok Kafka ostvaruje egzistencijalnu tjeskobu tako da u krivici njegova junaka ništa nije izvjesno, Barbieriju je odmah jasno da nije žrtva pohlepe, nego zapravo rafinmana i urođene potrebe da živi, odnosno da se hrani na svoj vlastiti način. Odluka je neopoziva i on si sprema epitaf u tanjuru, sročeno u slogu Apicijevih receptata.

Zavrtime: svatko može biti kuhar svoje sreće, a da ta sreća ne mora biti lažna, pobrinuo se i ovaj put autor. Naime, Veljko Barbieri je uz predstavljanje knjige pripremio u restoranu DHK osam Apicijevih specijaliteta, pa i onaj koji je rimskog hedonista i skeptika odveo u smrt, doduše izostavivši ovom prigodom neke od kobnih sastojaka. Ako se osamdesetih godina još na kranjčevićevsko-kafkijanski način sanjalo o slobodi, u doba ove naše krize u kojoj su mnogi prekoračili prag bijede, možda je perversno sanjati na apicijevski način, ali u snove ne treba mijesati prste. ☒

Donat, bič božji Oblizati prste od snova

Medeni pržoprasac s mlincima
odnio je recept sa sobom u grob

Branimir Donat

Svatko može biti kuhar svoje sreće

serviralo na lukulskim gozbama, odnosno da li je sve ono što je u Petronijevoj Trimalhionovoj gozbi opisano, doista bilo moguće.

Znajući usput i legendu da se dotični Gavius Apicius otrovao od straha da više neće moći živjeti dalje na isto tako velikoj nozi, spravio si je božansko jelo koje ga je omamilo i odnijelo na valovima ugođe u smrt. Nije popio čašicu kukute, kao što je to

Dina Puhovski/Agata Juniku

Filharmonija, Lisinski

Na programu tradicionalnoga uskrsnog koncerta Zagrebačke filharmonije ove je godine *Stabat mater* Giacoma Rossinija za orkestar zbor i soliste. Filharmonijom, Akademskim zborom *Ivan Goran Kovačić* i domaćim solistima Tamarom

Felbinger, Nedom Martić i Zrinkom Sočom te njemačkim gostom Marcelom Roscom prvoga travnja iz poznatih razloga neće ravnati najavljeni Alexander Rahbari, već slovački dirigent Robert Stankovsky. Uskrsnu stanku koja slijedi prekinut će glasovirski duo Martha Argerich-Alexandre Rabinovitch, koji će u Lisinskom na koncertu iz ciklusa *Svijet glazbe* 6. travnja svirati

Messiaena, Schumanna i Mozarta. Koncertna agencija *Aplauz* 7. travnja u Lisinski dovodi Akademsku kapelu Mihail Ivanovič Glinka iz Sankt Petersburga, koja će pod ravnanjem Vladislava Černušenka izvoditi liturgijsku glazbu ruskih skladatelja te *Hrvatsku misu* Borisa Papandopula. *Lisinski* subotom 10. travnja ugošćuje sestre Güher i Süher Pekinel, još jedan

glasovirski duo, koji će izvesti istu Mozartovu sonatu (KV 448 za dva klavira) kao i duo Argerich-Rabinovitch četiri dana prije, te Saint-Saënsa, Lutoslawskog, Johanna Christiana Bacha, Debussyja, Granadosa i Infantea. Istoga dana, 10. travnja u Preporodnoj dvorani Narodnog doma u Opatičkoj ulici nastupa Trio Orlando (Vladimir Krpan, Tonko Ninić, Andrej Petrač) izvođači Matza, Beethovena i Fanny Hensel-Mendelssohn.

mogla realizirati. Najznačajnija redateljska intervencije Ivica Boban sastoji se u tome što je dramu pokušala dokumentirati, to jest obogatiti ju autentičnim materijalom. Alminu mamu i kćer igra Ivana Boban, a uloge brojnim muškaraca u Alminom životu podijelili su Božidar Boban i Mladen Vulić. Sama Alma Mahler je, naravno, Alma Prica. Svečana praizvedba zakazana je za 13. travnja.

Alma Mahler

Gospoda Ivica Boban u Teatru ITD upravo dovršava predstavu *Ljubavi Alme Mahler* koju režira prema istoimenoj drami Maje Gregl. Zbog činjenica da je bila supruga ili ljubavnica desetaka slavni muškaraca, kao što su primjerice Gustav Mahler, Oscar Kokoschka ili Gustav Klimt, Alma Mahler slovi za »žderačicu muškaraca iz doba secesije«. Suprotno ovoj populističkoj sintagmi, Maja Gregl je, međutim, u svojoj drami prikazuje kao ženu čiji život bitno određuje nerazmjer između vremena u kojemu je živjela i njezine individualne (pa tako i umjetničke) potrebe koje u Beču toga doba, kao žena, nije

Mejerhold

Atraktivna kazališna sezona u Cankarjevom domu nastavlja se gostovanjem *Centra Mejerhold* iz Moskve. Od 13. do 16. travnja umjetnički direktor *Centra* Valerij Fokin u jednoj će ljubljanskoj industrijskoj sali prikazati svoju predstavu *Preobrazba*. Kafka mu je, tvrdi, poslužio samo kao ishodište. Njegove predstave, kažu oni koji su ih gledali, odlikuju se sjajnim umjetničkim razmišljanjima i istančanom psihološkom analizom. On sam pak, tvrdi sljedeće: »Kazalište djeluje najsilovitije kada nestvarno postaje stvarno.« ☒

Ukratko

Časopisi

Hrvatski filmski ljetopis, br. 16/1998, HDFK/Hrvatska kinoteka/HFS

Nikola Gledić

Novi broj *Hrvatskog filmskog ljetopisa* donosi iznimno zanimljiv blok posvećen nedavno preminulom redatelju, snimatelju i profesoru Nikoli Tanhoferu. Uz Škrabalov vrlo primjeren biografski tekst možemo pročitati sjajan posljednji Tanhoferov napis, *Knjiga snimanja iz 1945. ili kako sam prvi put omirisao barut*, te do sada neobjavljenu uputu za snimanje u ratnim uvjetima, *Profesija-ratni snimatelj*, potresan dokument ne tako davnog vremena. Ovaj vrijedan časopis planski prati kulturnu politiku u Hrvatskoj, pa Hrvoje Turković obrađuje problem nacionalne pripadnosti filma, potaknut slučajem Grličeva *U raljama života*.

Diana Nenadić piše o 30. reviji hrvatskoga filmskog stvaralaštva, a Sanja Muzaferija o funkcijama *campa* u slučajevima filmova *Plan 9 iz svemira* Eda Wooda i *Ed Wood* Tima Burtona. U podtekstu te studije, poglavlja Mizaferijina magisterija, nalazi se temeljna teza o demokratskim potencijalima *campa*, sredstva ukidanja dominantnih (a k tome i lažnih) društvenih vrijednosti. Pišući o hrvatskim filmskim premijerama Damir Radić se (opet) nije ustru-

čavao ići protiv dominantne struje u hrvatskoj kritici, dok Rada Šešić piše o Danima hrvatskoga filma u Rotterdamu.

U bloku studija i istraživanja osobito su zanimljivi napis Bruna Kragića o likovima i idejama u filmu *Lawrence od Arabije* Davida Leena te studija Silvestara Kolbasa *Neograničena moć usmjerenog svjetla*, dok su ostale teme ekrani-zacija Gjalskijeva *Notturna*, filmska glazba Ivana Brkanovića, hrvatskog-bugarske filmske veze, te tehnologija rasvjete, a ne treba zaboraviti ni četvrti dio Majcenove opsežne studije *Hrvatski obrasovni film*. I u ovom broju Majcen ispisuje kroniku filmskih zbivanja, a Igor Tomljanović uređuje blok recenzija kino repertoara i video izdanja.

Moveast, br. 4, 1997-1998. (Mađarski filmski institut, filmski mjesecnik *Kino*, Sofia, Narodni filmski arhiv, Prag, Slovački filmski institut, Hrvatska kinoteka...)

Nikica Gilić

Preovremena međunarodna publikacija *Moveast* od svega je četvrtog broja dijelom i hrvatski proizvod, a kako njezini izvođači i suradnici govore različite jezike, nije čudno da je engleski izabran kao posredni. Tekst Hrvoja Turkovića o meta-komunikacijskim funkcijama stilskih odstupanja nalazi se na prvom mjestu, a u stopu ga prati napis Tadeusza Miczke o poljskim filmovima nastalim pod raznim ideološkim pritiscima (1945-1995). Većina se priloga zapravo bavi kinematografijama s

područja na kojemu je ne tako davno carevao komunizam, pa Madar Erzsi Báthory piše o zabranjenim i propisanim filmovima u Rumunjskoj, Irina Zubavina o biblijskim i mitološkim strukturama u ukrajinskoj kinematografiji, a Zdenko Vrdlovec o *Plesu na kiši* Boštjana Hladnika. Zanimljiv je i blok o filmu *Lepa sela lepo gore* Srdana Dragojevića, a kad smo već kod tekstova poteklih iz susjedne nam treće Jugoslavije, valja pripomenuti kako Dinko Tucaković u članku o vezama Jugoslavije i svijeta, doduše, ne dosiže maksimum negiranja nesrpskih nacionalnih kultura, ali neupućenu čitatelju stvara priličnu zbrku oko toga što je srpski, a što jugoslavenski film. Prisvajanje kompletne baštine prijašnjih Jugoslavija sasvim je na tom tragu.

Izrečena zamjerka nikog ne bi trebala spriječiti u pokušaju nabavke časopisa *Moveast* (u ovoj rečenici naglasak je na riječi *pokušaj*), a ostale su mu teme *Tako samo došao* Miklósa Jancsóa, mađarski sineasti u Brazilu, *Face off* Johna Wooa (tom se vjerojatno niste nadali), te efemernot filmskih festivala.

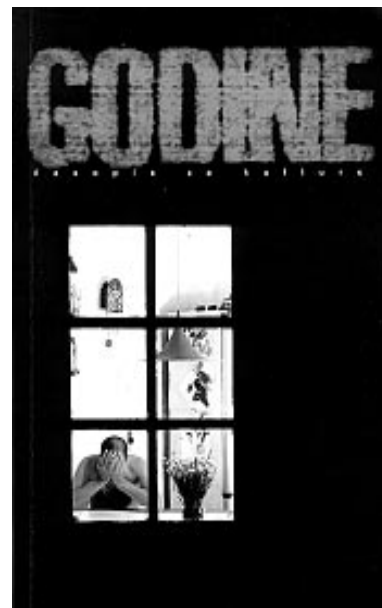
Bulletin, Hrvatski filmski savez, broj 24, godina VI., zima 1998.

Nikica Gilić

Riječ *bulletin* asocira na neugledne fotokopirane stranice zanimljive samo najužem krugu kojemu je namijenjen, no ovaj je *Bulletin* ispaio iz sasvim drugoga filma. Za hrvatski filmski savez, krovnu udruhu naših

neprofесиjskih filmša (koje smo prije zvali amaterima baš kao što su u SAD-u Afričke Amerikance prije zvali Crncima), ovu tiskovinu uređuje filmski povjesničar Vjekoslav Majcen, a u uređivanju i pisanju sudjeluje i elita naše filmoveologije, i filmske publicistike. Blok o 30. Reviji hrvatskoga filmskog i videostvaralaštva ispisuju tako Ante Peterlić i Petar Krelja, dok Dario Marković piše o 3. Festivalu novoga filma i videa. U ovom broju možemo naći i prvi dio male povijesti hrvatskoga eksperimentalnog filma iz pera Hrvoja Turkovića, Majcen je sastavio kronologiju zbivanja u tome rodu, a klasični autor Mihovil Pensini daje osobno viđenje iste teme.

Ivan Paić nas obavješćuje o paketu britanskog ženskog filma, mladi (a već renomirani) autor Danijel Šuljić piše o 22. Internacionalnom festivalu animiranog filma održanu u Espihnu (Portugal), a Duško Popović o životu Zene Kalogjere, poznate organizatorice dječjega filmskog stvaralaštva... Zanimljivih napisa u ovoj nevelikoj tiskovini ima još, no već je iz pobrojanih tema jasno kako je riječ o časopisu zanimljivu i široj filmoljubnoj publici.

Godine, časopis za kulturu, broj 15/16, Sveučilište u Zagrebu, Studentski centar u Zagrebu, Zagreb, 1998.

Dragan Koruga

Nakon duže stanke je nastavljen projekt časopisa *Godine*. Novi broj, ispod kojeg se potpisalo novo uredniš-

tvo, odjeven je u pristojno i moderno grafičko ruho i pod geslom »Osjećate li strah godina?« uputio se u avanturu reanimacije studentskoga, ponajprije kulturnog života. No, rezultat je, nažalost, tek osrednja tiskovina za koju je teško vjerovati da bi mogla ispuniti očekivanja populacije kojoj se obraća.

Unatoč lošem općem dojmu vrijedi istaknuti nekoliko priloga. Prije svih tu je interesantan esej Gordana Ravančića *Prostitucija u srednjovjekovnom Dubrovniku*. Iako su spoznaje do kojih autor dolazi uglavnom općenite naravi, lijepo je znati da su i naši vrlo stari muževi u predahu između mnogobrojnih općekorisnih i divljenja vrijednih aktivnosti znali iskoristiti i koji trenutak dokolice ne bi li svoj teško stečeni kapital (onaj dio koji im je ostao nakon što platiše namet tuđinu) uložili u razvratnije i manje svete svrhe. Među boljim tekstovima svakako su prijevodi proze Irvinea Welsha i Evguenije Anichtchenko koje preporučamo sladokoscima. Manje izbirljivi bi se mogli zalestiti glom u jagode i upustiti se u poduhvat iščitavanja proze neko-licine hrvatskih autora, većinom početnika, no trud se neće isplatiti. Međutim, i to bi bilo bolje od čitanja eseja pod primamljivim naslovom *Tramvaji su odlazili u svojoj profinjnosti* koji se bavi pitanjem smisla u suvremenoj hrvatskoj poeziji. Autorice Danijela Šavrljuga i Dea Vidović smatraju da je rečena poezija besmislena, ali argumentacija je teže najblaže rečeno štura, ne znamo ni što ulazi u korpus te poezije ni što bi trebao biti njezin smisao kao takve, a ponajmanje kako su naše kritičarke (primjeri bi pomogli) došle do tog zaključka. Uz to primjećuje se i određena rezerviranost prema našem vremenu (»dehumaniziranost«, »kriza suvremene civilizacije« i slične fraze) u kojem se nalaze uzroci za sadašnje, tragično stanje. Baš! Na kraju i ono najmanje bitno, temat broja posvećen problemima Studentskog centra. Riječ je o raznorodnim tekstovima koje se bave najrazličitijim aspektima toga problema, ali uglavnom ne donose ništa novo osim iskustava iz drugih zemalja. A i bez njih smo znali da je sveučilišni život negdje drugdje.

Na dave

Sabina Sabolović/Agata Juniku

Soros tribine

Krajem ožujka Institut Otvoreno društvo Hrvatska krenuo je s novim ciklusom tribina četvrtkom na temu domaćega umjetničkog video filma, to jest njegovih reprezentativnih autora.

Do sada je Hrvoje Turković predstavio Breda Beban i Gorana Trbuljaka. 8. travnja na redu je Ladislav Galeta, a tjedan dana kasnije Simon Bogojević. Cijeli ciklus pripremljen je u suradnji s Hrvatskim filmskim savezom.

Tribine — ostalo

Hrvatska udruga društveno humanističkih znanosti za 7.

travnja priprema predavanje-prezentaciju *Europske studije*. Riječ je o postdiplomskim studijima što se otvaraju na Fakultetu političkih znanosti. Adresa: Novinarski dom. Početak: 19 sati.

10. travnja, u svojim prostorijama na Iblеровom trgu, SDP organizira jednu posve aktualno tematiziranu raspravu. Govorit će se o sveučilištima i znanosti u Hrvatskoj.

Izložba

Polovicom travnja u Umjetničkom paviljonu spremaju retrospektivnu izložbu slikarice Nevenke Tomašević Đorđević. Dvadesetih se godina

školovala u Zagrebu kod Ljube Babića, a zatim je u Berlinu, Italiji i Francuskoj. U prvoj fazi je slikala pejzaže i mrtve prirode, a zatim se počela zanimati arhitektonskim motivima iz Dalmacije. Nakon Drugoga svjetskog rata zanimala se motivom jedrenjaka. U njezinu slikarstvu ima ekspresionističkih naznaka, a ostala je vjerna uravnoteženoj figuralici.

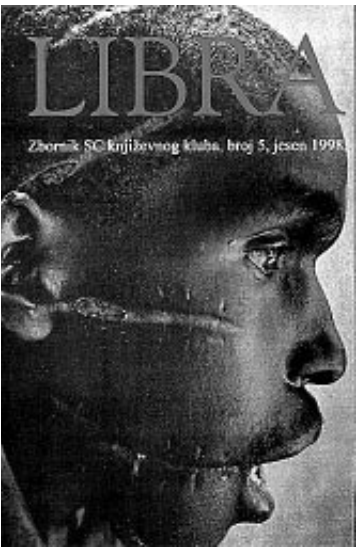
Male promjene

Male promjene — tema su četvrtog međunarodnog urbanističkog seminara *Okviri metropole* koji će se održavati od 7. do 10. travnja u ZKM-u. Zadaća radionica koje će

pohadati studenti i mladi arhitekti jest da *istraže mogućnosti i predlože projekte preobrazbe anonimnih prostora u mjesta važna za lokalnu zajednicu, ali i grad u cjelini*. Mentori radionica ove će godine biti stručnjaci različitih disciplina pa će se tu, osim arhitekata, naći primjerice Boris Ljubičić, Dalibor Martinis i Rene Medvešek. Voditelj radionica je, kao i svake godine, Vedran Mimica s Berlach instituta u Amsterdamu. Radovi sudionika će biti predstavljeni putem izložbe, multimedijskih prezentacija i razgovora koje će pak poticati gosti-kritičari Darko Fritz, Bojan Radonić, Goran Rako, Hrvoje Njirić, Saša Randić i Andrew Yeomen. Kao gosti-predavači pozvani su:

arhitekt Elia Zenghelis (Bruxelles), umjetnik koji djeluje u javnom prostoru Douglas Adams (New York/Boston) te konceptualni umjetnici Braco Dimitrijević (Pariz) i Silvia Kolbowski (New York).

Tema *Male promjene* zamišljena je kao sustav intervencija na 58 lokacija u svim dijelovima grada i rukovodi se načelima *malog budžeta i maksimalnog učinka*. Ugodno je da ćemo u arhitekturi napokon pričati o nečem pozitivnom. S obzirom na to kako stvari izgledaju na većini velikih tj. viših razina, možda i nije zgorega da se napokon krene i napravi nešto. Pa makar *to nešto* bilo malo. ☐

Libra, Zbornik SC književnog kluba, broj 5, jesen 1998, Sveučilište u Zagrebu, Studentski centar u Zagrebu, Zagreb

Dragan Koruga

Zbornik *Libra* u kompletno promijenjenoj uredničkoj postavi nastavlja tradiciju donošenja uglavnom praktičnih uradaka najmlađeg naraštaja hrvatske književnosti. U bloku *Simulator* poeziju objavljuju Saša Najrajter, Lana Derkač, Vojin Pašić i Sanjin Sorel. Potonji nam predstavlja izvadak iz svojih *Apokalipsi* u kojoj se na sebi svojstven kvazieruditivan način poigrava s preokupacijama postmodernog uma i, ponajviše, s dobro poznatim Klaićevim rječnikom, ali sve to skupa ostavlja dobar, reklo bi se, iznenađujuće dobar dojam, posebno uspoređujući se s poezijom ostalih spomenutih autora. U istom bloku prozu objavljuju Andrea Pisac, Tomislav Prgommet i opet Vojin Pašić.

Blok *Osječke književne devedesete* donosi radove Nenada Rizvanovića, Jelene Gordane Zloić, Romea Mihaljevića i Marijane Radmilović koji, kako kaže priređivač Igor Gajin, »pored kava, razgovaranja i ostalih sadržaja svakodnevice dijele i književnu perspektivu.« Taj kratak pregled poslužit će između ostalog tome da metropoli podsjeti da se i u provinciji piše zanimljiva književnost.

U *Portretu umjetnika* u kasnoj mladosti predstavljaju se Krešimir Pintarić, Tarik Kulenović i Dalibor Šimpraga iako za ovog posljednjeg to tek treba utvrditi. Naime, taj autor koji već godinama slovi kao ovlašten predstavnik izvjesnog Andreja Puplina (poznatog po sada već famoznoj *Kavici*) odlučio je napraviti »intervju« s tim svojim najpoznatijim klijentom. Rezultat je košmar, nered, ali i sjajan komadić proze koji virtuozno balansira na rubu fikcionalnosti, a Šimpragin se alter ego pojavljuje kao ličnost koja zasluži romaneksku elaboraciju.

To je uglavnom (uz zanimljivu kritiku Pynchonove *Dražbe predmeta 49* koju potpisuje Sven Cvek) sve što vrijedi zabilježiti o ovom broju *Libre*. No i to je dovoljno za dobar dojam. Juniorska reprezentacija najavljuje da će se i u sljedećem tisućljeću pisati dobra književnost. ☐

Srdan Rahelić, Sabina Sabolović, Gioia-Ana Ulrich

Francuska

Meteorska zvijezda

Deseti festival *Teatar u kinu* posvećen je trima autorima, Jeanu Genetu, Bernard-Marie Koltèsu i Patricu Chéreauu, trima osobama povezanim s pozornicom i ekranom. Na programu su tako i filmovi koji su u neku ruku postali već klasici, Fassbinderov *Querelle* snimljen po Genetovom romanu te njegov film *Ljubavni pjev* (*Chant d'amour*), mnogobrojni Chéreauovi filmovi snimljeni prema Koltèsovim komadima, ali i novija Chéreauova djela. No poseban će *bommage* biti priređen Bernard-Marie Koltèsu, pa će biti prikazan velik broj njegovih filmova, ali i predstava, a prvi put će se prikazati Koltèsov film *Izgubljena noć* (*La nuit perdue*), snimljen 1970. godine. Bernard-

Marie Koltès, meteorska zvijezda moderne francuske kazališne scene, i deset godina nakon smrti (15. travnja 1989. u četrdeset prvoj godini života) sve se više igra, čita i proučava, ne samo u Francuskoj. Novost je da je njegov komad *Zapadno pristanište* (*Quai ouest*) koji je ove sezone na programu i u zagrebačkom Gavelli, već uvršten u program francuske državne mature, pa se i time određuje modernost i radikalnost njegovih najvećih kazališnih komada koji osobito pogadaju mladu generaciju, iako po nekima Koltès već postaje klasik francuskog teatra. Valja reći da se njegove predstave već izvode u četrdesetak zemalja, a prevedene su na tridesetak jezika. (S. R.)

Umro Jean Guilton

Francuski teolog, filozof i romanopisac Jean Guilton umro je 21. ožujka u Parizu u dobi od devedeset osam godina. Predavao je na Sorbonni, na Katedri za povijest filozofije, a autor je brojnih knjiga: *Pascal i Leibnitz*, *Isusov problem* (*Le problème de Jésus*), *Crkva i laici* (*L'église et les laïcs*), *Les pouvoirs mystérieux de la foi* (*Tajanstvene moći vjere*), *Une recherche de Dieu* (*Traganje za Bogom*), *Ultima Verba*. Godine 1961. bio je izabran u Francusku akademiju. (S. R.)

Italija

Prva europska komercijalna televizija

Talijanska kompanija Mediaset medijskog magnata Silvija Berlusconi i njemački izdavač Kirch ujedinili su se i dogovorili u Milanu oko početka pripreme za prvu europsku komercijalnu televiziju u koju će biti uloženo 191,7 milijuna eura (oko 1,34 milijardi kuna). Buduća televizija imat će oko dvjesto milijuna potencijalnih gledatelja, a namjera joj je razvijati propagandu, te proizvodnju i distribuciju programa na europskoj razini. Nije objavljeno na kojem će se jeziku emitirati program ove televizije. (S. R.)

Njemačka

Otvoren Goetheov grob

Po pisanju Frankfurter Allgemeine Zeitunga grob njemačkog pisca Johanna Wolfganga Goethea, koji se nalazi u Weimaru, otvoren je u doba DDR-a (1970) kako bi se pokušali konzervirati piščevi ostaci, pri čemu je oštećen kostur. O tome događaju pronađena je dokumentacija u Goethe Nationalmuseumu, kao i snimka čitave operacije. Inače, ove se godine (28. kolovoza) slavi dvjesto pedeseta godišnjica Goetheove smrti. (S. R.)

Međunarodna kazališna akademija — *Rubr* od 1. srpnja do 1. kolovoza 1999. u Bochumu organizira tečajeve glume, režije, dramskog pisanja, svjetla i scenografije, kazališne glazbe i plesa, a obuhvaća predavanja i predstave. Na tečajevima predaju stručnjaci svjetskog glasa, a pozvani su i gosti predavači da održe predavanja iz najrazličitijih disciplina kao što su povijest, fotografija, novinarstvo, sociologija, ekonomija itd. Informacije: redakcija *Frakcije*, Hebrangova 21, 10000 Zagreb, telefon i fax: (01) 48 56 455. (S. R.)

U svijetu hašiša

Magično poslijepodne, Schloßpark-Theater, *Magic Afternoon*, Berlin-Steglitz, ožujak/travanj 1999.

Heribert Sasse inscenirao je *Magično poslijepodne*, nekada vrlo osporavanu jednočinku autora Wolfganga Bauera, koja nam donosi duh šezdesetih godina. Pasivno življenje u maglovitom svijetu hašiša izmiče brutalnome nasilju, no naposljetku završava tragičnom smrću. *Magično poslijepodne* prikazuje se u berlinskoj kazalištu *Schloßpark* u ožujku i travnju. (G.-A. U.)

Slovenija

Implozija medija

U ljubljanskoj *Galeriji Škuc* mlada zagrebačka kustosica Ana Dević predstavlja do 25. travnja troje hrvatskih autora: Sanju Iveković, Kristinu Leko i Tomu Savića Gecana. Dok je Sanja Iveković svojim radom i sudjelovala u razvijanju *nove umjetničke prakse*, dvoje mladih autora pripadaju

generaciji koja se može povezati uz ovaj umjetnički pravac sedamdesetih i novo realiziranje umjetničkog djela uz primjene novih medija, socijalni angažman i alternativne metode izlaganja te uopće poimanja prostora. U izloženim radovima vidimo modificirane neke od tih elemenata: Kristina Leko radi zvučnu instalaciju *When exchange tends to its maximum then it approximates zero*, Tomo Savić Gecan se predstavlja Internet instalacijom koju možete vidjeti na adresi <http://blind.date.ljudmila.org>, a Sanja

Iveković akcijom i videom *Granične vidljivosti* koji se bave svakodnevicom tajne i anonimne ženske kuće. Njihov susret Ana Dević objašnjava u katalogu izložbe: »Unutar procesa imploracije medija — kako Baudrillard naziva specifično zasićenje suvremenog društva (kompjutorizacija, potrošački imperativi, kibernetička logika), informacijama se više ne proizvodi smisao, niti je njima moguće uspostaviti komunikaciju, već se jedinom mogućom varijantom čini inscenirana komunikacija.« Recentni radovi troje hrvatskih suvremenih umjetnika različito su oblikovani primjeri inscenirane komunikacije. Iako, jasno strukturirani, njihovi su radovi otvoreni slučajnosti, sami za sebe ne funkcioniraju bez interakcije i participacije sudionika. Tako je komunikacija koju iniciraju rizična i nepredvidljiva, ona postaje neizvjestan *sastanak naslijepo*. (S. S.)

Austrija

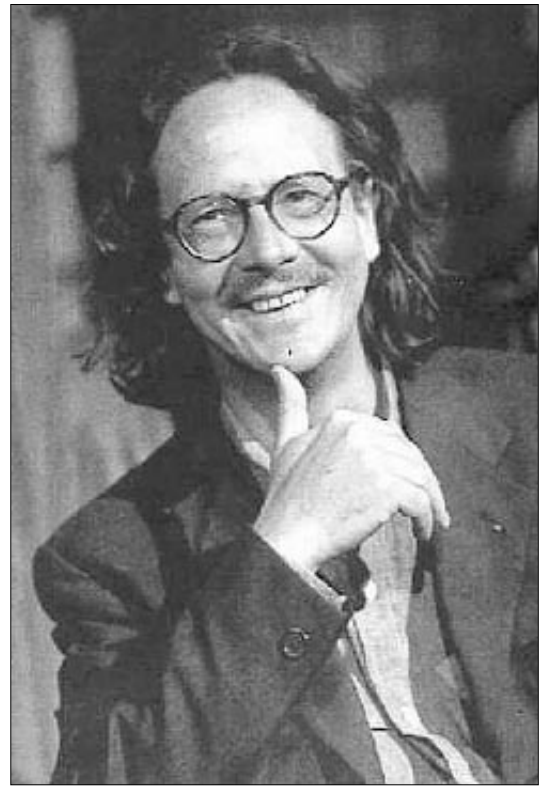
Kubinove grafike

Tmurne vizije, Landesgalerie, Linz, Alfred Kubin, od 25. ožujka do 6. lipnja 1999.

U Linzu su predstavljene litografije Alfreda Kubina (1877-1959), kojega neki nazivaju austrijskim Goyom. Mučen životnim strahovima austrijski se umjetnik suprotstavio smrti i morama. Nastale su izvrsne grafike ispunjene demonskim bajkovitim bićima. Kubin u nadrealističkoj maniri stapa fikciju i zbilju. Na koncu uvijek vreba personificirana smrt. Kubinove su litografije u Linzu izložene do 6. lipnja. Od 5. svibnja do 4. srpnja izložba će biti otvorena u Münchenu. (G.-A. U.)

Handke i dalje za Srbiju

Austrijski književnik Peter Handke, koji živi u Parizu, a potječe iz Slovenije, već je odavno poznat kao veliki prijatelj Srba. U veljači se, nakon prekinutih pregovora u Rambilletu, ponovno zauzeo za Srbiju te je srpskoj televiziji, koju političari i novinari sa zapada nazivaju *propagandnom mašinom nedemokratskoga režima*, priopćio kako mu je mjesto u Srbiji, ako je NATO zločinci

bombardiraju (je li već otišao onamo nije još poznato). Handke je odbio razgovore sa zapadnim televizijskim postajama, a svoju je izjavu za srbijansku TV objasnio kao šalu. »Ono što su Srbi u ovih osam godina prošli, nije pretrpeo niti jedan narod u Europi«, izjavio je autor i time dotaknuo u Srbiji proširen osjećaj izabranoga naroda, koji nije shvaćen i koji ostali svijet nepravedno optužuje. *Patnje srpskoga naroda* čak je postavio iznad katastrofe židovskoga naroda. U njemačkim se medijima oštro kritizirala Handkeova izjava, novine su vrjele komentarima, a austrijski list *Die Presse* kao psihijatra mu je preporučio Radovana Karadžića. Liberalne novine *Der Standard* zaključile su kako se pjesnik isključio iz područja humanoga mišljenja te kako se može najaviti konačan gubitak mislioca Handkea.

Svoje je osobno viđenje situacije Handke sada prikazao u knjizi *Vožnja u monoksilu ili Komad za film o ratu* (*Die Fahrt im Einbaum oder Das Stück zum Film vom Krieg*), koja će se početkom svibnja pojaviti u nakladi *Subrkamp*. U međuvremenu su u bečkom *Burgtheatru* već započele pripreme za insceniranje kazališne predstave po Handkeovoj novoj knjizi u režiji oštrog Clausa Peymannna. Claus navodno prije praizvedbe 9. lipnja namjerava sa cijelim ansamblom otputovati *binous* — na informativni put u Srbiju. (G.-A. U.)

Velika Britanija

Kraljevska opera dobila Pappana

U Londonu rođeni dirigent Antonio Pappano proglašen je novim muzičkim ravnateljem Kraljevske opere u Londonu. Ovom se odlukom obustavlja potraga za jednim jedinim ravnateljem Kraljevske operne kuće koja je dom Kraljevskom baletu i Kraljevskoj operi. Pappano će 2002. godine preuzeti funkciju od Bernarda Haitinka, sadašnjega ravnatelja Kraljevske opere. Antonio Pappano trenutno je muzički ravnatelj opere *Theatre Royal de la Monnaie* u Bruxellesu, a svoje će umjetničko vodstvo dijeliti sa Sirom Anthonijem Dowellom, ravnateljem Kraljevskoga baleta. (G.-A. U.) ☐

slike vremena

predstavljamo fotografe

Boris Cvjetanović rođen je 1953. u Zagrebu. Završio je Školu primijenjenih umjetnosti (Odjel za indust. design i kiparstvo) i likovne umjetnosti na Ped. akademiji u Zagrebu. Do 1984. radio kao kipar restaurator u RZH-a, a od tog razdoblja je profesionalni fotograf. Cvjetanović je objavio velik broj fotografija u raznim tiskovinama. Ostvario je veći broj samostalnih i grupnih izložbi u Hrvatskoj i inozemstvu.

Dobitnik je velike nagrade na izložbi »Hrvatska fotografija '97« (Umjetnički paviljon u Zagrebu), kao i nagrade Nikon Co. ISM'95: The 1st Tokyo International Photo Biennale (Tokyo Metropolitan Museum of Photography).

Zagreb 1980. Iz ciklusa *Erotski grafiti*

B.C.

Breč 1995. Iz ciklusa *Ljetovanje* (1985-1995)

B.C.

Cvjetanović